Yavuz Bülent
BÂKİLER

ÜSKÜP'TEN KOSOVA'YA



TÜRKİYE DİYANET VAKFI YAYINLARI

8. BASKI



TÜRKİYE DİYANET VAKFI
YAYIN MATBAACILIK VE TİCARET İŞLETMESİ

Meşrutiyet Cad. Bayındır Sk. No: 55 • Kızılay/ANKARA
Tel: (312) 418 59 49 • 417 09 04 • 425 27 75
Telex: 43 433 tdvk tr. • Fax: (312) 417 00 09

Yayın No: 194
Tarih ve Kültür Serisi: 3

ISBN 975-389-206-3
97.06.Y.0005.194

Bu kitap
Türkiye Diyanet Vakfı
Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi'nin
Dizgi, Fotomekanik, Ofset ve Cilt Tesislerinde
hazırlanmıştır.

TÜRKİYE DİYANET VAKFI YAYINLARI / 194

ÜSKÜP'TEN KOSOVA'YA

Yavuz Bülent BÂKİLER

8. BASKI

ANKARA
1997

Oğlum
Emrah Melikşah Bâkiler'e
çoğalan sevgilerimle

Yavuz Bülent Bâkiler

ÜSKÜP'TEN KOSOVA'YA

1739 Sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nun 55. maddesi gereğince incelenmiş, eğitim ve öğretim açısından uygun bulunmuş ve **Tebliğler Dergisi**'nin 19 Mart 1990 Tarihli, 2308 sayılı nüshasında tavsiye edilmiştir.

Bu kitap;
Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Kurulu'nun
11.06.1994/10-5 sayılı kararıyla yararlı görülmüş
ve Mütevelli Heyeti'nin 06.07.1994/681-8/c sayılı
kararıyla basılmıştır.

•

© Bütün Yayın Hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir.

İlk Yedi Baskı: 31.000
Sekizinci Baskı: Ağustos 1997, 4.000 Adet

FESTİVAL İÇİNDE FESTİVAL

Yıl: 1976

Kültür Bakanlığı tarafından verilen bir karar gereğince, Yugoslavya'nın Struga şehrinde yapılacak şiir festivaline, Türkiye'yi temsilen ben katılacağım.

Yugoslavya, altı federal cumhuriyetten ibaret sosyalist bir ülke. Rastladıklarıma sordum, haritalara baktım:

– Struga Yugoslavya'nın neresinde?

– Struga hangi cumhuriyette?

– .....

Sonunda, Yugoslavya'nın Ankara Büyükelçiliği'ne başvurmak mecburiyetinde kaldım. Öğrendim ki, Struga, Makedonya Cumhuriyeti'nde, güneyde, Arnavutluk sınırına yakın bir yerde, küçük, şirin bir şehir! İçimi birdenbire ürpertiler doldurdu:

– Makedonya! Makedonya! Makedonya!

En az otuz yıldan beri, Makedonya denilince, neden makinalı tüfek seslerini hatırlıyorum? Neden yüreğimde bombalar patlıyor? Ve neden kendi kendime söylenip duruyorum:

"Ah bu Balkan komitacıları! Ah bu kanlı Makedonya!"

Ömer Seyfettin'in o müthiş BOMBA hikâyesini bir türlü unutamadığım için, iri, güzel gözleriyle sevgili MAGDA, yüreğimin bir köşesinde, kocası BORİS'in Balkan komitacıları tarafından kesilip önüne konulan kanlı başı karşısında tam otuz yıldan beri çığlıklar koparıyor.

Demek şimdi ben, bir zamanlar, Balkan komitacılarının kana buladığı Makedonya topraklarına gideceğim. İsyan, kan, ölüm ve şiir... Ne büyük tezat. Orada, yeni MAGDA'lar göreceğim. Yeni Boris'lerin hikâyeleriyle kavrulacağım.

Yugoslavya Hava Yolları'na ait bir uçak beni Esenboğa'dan alınca, gözlerime inanamadım. Hostes, iri lacivert gözleriyle, gür dalgalı saçlarıyla, biçimli dudaklarıyla, fevkâlade güzel endamıyla içimdeki MAGDA'ya benziyordu. Bereket etrafımda Balkan komitacıları yoktu ve kimse BORİS'in kanlı başını düşünmüyordu. MAGDA aramızda, mağrur bir kraliçe gibi dolaşıyordu.

Belgrad Hava Alanı'na indiğimiz zaman, yeni Magda'lar gördüm. Bizi karşılamakla, ağırlamakla ve otobüslerle Struga'ya götürmekle vazifelendirilmişlerdi. Çeşitli ülkelerden gelen altmışa yakın şair, Belgrat Hava Alanı'nda toplanmıştı.

Şiir festivaline katılan bütün şâirleri aynı otelde ağırlamak mümkün olmadığı için, Yugoslavlar üç ayrı otelde yer ayırmışlar. Fazıl Hüsnü Dağlarca ile ben, Biser Oteli'nde kalacağız. Makedonya'da Ohri Gölü kıyısında yapılan Biser Oteli, sosyalist ülkeye, bir burjuva gururu ve kibiriyle gülümsüyor gibi. Büyük bir lüks içinde yüzmesi, dikkatimi üzerine çekti. Biser, dağ ve göl havasının sonsuz rahatlığı ve sessizliği içinde sar-

hoş yatıyor... Otelin, kayalıklara bakan bir yüzüne Yugoslav mimarlar, hiç dokunmamışlar. Vahşi kayalıkları; bütün tabiilikleriyle, yosunlarıyla, sarmaşıklarıyla, hatta beş-on kişinin rahatlıkla oturabilecekleri loş mağaralarıyla, olduğu gibi binanın içine almışlar. Ortaçağdan kalma hissini veren büyük şarap küplerini, boydanboya ikiye ayırarak salonların duvarlarına yerleştirmişler. Büyük elektrik ampullerini bu yarım küplerin içlerine saklamışlar. Böylece salonun ışıklandırılmasına ince bir güzellik, insanı büyüleyen bir esrar kazandırmışlar. Bu bakımdan, otelin büyük salonlarının bir yüzü, vahşi kayalarıyla mağaralarıyla yosunlarıyla, insana ilk çağları hatırlatıyor... Diğer yüzleri ise, bütün ihtişamları ve zenginlikleriyle, yirminci yüzyılı yansıtıyor.

Ohri'de ilk günü dinlenmekle ve sonsuzluk uykusuna dalmış gibi hareketsiz yatan Ohri Gölü'nün etrafında dolaşmakla geçirdim. Her şey tam bir şiir güzelliği ve esrarı içindeydi. Ama akşamla beraber, Biser Oteli'nin lüks salonlarını dolduran Yugoslav burjuvazisi için, orkestra âdeta beynimi kemiren gürültülü bir müziğe başlayınca, kendimi Paris veya Waşington şehirlerinin gece kulüplerinden birinde sandım. Aynı yemek masasını birlikte paylaştığımız genç bir Fransız kızı, sesini duyurabilmek için, kulağıma avazı çıktığı kadar bağırıyordu:

"Aman Allah'ım! Ne kadar gürültü! Ne kadar gürültü!.."

Yemek salonundan bir an önce çıkmak için acele ettim. Dışarıda alaca bir karanlık vardı. Yol boyunca biraz yürümek, kendimi dinlemek istiyordum. Biser

Oteli'nin lüksünü, ihtişamını ve beni bir süre takip eden gürültülü müziğini geride bırakarak bir hayli yürüdüm. Uzaklarda köyler ışıldıyordu. Daha sonra, Arnavutların oturduğunu öğrendiğim bu müslüman köyler, bizim Anadolu köylerine ne kadar benziyorlardı. Sessiz, sakin ve sâde... Zaman zaman, içimi ürpertilerle dolduran köpek ulumaları ve kurbağa sesleri, beni Sivas'taki çocukluk günlerime çekip götürüyordu.

Gece, çok geç saatlerde otele döndüm ve kendimi kuştüyü kadar yumuşak yatağımda kaybettim. Bir gün sonra, bize dağıtılan programa göre, 20 ve 21 Ağustos günlerinde, Biser Oteli'nin zemin kat salonunda, şiirle ilgili bir sempozyum yapılacaktı. Toplantı salonuna girdiğim zaman, kürsüde, Fransız şâirlerinden Ojen Givrik konuşuyordu.

Bütün tebliğler, dinleme cihazlarıyla Fransızca, İngilizce ve Rusça olarak dinleyicilere duyuruluyordu.

Fransız dilinin, bana bir musiki gibi gelen güzelliğine, kendimi kaptırdım. Sonra birdenbire, bütün dikkatimi, Fazıl Hüsnü Dağlarca kendi üzerine çekiverdi. Birkaç sandalye ötemde oturuyordu. Onu ilk defa görüyordum. Sırtına basit bir elbise geçirmişti. Bende bıraktığı ilk intiba şu oldu: 80-90 derecelik kaynar sularda pişercesine yıkanan, bu bakımdan yüzüyle birlikte kafasının derisi bile kızaran bir adamın, alelacele giyindirilip bir imtihan odasına sokulması ve ömründe ilk defa duyduğu, fakat cevabını kat'iyyen bilmediği sorular karşısında, şaşkın boş ve bön haliyle etrafına bakakalması... Çok kısa kesilmiş saçlarıyla ve normal bir boyun yerine, yağdan birkaç kat halinde ceket yakasını ısırıp duran küt ensesiyle, bir şairden

ziyade, ömrü büyük vurgunlar içerisinde geçmiş bir koyun tüccarını hatırlatıyordu. Ünlü şairimizden, gözlerimi uzun süre ayıramadım. Tebliğ sırası kendisine geldiğinde ağır gövdesini zorlukla taşıyor hissini verirken, renginin biraz daha kızardığını gördüm. Cebinden çıkardığı tek sahifelik bir metni okurken, ellerinin titremesi dikkatimi kamçıladı... Sadece birkaç dakika süren konuşmasında ***"...Dünyanın her tarafında, şiirin bir eylemden doğduğunu, bir eylem olduğunu belirtiyor, bu bakımdan bazı ülkelerde şairlerin arkalarına polislerin takıldığını..."*** söylüyordu. Ama bir tek örnek göstermeden konuşuyordu. Hangi ülkelerde polis, şairleri takip ediyordu? Ve neden takip ediyordu? Bu soruların cevabını, daha sonra Dağlarca ile, Ohri Gölü'nün kıyısında ayak üstü yaptığımız bir sohbetten çıkaracaktım.

Öğlen yemeği için, görüşmelere ara verilince, otelin lobisinde, beni Fazıl Hüsnü Dağlarca ile tanıştıran Fahri Kaya, Yugoslavya Türklerindendi. Bir ara Yugoslavya Meclisinde Tanıtma Bakanlığı yapmıştı. Genç, zeki, dost duygularla yüklü bir Evlad-ı Fâtihan torunu. Onu, bazı yabancı filmlerde baş rolü oynayan bir karakter artistine benzetiyordum. Acaba kime benzetiyorum? Kime benzetiyorum? Dalgınlığımı F. H. Dağlarca'nın soruları kesti ve bana dönerek kısık gözlerle yüzümü süzmeye başladı.

–Demek Yavuz Bülent Bâkiler sensin? Adını duymuştum. Yugoslavya'ya ilk kez mi geliyorsun? Buraya seni kim gönderdi? Kara yoluyla mı geldin, hava yoluyla mı? Asıl görevin ne? Nerede çalışıyorsun? Türkiye'ye ne zaman döneceksin?

Üstadın sorularını nezaketle cevaplandırdım. Sonra

küçük bir grupla, otelin hemen önündeki Ohri Gölünün kıyısına yürüdük. Orada Fazıl Hüsnü, yine bana dönerek konuşmaya başladı. Her cümlesi, şaşkınlığımı artıran bir ağırlıkla beni düşündürüyordu:

– Bak Yavuz Bülent! Senin düşüncelerine belki ters düşecek ama söyleyeyim. Ben Sovyet Rusya'ya da gittim. Orada da büyük bir özgürlük var. Herkes, her yerde istediği gibi konuşuyor ve yazıyor. Rejim aleyhinde bile sert eleştirilerde bulunuyor. Ne bir polis izlemesi oluyor, ne de kimse dönüp o kişiye, neden böyle konuşuyorsun? diye bir soru yöneltiyor. Herkes özgür ve de eşit!

– Bütün bu söylediklerinizi Londra'da Hayd Park'ta mı oluyor efendim?

– Yok canım ne Londra'sı! Rusya'da oluyor, Rusya'da!..

– Size şaşırdığımı söylemeliyim sayın Dağlarca. Ben Rusya'ya gitmedim. Ama hem oradan gelenleri dinledim, hem de Batı'ya kaçanları okudum. Bildiğim kadarıyla, Rusya'da muhalefet yoktur. Devlet tekelinin dışında serbest basın da yoktur. Rejim aleyhinde yazıp çizenleri, akıl hastahanelerine tıkmaktadırlar. Polisin takibinden kurtulmak isteyenler ise, ölümlerini göze alarak Batı'ya sığınmaktadırlar. Daha yakınlarda Soljenitsin...

–Canım bırak şimdi onları! Ağalar, burjuva artıkları elbette kaçacaklar. Bak işte Yugoslavya'dayız. İnsanların nasıl özgür yaşadıklarını görüyorsun. Ben özellikle araştırdım; işte şu gölde bulunan deniz motoru, bir kişinin özel malı imiş. Adam çalışmış, kazanmış, parasını biriktirmiş kendisine bir motor almış. Kimse çıkıp

da "Bu motoru nerden aldın?" diye ona sormamış.

Gerçekten de Ohri Gölü'nün kıyısında birkaç kayıkla alımlı bir deniz motoru, öğlen güneşinin altında pırıltılarla sallanıyorlardı.

–Sayın Dağlarca duyduğum ve gördüğüm kadarıyla Rusya'daki rejimle Yugoslavya'daki rejim, birbirine pek benzemiyor. Ruslar, Yugoslavları rejime ihanetle suçluyorlar. Burada, her iki rejimin karşılaştırılmasına gerek duymuyorum. Benim sizden öğrenmek istediğim şu: Yugoslavya'da bir kimsenin çalışarak kazanması, para biriktirip deniz motoru alması tabii bir haktır da, aynı şey Türkiye'de bir Türk vatandaşı için, bazı çevrelerce neden suçtur? Burada, bir Yugoslav vatandaşının deniz motoru almasını yerinde görenler, Türkiye'de deniz motoru alan bir Türkü neden sömürücü olmakla, halktan kopmakla, burjuvaziye kaymakla suçluyorlar?

–Türkiye'de herkesin motoru var mı?

–Yok! Olması da mümkün değil. Bakın sosyalist bir ülke olan Yugoslavya'da da herkesin deniz motoru yok. Binlerce özel otomobil var ama herkesin otomobili yok... öyle değil mi?

Cevap vermeden başka bir konuya atladı.

–Ben, bir zamanlar deniz motoruna merak sardım. Sonra gördüm ki sorun, sadece motor almakla bitmiyor. Çok zor bir uğraşı var. Önce motoru bağlayacak bir yeriniz olacak, bakan adamınız olacak, motorundan sandalından boyasından, macunundan anlayacaksınız. Baktım ki, harcı borcunu ödemiyor, vazgeçtim motor sevdasından...

– Sayın Dağlarca, bilmem dikkatinizi çekti mi? Kaldığımız otel, gerçekten lüks bir otel. Sosyalist bir rejimde, bu kadar lüksün yeri olmaması gerekir. Buralarda kimler kalıyor? Dün akşam yemekte etrafıma bakınca çok seçkin bir topluluğun, salonları hıncahınç doldurduğunu gördüm. İçlerinde, elleri nasırlı kimseler yoktu. Yüzlerini güneş kavurmamış, maden ocaklarının isi, gözlerinin beyazını doldurmamıştı. Pop müziğini dinleyerek yemek yiyenler, eğlenenler işçi - köylü sınıfından değillerdi. Acaba M. Jilas'ın iddiaları yerinde mi dersiniz? Yani, sosyalizme rağmen yeni bir sınıf mı doğuyor? Rejimin kaymağını bu yeni sınıf mı paylaşıyor?

– Ben otelin lüksüne senin açından bakmıyorum. Yugoslavları haklı görüyorum. Çünkü adamların dövize gereksinmeleri var. Bu otellerde turistler kalıyorlar. Yugoslavya'ya bol döviz bırakıyorlar. Neden lüks oteller yapmasınlar?

– Yapmasınlar demiyorum. Ben, fırsat ve imkân eşitliği üzerinde duruyorum. Acaba, bu otelin yakınlarındaki şu köylerden veya fabrikalardaki işçilerden gelip Biser'in lüks salonlarında eğlenenler var mıdır? diyorum.

Dağlarca soruma cevap vermedi. Bir süre gözlerime baktı. Yavaş yavaş huzursuzlandığını görüyordum. "Halka dönük" ve "halkla birlikte" yaşayışını bozmaya, elbette hakkım yoktu. Birbirimizden ayrıldık. Esas huzursuzluğun, bir gün sonra kopacağını nereden bilecektim?

Otele indiğimizin ikinci günü, sabah kahvaltısında yalnızdım. Birkaç masa ötemde de F. H. Dağlarca otu-

ruyordu. Beni görünce kalkıp masama geldi. Kararlı bir dille konuşmaya başladı:

–Struga Şiir Festivali yarın gece başlayacak. Ama sen bu festivale katılmayacaksın! Sadece gözlemci olarak bulunacaksın. Haberin olsun diye söylüyorum.

–Bu kararı siz mi verdiniz, yoksa Yugoslav yöneticiler mi?

–Fark etmez! Türkiye'de şiir ve sanatı sol temsil ediyor. Var mı sağcılar içerisinde ödül kazanmış bir şâir? Ben, burada 1974 yılında Struga Şiir Festivali'nde Altın Çelenk ödülünü kazandım. Türkiye'de Altın Çelenk Ödülü kazanan başka bir şair var mı?

–Nasıl bu kadar katı duygularla konuşuyorsunuz? Neden böyle inhisarcı oluyorsunuz? Altın Çelenk Ödülü kazanmak, bir yerde propaganda işi. Teşkilatlanmak işi. Siz bu propagandayı iyi yapıyorsunuz. İyi netice alan teşkilatlar kuruyorsunuz. Bu yollara başvurmayan şairleri, yazarları karalamaya hakkınız var mı?

–Canım ne ilgisi var Altın Çelenk Ödülü kazanmakla propaganda işinin, örgüt çalışmasının? Benim burada nasıl bir örgütüm olabilir? Bu bir yetenek işidir!

Fazıl Hüsnü Dağlarca ile bu tartışmamızın üzerinden üç gün bile geçmeden, güzel bir tesadüf, gerçeği ortaya çıkaracak ve Varlık Dergisi'nden ismini tanıdığım Yugoslavya'nın Türk asıllı yazarlarından Necati Zekeriya, bir mesire yerinde, parmaklarıyla beyaz saçlarını sık sık tarıyarak, bana şunları söyleyecektir:

"...Evet Fazıl Hüsnü iyi şair. Kuvvetli şair. Ama Yugoslavya'da kim biliyordu Fazıl Hüsnü'yü? Onu Yugos-

lavya'ya bizim Marksistler tanıttı. 1974 yılında kendisine Altın Çelenk Ödülü'nün verilmesi gerektiğini, ilk defa biz ortaya attık. Adamlar önce kabul etmediler. Fakat biz bunun, Yugoslavya halklarıyla, Türkiye halkları arasında iyi ilişkiler doğuracağını ısrarla ileri sürdük. Fikrimizi, yetkili kişilere kabul ettirene kadar, terimiz topuğumuzdan çıktı."

Bunları, Necati Zekeriya'dan daha önce duysaydım, o sabah kahvaltısında Dağlarca'nın gururunu kırar mıydım bilmiyorum? Ama bildiğim bir şey varsa, yanıma mağrur bir tavırla gelen Dağlarca'nın basit oyunlara girerek ve bir şaire yakışmayan çirkinlikleri yüklenerek kalkıp gitmesi oldu. Konuşmalarından anlıyordum ki, benimle ilgili bir takım dolaplar döndürülmektedir. Çünkü, bir tarafta Yugoslavya Hükümeti, Dış İşleri Bakanlığımıza resmen başvurarak Struga Şiir Festivali'ne Türkiye'den de bir şairin katılmasını istemekte, öte taraftan F. H. Dağlarca gibi yaşını başını almış bir şair, aynı festivale özel davetli olarak geldiği halde, benden rahatsızlık duymaktadır. Daha bir gün önce, "şiirin ve şairin, bazı ülkelerde polis takibinde..." olduğunu yakınarak ileri süren Dağlarca, âdeta bir polis gibi davranmaktadır. Kanaatimi kendisine serinkanlılıkla açıkladım:

– Birbirimizi ilk defa görüyoruz. Ben sizi, bütün eserlerinizle tanıyorum. Siz beni isim olarak biliyorsunuz. Kişiliğimi bilmemeniz çok tabiidir. 20 yıldanberi, şiirin gönüllü erlerindenim. Şiiri seviyor ve onunla yaşamaya çalışıyorum. Şimdiye kadar, çağrılmadığım bir yere gittiğimi de kat'iyyen hatırlamıyorum. Struga Şiir Festivali'ni siz hazırlamış olsaydınız, söylediklerinizi el-

bette dikkate alırdım. Zaten öyle bir festivale ne siz beni çağırırdınız, ne de ben toplantınıza adım atardım. Ama bu festivale beni siz çağırmadınız. Ben bir resmî dâvet üzerine resmen vazifelendirilerek buraya gönderildim. Bu bakımdan, bu vazifeyi siz benim üzerimden alamazsınız. Kesinlikle söyleyeyim ki, ben buraya Ömer Seyfettin'in, Pembe İncili Kaftan isimli hikâyesinin kahramanı Muhsin Çelebi'nin hassasiyetiyle geldim. Struga Şiir Festivaline gözlemci olarak değil, şair olarak katılacağım. Şimdi, eğer Yugoslavya yetkilileri sizin gibi düşünüyorlarsa, yapacağım şey, ilk uçakla Türkiye'ye dönmektir. Ve bu olay da Yugoslav yetkililerinin haysiyetlerini ilgilendirir. Hemen aşağı inerek kendileriyle konuşacağım. Benimle ilgili düşünceleri sizinki gibiyse, derhal Türkiye'ye döneceğim!

Dağlarca söylediklerimi büyüyen gözleriyle dinliyordu. Başını kâh sağa, kâh sola eğiyor, zaman zaman bir kulağını, avucunun içine alarak dikkat kesiliyordu. Cevabını dinlemeye tahammülün yoktu. Tam kalkmak üzere iken, masamıza, Yugoslavya Türklerinden, şair ve gazeteci Hasan Mercan geldi. Fizikî yapısıyla, şivesiyle, davranışlarıyla, sanki tam bir Anadolu çocuğu. Oturur oturmaz, sözü Türkiye'den açtı:

– Türkiye, kültür ve şiir yönünden ne kadar zengin bir ülke. Türk şiirini buradan, imkânlarım ölçüsünde takip ediyorum. Acaba orada da devlet eliyle böyle şiir festivalleri düzenleniyor mu?

Cevabını Dağlarca verdi:

– Devlet, bizde, böyle şiir festivalleri düzenlemiyor. İstanbul'da genellikle halk ozanları için şiir geceleri yapılıyor. Buraya geleceğim günlerde, İstanbul'da, yine

böyle bir gecenin hazırlıkları vardı. Yalnız hangi halk ozanı içindi hatırlamıyorum. Mahzunî miydi? Serdarî miydi? neydi bilemiyorum. Türkçemizi Arapça sözcüklerle, takılarla doldurmuşlar. Her sözcüğün arkasına eklemişler bir "î" takısını gitmişler. Yok Fuzulî, yok Nefî, yok Feryadî, yok Hayranî, yok Usulî, yok Kusurî, Talibî, İlhamî, Derunî... Şimdi dilimizi bunlardan ayıklamaya çalışıyoruz.

Artık dayanamadım. Hasan Mercan'a dönerek içimi döktüm:

– Biz İmparatorluklar kuran bir milletiz. Dilimizde Arapça, Farsça kelimeler yanında İngilizce, Fransızca, Latince vs., kelimeler de var. Ancak biz bu kelimeleri, bin yıla yakın bir zamandan beri, konuşa konuşa Türkçeleştirmiştik. O kelimeleri, yazı dilimize de konuşma dilimize de yerleştirmiştik. Örnek olsun diye söylüyorum: Bakın şimdi: ***"Kitap", "akıl", "meselâ"*** gibi kelimeleri dağdaki çoban da biliyor ve kullanıyordu. Çankaya'daki Cumhurbaşkanı da, Türkiye dışındaki Türkler de... Şimdi bu kelimelerin yerine ısrarla: ***"Betik-us*** ve ***örneğin"*** kelimelerini kullananlar var. Türkiye'de halktan koparılan yeni bir dil doğuyor. Kanaatime göre bu dilimizin zenginleştirilmesi değildir. Bütün bu gayretlerin ***Atatürkçülük*** ismi altında yapılması, ayrı bir şanssızlıktır. Çünkü Atatürk bu dili kullanmamıştır. ***Büyük Nutuk*** meydanda, ***Gençliğe Hitabe***'si meydanda...

Fazıl Hüsnü sözümü kesti:

– ***(Us)*** Türkçe değil mi. ***(Isı)*** Türkçe değil mi? Yunus'un yırlarında bile var.

– Evet ***(Us)*** da Türkçe ***(Isı)*** da Türkçe. Ama benim milletim bin yıllık bir zaman içinde ***(Us)***u da, ***(Isı)*** da başka başka anlamlarda kullanmış ve benimsemiş. Yunus Türkçesinde ***(Isı)***, (*Sahip*) demekti. Şimdi biz, sahipsiz çocuk yerine (***ısısız*** veya ***ıssız çocuk***) mu diyelim? ***(Us)***u, her zaman ***(akıl)*** yerine nasıl koyabiliriz? ***(Uslu çocuk)***la, ***(akıllı çocuk)*** aynı anlama mı geliyor? Her ***(akıllı)*** *çocuk* ***(uslu)*** *da olabilir, ama her uslu çocuk, akıllı mıdır?* Tımarhanelik delilerin bile uslu uslu oturduğunu çok görmüşüzdür ama onların akıllanmaları için tımarhanenin yolunu göstermişizdir. Şimdi söyleyin bana Fazıl Hüsnü bey: *Atatürk uslu mu, yoksa akıllı mı bir adamdı?*

Elini masaya vurarak cevap verdi:

– ***"Atatürk usa varmış bir adamdı."***

– Bu benim sorumun cevabı değil. Bu cümle Türkçe değil. Kendinizi zorluyorsunuz. Sahip çıktığınızı söylediğiniz Türk Halkı gibi konuşmuyorsunuz. *Ne demek usa varmış adam? Adam* Türkçe mi?

– "Adam Arapça. Kişi Türkçe. ***"Atatürk usa varmış kişidir"*** diyorum."

– Ben ***kişi*** kelimesine karşı değilim. Türkçemizde kişi de kullanılır, adam da. Ama ***(adam)*** yerine ille de ***(kişi)*** kelimesini sokuşturmak neden? Biz, cenaze namazlarında, ***(er kişi niyetine)*** el bağlarız. ***(Er adam niyetine!)*** değil! Saçma-sapan hareket edenlere de ***(adam ol! adam gibi konuş!)*** deriz; ***(kişi ol! kişi gibi konuş!)*** demeyiz. Şimdi çok daha iyi anlıyorum ki, kişinin, adam olması için kırk fırın ekmek yemesi lâzım.

Gelelim şu Arapçadan aldığımız (î) aidiyet ekine.

Onun yerine kullandığınız *"sel"* ve *"sal"* eki Türkçe mi? Lâtince'den veya Fransızca'dan aldığınız bu ekleri, şimdi çok yanlış ve çok çirkin olarak hemen her kelimenin kuyruğuna yapıştıran sizlersiniz. Nedir meselâ şu: ***gözsel-parasal-sinemasal-eğitsel-ekonomiksel - komiksel*** kelimeler? Arkasından: ***çaysal-bardaksal - masasal-sandalyesel-ekmeksel-peynirsel*** kelimeleri mi gelecek? Bir ilim adamımızın dediği gibi, güzelim Türkçemizi *"sal'a bindirip, sel'e verdiniz"* değil mi?

– Bak ilim adamı diyorsun. Okuyor musun sen Prof. Mehmet Kaplan'ı?

– Yüzünü görmedim ama, yazılarını 25 yıldanberi okuyorum.

– Nasıl okuyorsun?

– Zevkle okuyorum.

– Bak, sen *"25 yıldanberi okuyorum"* diyorsun da *"25 senedenberi"* demiyorsun. Halbuki Kaplan, ***(yıl)*** yerine ısrarla ***(sene)*** sözcüğünü kullanıyor. Bir kez olsun ***(yıl)*** demiyor. Mademki o, ***(yıl)*** demiyor, ben de yırlarımda Arapça ve Farsça sözcüklerini kullanmayacağım işte!

– Ben Kaplan'ın yıl kelimesini neden kullanmadığını bilmiyorum. Bugüne kadar da dikkatimi çekmedi. Bunu kendisine sormak gerek. Benim size soracağım soru şu: Siz dil zevkinizi, Türkçe sevginizi Mehmet Kaplan'ın yazılarına göre mi ayarlıyorsunuz? Sizin bir mısranızı hatırlıyorum: Türkçemizden ***"ses bayrağımız"*** diye bahsediyordunuz. Ne kadar doğru ve güzel! ***Türkçe, bizim ses bayrağımızdır.*** Bu bayrağı, bizim analarımızın, bizim milletimizin dili dalgalandırıyor. Sizin nefesiniz değil...

– Ben kendimi dilimize adadım. Yabancı sözcük kullanmayacağım. Dilimizi arılaştıracağım.

– Sizin tek başınıza buna gücünüz yetmez!

– Yeter! Ben bir dil şehidiyim. Yetmezse yüzbin Fazıl Hüsnü daha, arı dile kurban olsun...

– "Ben bir dil şehidiyim" demekle, son tutumunuz ve şiirlerinizle, öldüğünüzü kabul ediyorsunuz. Ben, yaşayan Türkçe ile yaşayanlarla beraberim. Bu bakımdan, sizinle konuşmakta bir fayda görmüyorum.

Tatsız bir noktaya varmıştık. Masaya bir ölüm sessizliği çökmüştü. Dağlarca, anlamsız bakışlarını üzerimden çekmeye başladı. İkimiz de kızgındık. Hasan Mercan, konuşmalara tek kelimeyle katılmıyor, sadece bizi dinliyordu. Söz düğümlenince kalkıp gitti. Bir süredenberi, yüzünü salonun köşelerine çeviren F. H. Dağlarca tekrar bana döndü:

– Yaptığını beğendin mi? Neden öyle konuştun? Adam yabancı. Şimdi hakkımızda kimbilir neler düşünür? Atalarımız: "Kol kırılsın yen içinde kalsın!" demişler. Bizbize konuşalım, ama başkalarının yanında tartışmayalım.

– Tartışmayı siz açtınız. Masama önce siz geldiniz. Bana "şiir gecelerine gözlemci olarak katılacaksın" diye siz âdeta talimat verdiniz. Dil konusunu ortaya siz getirdiniz. Yaşayan Türkçeyi siz küçümsediniz. Ben de ortaya kendi inancımı koydum. Hasan Mercan'ı da yabancı olarak görmedim. Bizim soyumuzdan, bizim kumaşımızdan. Dili bizim dilimiz, gönlü bizim gönlümüz. Onun nesi yabancı?

Dağlarca, masadan kalktı ve gitti. Bir zamanlar şiirlerini zevkle okuduğum, bazı şiirlerini ezbere bildiğim

Fazıl Hüsnü, içimde yaşattığım ince ve olgun Fazıl Hüsnü hayâlini çiğneyerek, tepeliyerek beni çok şaşırttı... Arkasından ben de salona indim. Fahri Kaya oradaydı. Dağlarca'nın bana söylediklerini, benim kendisine verdiğim cevapları olduğu gibi sıraladım. Gülümseyen yüzü siliniverdi. Söyledikleri, olayın düğümlerini çözmeye yeterliydi:

– "Komitenin, sizinle ilgili böyle bir kararı kat'iyyen yok. Ben sayın Dağlarca'yı çok severim. Neden öyle konuştuğunu bilemiyorum. İnanınız ki biz, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin, bu festivale ilgi duymasına ve sizi göndermesine çok sevindik. Çünkü biz, Yugoslav Türkleri olarak burada yapılan şiir festivallerine, Türkiye Cumhuriyeti'nin de şair göndermesini onbeş yıldanberi istiyorduk. Resmî başvurularımıza, Türkiye cevap bile vermiyordu. O zaman sorup-soruşturup özel davetler yapıyorduk. Bize Dağlarca'nın, Atilla İlhan'ın, Tahsin Saraç'ın, Melih Cevdet'in, Ülkü Tamer'in, Süreyya Berfe'nin adlarını veriyorlardı. Biz de festivale onları çağırıyorduk. Bize resmen ilk defa sizi gönderiyorlar. Sizi burada nasıl olur da gözlemci olarak bulundururuz. Festivalde okuyacağınız şiir Makedonya diline çevrildi. Telif ücreti olarak adınıza 500 dinar ödeyecekler. Priştine Televizyonu sizinle özel bir röportaj yapacak. Kameraman ve prodüktör dışarıda sizi bekliyor. Yalnız, bizim şöyle bir programımız var: Festivale altmıştan fazla şair katılıyor. Bunlar şiirlerini önce kendi dillerinden okuyacaklar sonra Devlet Tiyatrosu sanatkârları aynı şiirleri Makedonca sunacaklar. Her şair ve sanatkâr için üçer dakika ayırsak şiir festivali altı saat sürer. Zamanın uzunluğu

olur. Bu bakımdan biz, bu festivale katılan şairleri gruplara ayırıp Makedonya'nın çeşitli şehirlerine götüreceğiz. Geçen yıl Altın Çelenk Ödülü alan Dağlarca Struga'da festivale katılacak. Ülkü Tamer'le, Süreyya Berfe de ayrı şehirlerde festivale katılacaklar. Sizi de, istediğiniz şehirlerimizde kürsüye çıkaracağız. Şimdi lütfen gitmeyi düşündüğünüz yerleri bize bildirin."

Ben, Türklerin bulundukları şehirlere gitmek istediğimi söyledim. O zaman, beni **Kalkandelen** ve **Üsküp** şehirlerinde yapılacak şiir akşamlarına yazdılar.

GÖZÜNÜ SATAN ADAM

Struga, Makedonya Cumhuriyeti'nde küçük şirin bir şehir. Sokaklarında, orta halli insanlar gördüm. Sırplar - Türkler - Arnavutlar, kendilerine has kıyafetleriyle dolaşıyorlar. Başları örtülü, nur yüzlü Türk kadınları, bereli-takkeli erkeklerinin yanında veya birkaç adım arkasında yürüyorlar. Onları, bir eski caminin, bir küçük mescidin, bir kubbeli hamamın yanındayöresinde gördükçe, kendimi bir Anadolu şehrinde sanıyorum.

Struga sokaklarında dolaşırken, kulağıma, zaman zaman Türkçe konuşmalar geliyor. Güzelim Rumeli şivesi, içimi ürpertilerle dolduruyor. Rumeli Türkleri, ne güzel, ne ince, ne musiki yüklü bir dille konuşuyorlar.

Gurbette vatanı yaşamak ve duymak kadar insanın içini ışıklandıran, insanı duygulandıran hiçbir manzara görmedim. Gurbette vatanı yaşamak, bir yerde, birdenbire bir kaç Türkçe kelime duymak sonsuzluğa doğmak gibi bir şey!

Struga, kültür ve medeniyet değiştiriyor. Eski kerpiç evler, yerlerini beton yığınlarına bırakıyorlar. Şehirde büyük apartmanlar yükseliyor. Daracık sokaklar yanında, geniş caddeler ve aydınlık meydanlar, şehire

bir rahatlık kazandırıyor. Ve evlerin bahçelerinde, balkonlarında, pencerelerinde, şehrín caddelerinde, meydanlarında, avuçiçi iriliğindeki rengârenk güller, çiçekler, sanki insanları hep dost duygularla selâmlamak için başlarını sallayıp duruyorlar. Şehrin ortasından geniş ve güzel bir ırmak geçiyor. İsmi: **Kara Dirin.** Kara Dirin, yeşilin, mavinin, beyazın ve morun çeşitli tonlarıyla yere boylu boyunca inmiş bir ebemkuşağına benziyor.

Kara Dirin: Türkülerdeki güzellik, dualardaki huzur, şiirlerdeki ürperti gibi geldi bana.

Kara Dirin'in karşısında Tuna'yı düşündüm. Tuna! Tuna! Tuna!

Hasretini yıllarca duyduğum, hayaller kurarak, kendimi zaman zaman bir incecik dal gibi sularına bıraktığım, içimi sularıyla, hücre hücre yıkadığım nehir! Ama Belgrad'da, Tuna'nın üzerinden geçtiğimde, gözlerime inanamamıştım. Acı bir gerçek, bütün çocukluk ve gençlik dünyamı altüst etmişti. Çünkü Tuna, pis, bulanık, boğuk ve asık bir yüzle, âdeta öğüre öğüre akıyordu.

Bu Tuna olamaz! demiştim; bu Tuna olamaz!..

Şair **Arif Nihat ASYA, TUNA** şiirinde, sanki bir gelinlik Suna'ya hasretini ve sevgisini duyuruyordu:

.....

"Orda evlek evlek havuzların var
Burda boynu bükük öksüzlerin var
Ey Tuna! Ey Tuna; susuzların var
Suyundan içem de kanam! der ağlar
Gider Mustafa Paşa'm "Tunam!" der ağlar."

Ben de Tuna'nın öksüzlerindendim. Sanıyordum ki, bir gün kendimi Tuna kıyılarında bulsam, bin yıllık bir yürekle yolunu gözlediğim bir sevgiliyi, birdenbire görmüş ve kucaklamış gibi olacağım. Ama Belgrad yakınlarında gördüğüm Tuna, üstüme ağır bir hüzün gibi çöküyordu. Benim ecdadımın, sularında Bismillâhlarla abdest aldığı, ağzını çalkaladığı, yüzünü yıkadığı o mübarek Tuna, bu kadar değişemez demiştim. Ama Tuna değişmişti. Bir büyük imparatorluğun yıkılmış, dağılmış, bütün değerlerini kaybetmiş haline benziyordu. Bereket ki Struga'da güzelim Kara Dirin nehrinin kıyısında, salkım söğütler altında içimdeki Tuna'yı buldum ve onu, yüreğimdeki Tuna'yı sever gibi sevdim.

Struga Şiir Akşamları Festivali, işte bu Kara Dirin köprülerinden birinin üzerinde yapılacaktı.

Ve Struga halkı, üç-dört bin kişilik bir kalabalık halinde, çeşitli milletlere mensup şairleri, nehrin iki kıyısına toplanarak dinleyeceklerdi. Şehrin meydanları ve caddeleri, rengarenk bayraklarla süslenmişti.

Festivalden önce, Struga Şairler Evi'nde bir kitap sergisi açıldı. Festivale katılan şairlerin şiir kitapları yanında, Yugoslavya Edebiyatı'nın önde gelen isimlerine ait çeşitli kitaplar da sergide yer almış. Şairler Evi, modern bir kültür sitesi. Geniş aydınlık odaları, yedisekizyüz kişilik konferans ve sinema salonları var. Sergiyi, Âdem Âli isimli bir üniversite öğrencisiyle gezdim. Türk şairlerinin şiir kitaplarının sergilendiği köşeye, beni o götürdü. Orada **Fazıl Hüsnü**'nün, **Ülkü Tamer**'in ve **Süreyya Berfe**'nin kitaplarını gördüm. Dağlarca, Tamer ve Berfe, Festivale özel olarak davet

edilmişlerdi. Kitapları bu bakımdan sergileniyordu. Berfe'nin kitabını ilk defa görüyordum. Diğerlerini fikir yönleriyle de bildiğim için, Berfe'nin **Günola** kitabını aldım. Şiirinde politika var mı, yok mu? Rengi ne? Şiirinin tadı nasıl? Bunları öğrenmeye çalışıyordum.

Âdem Âli, bizimkilerin kitapları önünde oyalandığımı görünce söz kapısını, biraz mahcup bir yüzle kendisi araladı:

– Sergide sizin şiir kitaplarınız yok!

– Böyle bir sergiden haberdar değildim. Kimse de benden kitap istemedi. İstenilirse verebilirim.

– İsteyeceklerini sanmıyorum.

– Neden?

– Devletiniz, sizin kitaplarınızı kabul ediyor mu?

Çok şaşırdım. Âdem'e, Türkiye'de basının hür olduğunu, sansürün çoktan kalktığını, suç unsuru bulunmadıkça, herkesin istediği kadar kitap bastırıp satışa çıkarabileceğini anlattım.

– Benim kitaplarımı Devlet bastırmadı, ama onları, hem Tebliğler Dergisiyle okullara tavsiye etti, hem de kütüphaneler için bir miktar satın aldı! dedim. Âdem:

– Ama nasıl olur? Mehmet Kaplan'ın **Cumhuriyet Devri Türk Şiiri** kitabında siz yoksunuz! O kitabı Devlet çıkarmadı mı? Devlet kitaplarınızı kabul ediyorsa, sizi neden Cumhuriyet Devri Türk Şairleri arasında saymıyor?

Diye sormasın mı?

Daha çok şaşırdım. Hem Âdem'den böyle bir soru

beklemediğim, hem de bir kitap sergisinde bile, bu kadar ince hesaplar yapılacağını düşünmediğim için çok şaşırdım. Mehmet Kaplan'ın kitabının Yugoslavya'ya kadar gittiğine mi sevineyim? Yoksa işletilen ters mantığa mı güleyim? Âdem'e anlattım ki, **Cumhuriyet Devri Türk Şiiri**, kendi sahasında gerçekten tek ve güzel bir eser. Ama eserin hazırlanmasında, Devletin, Kaplan'a bir emri olmamıştır. Kaplan bir ilim adamı olarak, şairleri kendisi seçmiş. Eserin önsözünde belirttiği gibi ***"...bu kitaba girmeyen şairlerin kitaplarında, üzerinde durulmaya değer hiçbir şey bulamamıştır."*** Benim şiirlerimi beğenmeyen Kaplan'dır. Burada ağır basan, Kaplan'ın görüşü ve zevki. O'nun, şiirlerimi, üzerinde durulmaya değer bulmaması kadar da tabii birşey olamaz.. Çünkü şahsî zevklerin münakaşasını yapmak doğru değil. Nitekim **Cumhuriyet Devri Türk Şiiri** eserine alınan bazı şairlerin kitaplarında da, ben kendi zevkime göre birşey bulamamışımdır. Bir kitap sergisi için Kaplan'ın eserini ölçü almak nasıl doğru olabilir?.. **Cumhuriyet Devri Türk Şiiri**'nde Mehmet Kaplan, Dağlarca'yı ve Ülkü Tamer'i; Materyalizmin katı çemberinden çıkamadıkları için, kınamakta. Berfe üzerinde de durmamıştır. Bu nasıl mantıktır ki hem Kaplan'a baş vurulmakta, hem de onun kınadığı kimselere kucak açılmaktadır?.. Davranış çok daha dürüst ve açık olarak ortaya konulmalı. Kılıf, çok yanlış seçilmiş.

Âdem, beni şaşkınlıkla dinliyordu. Benim şaşkınlığım ise onunkinden az değildi.

Kendi kendime düşündüm: Yugoslavya'nın küçük bir şehrinde, benim bir şiir festivaline katılmamdan ne

çıkar? Bir şiir yerine on şiir, yirmi şiir okusam ben ne kazanırım; kim ne kaybeder? Bir kitap sergisinde birkaç kitabım bulunsa ne olur? Bulunmasa ne fark eder? Beni Yugoslavya'da kim bilir? Kim tanır? Kim okur? Hiç kimse! Veya iyimser, ama en iyimser bir rakamla, kitaplarımı imzaladığım beş Üsküp Türkünden sadece ikisi veya üçü!.. Öyleyse bu basit, bu çiğ, bu gülünç davranışlar neden? İlk defa gittiğim ve kendilerini ilk defa gördüğüm bir takım iyi niyetli kimselere, beni kim çekiştiriyor? Türkiye'de bazı çevrelerin hazırladıkları antolojilerde, çıkardıkları dergilerde, dağıttıkları ödüllerde, yaptıkları eleştirilerde, neden sadece belirli kişilerin bulunduğunu, Yugoslavya'da çok daha iyi anladım... *"Barış, özgürlük, eşitlik, emeğe saygı!"* gibi büyük iddialar altında, kabalık, katılık, basitlik ve saygısızlık kumkuması!.. Türk solunun, Attila İlhan çapında fikir namusuna sahip ve Türk Kültürüne saygılı isimlerden mahrum olmasına, Struga'da daha çok hayıflandım.

Struga Şairler Evi'nden çıktığım zaman, merdivenlerde Bayram İbrahim'i ve Arif Bozacı'yı gördüm. İbrahim ve Bozacı Yugoslavya Türkleri'nden iki genç, iki dost, iki can şair. Biser Oteli'nde çektirdiğimiz birkaç resmi benim için almak nezaketini göstermişler. Karşılaşınca, beni yalnız bırakmamak için, sergiye girmediler. Akşam karanlığı basmıştı. Şairler Evi önündeki Festival meş'alesi çoktan yakılmıştı. Birlikte köprüye kadar yürüdük. Büyük ve geniş köprünün her iki başına alımlı taklar kurulmuştu. Köprünün tam ortasına da yüksek ve geniş bir kürsü konulmuştu. Şairlerin oturması için kürsünün arka tarafına sandalyeler sıralanmıştı. Önde televizyon kameraları vardı. Köprü ve

çevresi ışıklandırılmıştı. Kara Dirin, sanki bir bekleyiş içindeydi. Biraz sonra havaî fişekler atılmaya başlayınca gökyüzü rengârenk yıldızlarla güzelleşmeye başladı. Birden nehrin etrafını çocuk çığlıkları doldurdu. "Struga Şiir Akşamları" başlıyordu! İlk gecede şiir okuyacak yirmi kadar şair, köprü üzerine kurulan kürsüde yerlerini almışlardı.

Nehrin soluna ve sağına toplanan üç-dört bin kişilik bir topluluk, şairleri ayakta dinlemeye hazırdı. Her şair, sadece bir şiirini okuyacaktı. Sonra aynı şiirin Makedonca'ya yapılan çevirisini, Yugoslav Tiyatrosu sanatkârları aynı mikrofondan halka duyuracaklardı.

Gece, 20.30 sularında başladı. İki buçuk saat kadar süren şiir ziyafetini, halkın büyük bir ilgiyle takibettiğini gördüm. Bir yıl önce, **Struga Şiir Akşamları Altın Çelenk Ödülü** F. H. Dağlarca'ya verildiği için, ilk geceye katılan şairler arasında o da vardı. Halkın, her şaire duyurduğu cömert alkışlara, kendimi çoktan kaptırmıştım. Şairlerin sesine, hareketlerine, mimiklerine bakarak şiirlerini yorumluyor, huzur duyuyordum. Ama sıra Dağlarca'ya geldiği zaman Dünyanın başıma yıkıldığını sandım. Çünkü Dağlarca Kara Dirin nehri etrafındaki binlerce kişiye, televizyon aracılığıyla festivali seyreden milyonlarca Yugoslavya'lıya, Yugoslavya'da, Türkiye'den bir haber, bir ses, bir selâm bekleyen yüzbinlerce mahzun Rumeli Türküne, şiiriyle şu dehşet verici manzarayı çiziyordu:

GÖZÜNÜ SATAN

–9.8.1967 günlü Akşam Gazetesi'nden–

Yaşları iki ile yoksulluklar arası onikidir
Evde altı çocuk var.
Gün düşer de deli dağlardan birdenbire
Evde altı çocuk var
Hepsi birden der: Ekmek!
–Al gözüm ışığı,
Ver ekmek!
Yazdım, karşılık bile vermedi sayın Başbakan
Açlığı bilmez ki efendilerimiz.
Meclis Başkanlığı, baş vur dedi Bakanlıklara
Açlığı bilmez ki efendilerimiz
Büyük götürür beni karanlığa geceler ekmek
–Al gözüm ışığı,
Ver ekmek!
Ben Havzalı Berber Mehmet Kurşun
Bir gözümü satıyorum.
Güzeldir, sıcaktır ama sert bakar biraz
Bir gözümü satıyorum.
Belki de eder ekmek
–Al gözüm ışığı,
Ver ekmek!

Fazıl Hüsnü, daha iki gün önce, Biser Oteli'nde, şair Hasan Mercan'ın yanında, dil üzerine yaptığımız tartışmada: *"...Yaptığını beğendin mi? Adam yabancı. Şimdi bize ne der? Atalarımız, kol kırılsın da yen içinde kalsın demişler..."* diye sızlanmıştı. Ama şimdi kendisi, milyonlarca yabancıya, yüzbinlerce Yugoslavya Türküne hazin çirkin, korkunç bir tablo uzatıyordu.

Kim bu Havzalı Berber Mehmet Kurşun? Gözünü, gerçekten satışa çıkarmış mı? Türkiye'de ekmek parası için kim gözünü satmış? Yüzlerce şiiri içinde, Dağlarca, niçin böylesini seçiyor? Üzerinde tam 550 yıl, insanca yaşadığımız topraklarda, şimdi Türkiye'nin açsefil-perişan-yoksul bir ülke olduğunu duyurmak için çırpınmasının tıp dilindeki ismi nedir acaba?

Ah Türkiyem! Ah Anadolumuz! Cahilinden ayrı, okumuş-yazmışından ayrı kahır çeken çileli memleketim!

Ve ah Havzalı Berber Mehmet Kurşun!

Bir gün seni görsem, boynuna sarılsam, senin üzerinde oynanan oyunları birbir anlatsam, bir saat, bir dakika olsun senin açlığını, senin çaresizliğini, senin yoksulluğunu yaşamayan bu altın kafes kuşlarının marifetlerini bir bir sayıp döksem...

İnanıyorum ki ağlayarak boynuma sarılırsın ve dersin ki:

– "Üzülme be ağabey! Ben ekmek parası için belki gözümü bile satabilirim. Ama unutma ki bütün çaresizliğime rağmen kafamı satmam! Elim kalem tutsa, kalemimi satmam, vicdanımı satmam!"

"Aç kalabilirim, çocuklarımın yüzüne bakmaktan utanabilirim ama yine de namusumla yaşarım, haysiyetimle yaşarım. Üzülme be ağabey!"

Festival devam ediyordu. Altımızdan geçip giden Kara Dirin yeşilin, mavinin, beyazın, sarının, turuncunun ve morun çeşitli tonlarıyla yere boylu boyunca uzanan bir ebem kuşağına benziyordu.

Ve uzaklarda, çok uzaklarda, bütün kıymet hükümlerini kaybettiği için, yıkılan bir imparatorluğu hatırlatan Tuna, pis bulanık ve asık bir yüzle **Gözünü Satan** şiirinin aks-i sedalarını dinliyor ve adeta öğüre öğüre akıyordu.

"YALAN SÖYLÜYORSAM TÜRK OLMAYAYIM!"

Struga Şiir Akşamları Festivali, saat 23 sularında bitti. Bir otobüsle, Struga'dan Ohri'ye geldik. Biser Oteli, şehir merkezinden beş-altı kilometre ötedeydi. Otobüs bir ara Ohri'de durunca aşağı indim. Dışarda nefis bir gece vardı. Gökyüzü yıldızlıydı ve hava oldukça serindi. Birden, Sivas akşamlarını hatırladım. Ve şiddetli bir yürüme arzusu duydum. Otele giden asfalt yolu biliyordum. Bir saatlik bir yürüme ile otele varabilirdim. Karar verdim ve tek başıma yola çıktım.

Şehir merkezinden sonra, Biser Oteli'ne giden asfalt yolun solunda sazlıklar vardı. Yolun sağında ise birkaç köy. Asfalta çıkıp biraz yürüdükten sonra, kendimi kurbağa sesleri ve uzaklardan kopuk kopuk gelen köpek havlamaları arasında buldum. Damarlarıma, tarifsiz bir sıcaklık yayıldı. Olduğum yerde kalarak bir süre geceyi dinledim.

Belki çok garip bulacaksınız; ben kurbağa seslerini, köpek havlamalarını, kağnı feryatlarını, tandır başlarını ve taze ekmek kokan tandır evlerini çok, ama çok severim. Bana çocukluğumu hatırlatır. Anadolumu hatırlatır.

Sözüm ona, biraz modernleşen Sivas'ta, yolum kasabalara düşmüşse ve gece oralarda kalmak mecburi-

yeti doğmuşsa, arkadaşlarıma rica ettiğim, bir ırmak kenarında kurbağa sesleri dinleyebilmek ve köpek havlamalarına kulak verebilmek için, onları akşam karanlıklarında sokaklara döktüğüm çok olmuştur.

Ohri'de, Biser Oteli'ne giden yol üzerinde, bir gece yarısında bütün sıkıntılardan sıyrılarak, birdenbire Anadolu'yu yaşamak, çocukluk günlerime dönmek, beni gerçekten çok duygulandırdı.

Etrafta, kimsecikler yoktu. Yüreğime ansızın bir şüphe çöreklendi: Ya bir emniyet görevlisi çıkar da yakama yapışırsa ve "Sen ey genç adam! Gecenin bu saatinde buralarda ne arıyorsun?" diye sorarsa, nasıl cevap verebilirim?

Yol bilmem! Dil bilmem! El bilmem! Kurbağa sesi dinlemek ha! Köpek havlamalarına kulak vermek ha? Sivas gecelerini yaşamak ha? Kimi inandırabilirim bunlara? Ürperdim. Tekrar yola koyuldum. Adımlarımı daha çok açtım.

Fakat Ohri'den uzaklaştıkça, gecenin karanlığında tek başıma kaldıkça, yüreğimdeki şüphe, yerini korkuya bıraktı. Çünkü asfaltın hemen yakınındaki köylerin köpekleri, hem bana hem de biribirlerine, meydan okurcasına, gecenin karanlığını parçalıyorlardı.

Ve kör şeytan içimde, durmadan söyleniyordu: "Ya bu köylerin köpeklerini de senin yurdundakiler gibi serbest bırakmışlar, bütün taşları da yere bağlamışlarsa... hâlin nice olur?" Yolun belki de ortasına gelmiştim. Geri Dönemezdim. Dönsem belki de Ohri'de kalacak yer bulamazdım.

Yaradana sığınıp yürümekten başka çârem yoktu.

Birden, solgun bir ışığın, arkamdan asfalta yayıldığını gördüm. Bir bisikletli adam, belki de köyüne gidiyordu. Yanımdan geçince sordum:

– Türkçe biliyor musunuz? Biser Oteli çok mu uzakta?

Adam bisikletten indi. Yanıma daha çok yaklaşarak yüzümü görmeye çalıştı:

– Oooo! Sen Türk? Sen Müslüman?

– Elhamdülillah Türküm ve Müslümanım!

– Ben, Arnavut! Ben Müslüman! Biser Otel çok uzak. Yazık sana! Gel otur burda! Gel otur burda!

Otuzbeş yaşlarında görünüyordu. Beni bisikletinin önüne alarak otele kadar götürmek istedi. Yürüyeceğimi söyledim. Ama o, beni bırakmak istemiyordu. Elini, oturacağım yere vurarak israr ediyordu:

– Otur burda! Otur burda! Yazık sana!

Biraz da, köpeklerin saldırısından korktuğum için bisikletin önüne oturdum. Arnavut, bildiği beş-on kelimelik Türkçe ile yüreğinin sıcaklığını ortaya koyuyordu. Anlaşabiliyorduk. Bir yandan pedal çeviriyor, bir yandan da kesik kesik anlatıyordu:

– "Sen Türk! Ben Arnavut! Allah bir! Kitap bir! Peygamber bir! Osmanlı muhteşem!.. Eşhedü en lâ ilâhe illallah! Ve eşhedü enne Muhammeden abdühu ve resuluhu!.."

Onun söylediklerini aynen tekrarlıyor, cümlemi kelime-i şehadetle tamamlıyordum. O zaman, bir elini direksiyondan çekerek omuzuma vuruyor, memnuniyetini belirtiyordu.

Arnavut, beni köylerin önünden ve köpeklerden geçirmişti. Rüzgâr karşıdan vuruyordu. Yorulmuştu. Beni bırakmasını rica ettim... Karşı koymayarak köyüne döndü. Biser Otelinin ışıkları uzaktan görünüyordu.

Yol boyunca yürürken düşünüyordum: Arapça asıllı olmalarına rağmen, tamamen Türkçeleşen şu birkaç kelime bile bir Arnavutla anlaşmamıza yetmişti. Acaba ben O'na *Allah* yerine: ***Tapgaç,*** *Peygamber* yerine: ***Yalvaç,*** *kitap* yerine: ***Betik,*** *muhteşem* yerine: ***Görkemli*** demiş olsaydım anlaşabilir miydik? Aramızda bir sıcak duygu alışverişi doğabilir miydi?

O gece bu kelimeleri ve yaşayan Türkçeyi çok, daha çok severek ve "anamızın südü gibi helâl ve güzel Türkçemizin" lezzetini ve önemini bir kere daha duyarak kendimi yatağımda buldum.

Ve bugün o topraklardan çekilmemize, o topraklarda yaşayan kendi soydaşlarımıza bile millî kültürümüzden hiçbir şey *vermememize, duyurmamamıza* rağmen **"Osmanlı muhteşem!"** fikrini gönüllere işleyen ecdadımızın aziz ruhlarına okuyabildiğim kadar Fâtihalar göndererek gözlerimi yumdum.

Bu olayı, daha sonra Üsküp'te tanıdığım ve dost olduğum Türklere anlattım. Beni gülümseyerek dinlediler ve dediler ki:

"Burada tarihi biraz bilen ve İslâm ruhu içinde bulunan Arnavutlar, Türkleri çok severler. Türk kelimesi, bir yerde onlar için doğruluk, dürüstlük, yiğitlik, efendilik, hak bilirlik, halk severlik anlamına gelir. Hatta o kadar ki, bazı Arnavutlar kendi aralarında bile yemin

ederlerken **"Doğru söylemiyorsam Türk olmayayım!"** diyerek birbirlerini inandırmaya çalışırlar."

Sabahleyin otelin salonlarında bir canlılık vardı. Festivale katılan şairler, gruplar halinde Makedonya'nın diğer şehirlerine dağılacaklardı. Otelin girişinde Fahri Kaya'yı gördüm. Daha önce de belirttiğim gibi Fahri Kaya Yugoslavya Türklerinden. Sevilen, sayılan bir eski bakan. Bir eski bakandan daha çok, bir eski dost gibi. Zeki, efendi ve cana yakın bir insan. Başından sonuna kadar festivalin içinde oldu. Beni Makedonya'da, Türklerin bulundukları şehirlere gidecek gruplara ayırmasını ondan rica etmiştim. Kalkandelen ve Üsküp şehirlerini, oralardaki eski Türk eserlerini, oralarda yaşayan Türk topluluklarını onun yardımı ile görmek bahtiyarlığına ulaştım.

Fahri Kaya ile birlikte bir köşeye çekilerek biraz sohbet ettik. Söylediklerini ömrümce unutamayacağım. Çünkü her sözü, âdeta bir şamar gibi yüzüme iniyordu. Sesinin tonunu bile yükseltmeyerek, hatta zaman zaman gülümseyerek konuşuyordu; ama ben, sanki meydan dayağından geçiyordum. Fahri Kaya'nın, üzerime kayalar gibi düşen sözleri, bir çok kimseyi ilgilendirmeyebilir; ama ben, Türkiye'de benim gibi düşünenlerin varlığını dikkate alarak, onun çok haklı şikâyetini buraya geçireceğim:

– "Yugoslavya'da sizin bir elçiniz var. Kendisiyle dostuz. İyi adam, has adam. Yıllardanberi görüşüp konuşuruz. Her karşılaşmamızda bana der ki: "Fahri bey, Yugoslavya Türkleri için, Türkiye'den size kitap getirteceğim". Ben de her defasında derim ki: "Çok iyi olur beyefendi. Bizleri çok sevindirirsiniz! Burada Türk

kültürünü canlandıracak, ayakta tutacak kitaplara ekmek gibi, su gibi muhtacız. Biz, aynı milletin, aynı kültürün çocuklarıyız. Çok yerinde bir karar almışsınız. Sizi gönülden tebrik ederim."

Sefirinizin gözlerinin içi güler. Ve âdeta beni kucaklar gibi konuşur:

"Evet! Evet! Aynı milletin çocuklarıyız! Kültür birliği çok önemli. Size, Türkiye'den kitaplar getirteceğim Fahri bey!.."

Aradan aylar geçer, yıllar geçer. Sefaret kanalıyla Türkiye'den değil bir kitap, bir dergi bile gelmez. Şu veya bu münasebetle sefirinizle bir yerde yine karşılaşırız. Sefiriniz bana ilk defa söylüyormuş gibi hemen hararetle kitap bahsini açar. Ben de, ilk defa duyuyormuşum gibi sefirinizi hararetle tebrik ederim. El sıkışırız, kucaklaşırız ve ayrılırız. Velhasıl ben, on yıla yakın bir zamandanberi, Sefir dostumdan hep bu güzel sözleri dinledim. Onu on yıldanberi, millî kültürümüze duyduğu yakınlıktan ötürü hep tebrik ettim durdum; ama herşey işte bu söz alışverişinden ibaret kaldı. Üsküp'ten İstanbul'a hergün otobüs kalkar. İstanbul'dan Üsküp'e otobüsler gelir. Buradan İstanbul'a giden arkadaşlarımız bazan her kitaptan birkaç tane alarak Üsküp'e dönerler. Kitabın o baskısı biterse, arkadaşlarımız kitapsız kalırlar düşüncesiyle tedbirli hareket ederler. Bu bakımdan bizimkiler, İstanbul'dan hem kendilerine, hem de yakın dostlarına kitaplar getirirler. Fakat bizim için önemli olan, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetlerinin bizleri düşünmesidir. "Bizim oralarda bıraktığımız soydaşlarımız var!" duygusuyla her yıl bize hiç olmazsa üç-beş bin kitap göndermesi-

dir. Bizi işte bu ilgi sevindirir. Bizi işte bu ilgi burada gururla ayakta tutar. Şimdi söyleyin bana Yavuz Bülent Bey siz bu festivale resmen katılıyorsunuz. Türk Hükümetlerinin, her yıl Yugoslavya Türklerine üç-beş bin kitap göndermesi, Türk Devletinin bütçesinde çok büyük bir açık mı meydana getirir? Türkiye'nin ödemeler ve yatırımlar dengesi mi bozulur? Ne olur?"

"Hemen belirteyim ki bizler, Yugoslavya'da, iktisadî sıkıntılar içerisinde de değiliz. İçimizde, bu üç-beş bin kitabın karşılığı olan on-onbeş bin lirayı ödemeye hazır binlerce arkadaşımız var. Ama hayır! Hayır! Bir misafir, ev sahibinin kendisine sunduğu bir fincan kahvenin parasını nasıl verebilir? Bir evlat, babasının kendisine aldığı bir bayramlığın parası için elini nasıl cebine atabilir?"

"İşte biz bu duygularla dolu olduğumuz için, istiyoruz ki Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetleri, bize kendiliğinden ilgi göstersinler. Türkiye'de yaşadığınız için, bu ilginin ne demek olduğunu size anlatmak gerçekten çok zor!.."

Fahri Kaya'ya verecek cevabım yoktu. Haklıydı. Susmuş, donmuş kalmıştım. Utandığımı anlamıştı; ama ömrümün en büyük utancını duyduğumu herhalde bilememişti.

Elini omuzuma vurarak dedi ki: "...Bütün bunları sizi üzmek için anlatmadım. Sefir beyin söyledikleri, bir gün bakarsınız gerçekleşir. Bir milletin hayatında on yıl beklemek nedir ki? Allah'ın günü çok, bekleriz. Biz bu topraklarda beşyüz yıldan beri bekliyoruz!.."

Öğlene doğru, Ohri'den Kalkandelen'e hareket ettik.

Yol boyunca dikkatimi çeken, ormanlar oldu. Orman! Orman! Orman! Yeşilin her tonuyla büyülü ormanlar, Yugoslavya yollarına ayrı bir güzellik kazandırıyor. Ohri-Kalkandelen arasında çıplak bir dağ görmedim. Yanımda oturan Arjantinli bir şair, ormanların ve gökyüzünün, bir şiir kadar güzel olduğunu anlatmaya çalışıyordu. Arada sırada da orman köylerinde yükselen ince minareler, küçük beyaz camiler, bana sıcak bir selâm gibi geliyordu. Uzakta bulunan bir dostun el sallaması gibi, beni yerimden ediyordu. Fakat hayret! Bu şiir festivaline millî kıyafetleriyle katılan Kuveytli şair Muhammet, Yugoslavya'daki bu eski ve yeni camiler karşısında neden böyle kayıtsız kalıyor? Ben, solumdaki koltuğa iri gövdesiyle tek başına yayılan Kuveytli şairi, her camiin yanından geçtiğimizde: "Camii! Camii!" diyerek hafifçe uyarıyorum. Her defasında O, esmer ellerini, kalın palaskasından taşan iri göbeğinin üzerinden sanki zorlukla kaldırarak şöyle bir açıyor, sonra tekrar kendi dünyasına kayıtsız, sessiz, anlamsız bir şekilde dalıyordu...

Kalkandelen'e, bir Anadolu şehrine girer gibi girdik. Camileriyle, hamamlarıyla, kervansaraylarıyla, çeşmeleriyle, tipik evleriyle, bakımsız ve dağınık mezarlığıyla tam bir Anadolu şehrinde gibiydik.

Araba, Kalkandelen Belediye Binası'nın önünde durdu. Orta halli bir takım insanlar Belediye binasına girip çıkıyorlardı. Kendimizi ikinci katta, Belediye Başkanının geniş ve güzel odasında bulduk. Başkan, otuz yaşlarında gösteren genç ve zeki bir Yugoslav. Festivalin, Kalkandelen şehri çalışmalarını, Belediye olarak üstlenmiş. Bizimle, gerçekten çok yakından ilgilendi. Adımıza çok zengin ve kalabalık bir sofra donattı.

Türkiye'ye döndükten sonra **Üsküp'te Türk Eserleri** isimli bir televizyon programında bilhassa anlattığım gibi, Kalkandelen Belediye Başkanı'nın şiir festivali münasebetiyle verdiği bir akşam yemeğinde, yanıma oturan bir Makedonyalı tiyatro sanatçısıyla aramızda şu çok önemli konuşma geçti:

"–Ben burada Türk mahallesinde doğdum, büyüdüm. Şimdi İstanbul'da oturan, çok yakın Türk arkadaşlarım var. Türkçeyi onlardan öğrendim.

Biz bu topraklarda Türklerle tam 550 yıl, dostça, kardeşçe, insanca bir arada yaşadık. Ama bir de Hitler'i düşünün Hitler'i!.. Siz biliyor musunuz acaba, Hitler, İkinci Dünya Savaşı'nda işgal ettiği Avrupa topraklarında kaç yıl kalabildi?"

"– Kaç yıl kaldığını bilmiyorum; ama macerası korkunç bir hezimetle düğümlendi...

"– Hitler'in işgal ettiği Balkan topraklarında kaç yıl kaldığını kesin olarak ben de bilmiyorum. Şurası bir gerçek ki büyük diktatör bu topraklarda topu topu beş yıl bile kalamadı. Halbuki Türkler aynı topraklarda beşyüz elli yıl hüküm sürdüler. Bu çok önemli. Çünkü Türkler, zulüm yapmadılar. İnsanca bir düzen kurdular. Aldıklarından daha çok verdiler. Hiçbir devlet, hiçbir idare, zulme dayanarak beşyüzelli yıl ayakta duramaz.

Osmanlı İmparatorluğu kuvvetli olduğu ve duruma tamamen hakim bulunduğu asırlarda, her gün sadece bir Sırp, bir Bulgar, bir Yunan ailesini ortadan kaldırmış olsa idi, bugün bu topraklarda biz olmazdık. Osmanlı imparatorluğu bu yola girmedi.

Siz, böyle medenî bir millete mensup olduğunuz için ne kadar öğünseniz hakkınızdır. Biz de bu topraklarda, sizin milletinizle beşyüzelli yıl bir arada yaşamaktan üzgün değiliz!"

Yemek yiyemeyecek kadar duygulandım. Birden, bir gece önceki olayı hatırladım. Bir Arnavut köylüsü, gideceğim otele beni bisikletiyle götürmek istemiş ve bildiği bir kaç kelimeyle yüreğini ortaya koyarak "Osmanlı muhteşem! Osmanlı muhteşem!" demişti.

Makedon tiyatro sanatçısı, İvo Andriç'in Nobel armağanı kazanan DİRİNA KÖPRÜSÜ isimli romanını almıştı ama okuyamamıştı. Ben, DİRİNA KÖPRÜSÜ'nden ona bazı tablolar çizdim. Sonra milletimizin gerçekten insanî, gerçekten medenî bir idare kurduğuna dair Macaristan İlimler Akademisi'nin bulup yayınladığı, bir belge üzerinde durdum. Belgeye göre İmparatorluğumuz Macaristan'a hâkim olduğu devirlerde, Macar halkından yılda 7 milyon akçe vergi toplamıştı. Fakat aynı yıl Macaristan'a 21 milyon akçe yatırım yapmıştı.

Makedon tiyatro sanatçısı da benim anlattıklarımı heyecanla dinliyordu. Yemek yediğimiz salonun çatısı, sanki üzerimizden kalkmıştı.

Yugoslavya'da bıraktığımız yüzlerce muhteşem eser yanında, bence aydınlık kafalara işlediğimiz bu kanaat daha önemli.

Şimdi kendi kendime hayıflanıyorum: Allah'ım diyorum, biz hafızasını yitiren, tarih şuurunu kaybeden yeni nesiller yetiştiriyoruz. Bu, esaretten daha kötü, ölümden daha beter! Bir kısım gençlerimiz, yazarları-

mız, çizerlerimiz Türk kelimesini duyunca, "etlerine kızgın bir demir yapıştırılmış gibi" havalanıyorlar. Türk kültürü deyince, içlerindeki bütün aşağılık duygusunu üzerimize kusuyorlar. Tarihimizden, medeniyetimizden bir gasp, bir kanlı soygun, bir zulüm ve ölüm kumkuması diye bahsediyorlar.

Allah'ım! Allah'ım! Allah'ım! Bu fakir milletin cebinden aldığımız vergilerle açılan şu üniversitelerimizde okuttuğumuz gençlerimize hiç olmazsa o Arnavut köylüsünün idrâkini ne zaman vereceğiz? Bu Makedon tiyatro sanatçısının gerçeği kabul etme faziletini, bütün çocuklarımıza şeksiz şüphesiz ne zaman öğreteceğiz?

HARÂBÂTÎ BABA TEKKESİ'NDE CEMİL MERİÇ ÜZERİNE SOHBET

Gece, Kalkandelen'de HARÂBÂTÎ BABA TEKKESİ'nde kaldık. Harâbâtî Baba Tekkesi, Osmanlı İmparatorluğu devrinde, Yugoslavya'da yapılan 400 tekkeden biri. Aşağı yukarı 500 yıllık tarihi olan bir Bektaşi ocağı. Tekke, Şar Dağları'nın eteğinde, büyük ve düz bir bahçe üzerine bağdaş kurup oturmuş. Etrafı, yüksek duvarlarla çevrili. Tekke bahçesine, kale kapısı kadar büyük, çift kanatlı bir kapıdan giriliyor. Bu büyük kapının sağında, solunda ve üzerinde, dışarıdan gelenleri gözetleme odaları var.

Bektaşi dervişleri, Yugoslavya Devriminden sonra, evlerine çekilince tekke, uzun yıllar boş kalmış. Bahçesini ısırganlar doldurmuş. ahşap binalar yıkılmaya yüz tutmuş... Harâbâtî Baba Tekkesi, gerçekten harab olmanın eşiğine dayanınca, Kalkandelen Belediyesi işe el atmış. Onu aslına uygun olarak yenibaştan tamir ettirip, turistik otel-lokanta ve eğlence yeri haline getirmiş. Şimdi yirmi dönüm civarındaki büyük bahçesi yeşil bir halı gibi. İrili ufaklı ağaçları, rengârenk çiçekleri, şadırvanları, dibek taşları ve şirin ahşap binalarıyla Harâbâtî Baba Tekkesi, insanı birdenbire büyüleyen bir güzellik, sessizlik ve serinlik içerisinde...

Kapının hemen girişinde, eski Bektaşî dervişlerinin ders gördükleri iki katlı bir konak, şimdi turistik bir otel olarak kullanılıyor. Odalarının kapıları, tavanları, dolapları, pencereleri hatta kireç sıvalı duvarları, yüzde yüz Anadolu mimarisine benziyor. Yine bahçe kapısının sağ tarafındaki iki katlı başka bir ahşap bina, hem turistlerin hem de Yugoslav burjuvazisinin kumar partileri için onarılmış. Yalnız ahşap kapılar yerine, kalın camdan kapılar konularak ve pencere pervazlarındaki bölümler kaldırılıp yerlerine yekpare camlar takılarak.

Bu binanın sağında, küçük, şirin bir mescid var. Kapısının üzerinden, iç duvarlarından, mihrabın sağından ve solundan yüzümüze Ayet-i Kerimeler gülümsüyor. Ve mescid şimdi, bir oturma, dinlenme ve sohbet odası olarak kullanılıyor.

Eskiden, Tekke'nin mutfağı olan ve doğrusu, mutfaktan çok, uzun bir kışlaya benzeyen tek katlı ahşap bir binada, gördüm ki yine tencereler, kazanlar kaynıyor... Mutfağın karşısında, geniş geniş salonları olan bir başka bina ise, lüks bir lokanta haline getirilmiş...

Bahçedeki mermer şadırvanın karşısından, uzun süre ayrılamadım. Şadırvan, etrafı açık ahşap bir çadır içerisinde. Her köşesinden Türk sanatının ince çizgileri ve güzelliği kanatlanıyor gibi. Şadırvanın dinlenme kısmına açılan ahşap kapısı, oymacılığımızın, üstündeki kitabesi ise, hat sanatımızın seçkin örneklerinden.

Tekkenin 75 yaşındaki Makedonyalı bekçisi diyordu ki:

"...Çocukluğumuzda, tekke içinde dervişler ne yapı-

yorlar? diye merak ederdik. Şu bahçe duvarlarına gizlice tırmanır onları gözetlerdik. Dervişler, genellikle bu şadırvanın başında toplu olarak oturur ve hep bir ağızdan: Huuu! Hayyy Hak! Allah! diyerek zikrederlerdi. Sonra yine burada namaz kılarlardı. Bu şadırvanın etrafı, dervişlerin yazlık namazgâhları idi. Kış gelince de şu karşıdaki mescidde namaza dururlardı..."

Rumeli Bektaşileri hakkında bir bilgim yoktu. Ama yaşlı bekçinin anlattıkları beni şaşırtmadı. Bazı Arap ülkelerinde, sayıları gittikçe azalan GALİYE sınıfı dışındaki büyük Alevî camiasının İslâm inancından ve ibadetinden koptuklarına hiçbir zaman inanmadım. Gerçek şiiliği, mezhepler tarihinden okuyarak öğrenmeye çalıştım. Bekçinin anlattıklarına bakarak Harâbâtî Baba Tekkesi'ndeki dervişlerin, İmam Cafer-i Sâdık'a bağlı olabileceklerini düşündüm. Cafer-i Sâdık, Hz. Ali soyundan altıncı imam! İslâm'ı yaşayan ve yaşatan bir altın halka!.. Bizim bağlı bulunduğumuz mezhebin mübarek kutbu, Ebu Hanife Hazretleri, Mezhepler Tarihinde belirtildiğine göre Hz. Cafer-i Sadık'tan, İslâmî konularda iki yıl ders almış. Ve yine aynı eserde açıklandığına göre Ebu Hanife Hazretleri: "Bu iki yıl olmasaydı ben helâk olurdum!" demiş(*).

İşte bu bakımdan, İmam Cafer-i Sâdık'a bağlı bulunan şehir alevîlerinin, yani Bektaşîlerin zikirde, ibadette sünnîlerle tam bir beraberlik içinde bulunmalarından daha tabii ne olabilirdi?

Bahçede, basık bir türbe içinde, Tekkenin koruyucusu olan Recep Paşa'nın, çok ince motiflerle süslü mermer sandukası ve bir gelinlik kızın duvağı gibi

(*) İslâm'da Fıkhî Mezhepler Tarihi, Muhammed Ebû Zehra, cilt: 2 sayfa: 95.

dantel dantel işlenen süslü mezar taşı, tam bir sanat eseri olarak ayakta duruyor. Türbenin bir başka bölümünde, tekke şeyhlerinin daha sade mezarlarına ve **Sersem Ali Baba**'nın en az iki insan boyu uzunluğundaki kabrine, Yugoslavlar hiç dokunmamışlar.

Harâbâtî Baba Tekkesi'nin bahçesinde, tarihimizi hüzünle yaşadım. Tekkenin her noktasında, bizim kültürümüz, bizim medeniyetimiz, bizim inceliğimiz vardı.. Ama bizim ruhumuz, Şar Dağları'na doğru, çoktan kanat çırpmıştı. Ve o güzelim şadırvanda bir damla olsun su yoktu. Bahçenin şurasında burasında, sonsuzluk uykusuna dalmış gibi donup kalan bir kaç çeşmenin eski harflerle kazılan kitabelerine, usulca elimi dokundursam, sanki su olacak, yüreğime dökülecekleri. "Hay!" Allah'ın sıfatlarından biriydi ve "ebediyyen diri olan" anlamına geliyordu. Etrafta, ebedî diriliği, sonsuz güzelliği ve misilsiz merhameti çağrışan diller susmuştu. Tekkenin küçük ve şirin mescidi içinde, bütün âlemlerin Rabbine, bütün âlemler için duaya uzanan eller, secdeye kapanan başlar, tekkenin büyük ve sıcak ruhaniyetini de beraberlerinde götürmüşlerdi.

Bir zamanlar, belki yüksek sesle konuşmanın bile doğru karşılanmadığı bir ilim ve ibadet ocağından, şimdi şuh kadın kahkahaları yükseliyor ve yeni, devrimci tekkenin lokantasında, büyük kumar odalarında, günlük ihtirasların üzerine, kristal kadehlerden renkli içkiler boşalıyordu. Harâbâtî Baba Tekkesi, yıkılmaktan viran olmaktan kurtarılmıştı. Işıklarla yıkanmış, çiçeklerle süslenmişti. Tertemizdi, pırıl pırıldı. Ama hiçbir gayret, ona, uçup giden, yok olan o eski

ruhunun, insana ürpertiler veren güzelliğini giyindirememişti.

Harâbâtî Baba Tekkesi renkli, güzel, fakat kokusuz bir yapma çiçeğe benziyordu. Bu bakımdan tekke bahçesinde, belki yüzlerce yıldanberi duran dibekler, sanki bütün Kalkandelen şehrini, yerinden fırlatacak kadar korkunç ve müthiş bir çığlık koparmak için, ağızlarını kocaman kocaman açmışlardı. Her dibekte, ayrı bir yerim dövülüyor gibiydi.

Kalkandelen'e birlikte geldiğimiz şairler, bahçenin bir köşesinde, sohbeti koyulaştırmışlardı. Ben, şadırvanın, eski çeşmelerin, türbelerin ve dibeklerin etrafında, bir başıma dolaşıp duruyordum. Bir ara, bahçe kapısının kocaman kanatları açılınca şair Bayram İbrahim ile Arif Bozacı'yı karşımda gördüm.

Genç, sevimli ve cana yakın dostlar, Kalkandelen'de yapılacak şiir gününe katılmak için gelmişlerdi. Yatmadan önce, bahçede biraz gezinmek istedik. Nefis bir gece, yorgunluğumuzu çoktan unutturmuştu. Bayram İbrahim'in şiirleri, yazıları yanında, gazeteciliği de var. Söz edebiyattan açılınca, onun Türkiye'den hangi dergileri ve hangi yazarları okuduğunu öğrenmek istedim.

Görebildiği, okuyabildiği dergiler arasında HİSAR da vardı. Sordum:

– Hisar'da en çok beğendiğiniz, zevk duyarak okuduğnuz yazar kim?

– Cemil Meriç.

Yugoslavya'da, Harâbâtî Baba Tekkesi'nde, Evlad-ı Fatihan neslinden genç bir şairin, Cemil Meriç'ten bahsetmesi, doğrusu beni çok sevindirdi. Ve Cemil

Meriç ismi, gönlümüzü, sanki binlerce ateş böceğinin pırıltılarıyla ışıklandırdı. Yugoslavya'ya giderken üstâdın **BU ÜLKE** ile **UMRANDAN-UYGARLIĞA** isimli kitaplarını beraberimde götürmüştüm. Üslûbundaki mükemmel güzellik, beni hiç yalnız bırakmamıştı. İnsanı şaşırtacak kadar zengin olan Doğu ve Batı kültürü, tarihimize ve medeniyetimize bakış tarzı, Batıyı en kesin çizgilerle ortaya koymaktaki başarısı, benim dikkatimi de kendi üzerinde toplamış, yazılarının tiryakisi yapmıştı. Bu bakımdan, Cemil Meriç isminin, bizde uyandırdığı duygularla Şar Dağı'ndan mermer şadırvana sanki yeniden su geldi. Sanki bütün çeşmelerden ince bir ilâhi başladı. Sanki Yatsı namazından selâm veren dervişler, çevremizi aldılar. Velhasıl Harâbâtî Baba Tekkesi yeniden eski ruhuna kavuştu.

Bayram İbrahim ve Arif Bozacı, Cemil Meriç'i özel hayatıyla tanımıyorlardı ve benden öğrenmek istiyorlardı.

– Kimdir Cemil Meriç? Kaç yaşında? Esas mesleği ne? Başka eserleri de var mı? Şair mi? Roman yazarı mı? Münekkit mi? Tarihçi mi? Sosyolog mu?

Felsefe mi okumuş? Edebiyat mı?

Bildiklerimi anlattım. Bana göre Cemil Meriç, edebiyat, tarih, sosyoloji, felsefe, tenkit vs. gibi konularda, mensur şiir tarzında yazan mükemmel bir üslup ve fikir üstadımızdır. Çeşitli konulara **Fil Dişi Kule**'den bakarken de, memleket toprağına bağdaş kurup otururken de bizim gururumuzdur!

Tekke bahçesinde, genç şairlerle kâh dolaşarak, kâh durarak yaptığımız sohbette, ben hep Cemil

Meriç'ten sıcağı sıcağına okuduğum çarpıcı örnekler verdim. Şiirin, hikâyenin, romanın temel unsuru olan "dil" üzerinde mi konuşuyoruz? Söz Cemil Meriç'in! Zevkle onu dinliyoruz. Diyor ki:

"Argo, kanundan kaçanların dili. Uydurma dil, tarihten kaçanların... Argo, korkunun ördüğü duvar; uydurma dil, şuursuzluğun. Biri günâhları gizleyen peçe, öteki irfânı boğan kement... Argo, yaralı bir vicdânın sesi, uydurma dil, hâfızasını kaybeden bir neslin. Argo, her ülkenin, uydurma dil, ülkesizlerin!"

Söz nazımdan ve nesirden mi açılıyor? Konuşan yine Cemil Meriç:

"...Nazım, imkânlarını araştıran düşünce: Hatâlarını bağışlatmak için, mûsikînin yardımına muhtaç. Mûsikînin, yani veznin ve kafiyenin. Nazım, ifadenin çocukluğu: Sevimli ve serkeş. Nesir, bütün nazımları kucaklayan bir orkestra: Girift ve kâmil. Kur'ân mensurdur: Yedi Askı şâirlerini secdeye kapandıran bir nesir!"

Yugoslavyalı genç kalemler, Anadolu'daki Türk aydınlarının Türkiye dışında kalan Türklere ilgisizliklerinden mi şikayetçiler? Benim ağzımdan Cemil Meriç'e kulak veriyorlar:

"Tanzimat sonrası Türk aydınına en çok yakışan sıfat: Müstağrip. Edebiyatımız bir gölge-edebiyat: Düşüncemiz bir gölge düşünce. Üç edebî nevi îtibardadır: Taklit, intihal, tercüme.

Ama zirvelerin hiçbirini tanımıyorduk. Avrupa'yı Avrupa yapan düşünce fâtihleriyle temâsımız yasaktı. Türkçe konuşan birer Fransızdık.

Genç Batı'nın her nazına, her cilvesine katlanan, ihtiyar birer âşık olduk.

Avam bizi anlayamaz diyorduk; avam, yani kendi insanımız.

"Dostoyevski, Avrupa'yı kendimizden çok daha iyi tanıyoruz diyor. Biz, ne kendimizi tanıyoruz ne Avrupa'yı. Tarihimiz, mührü sökülmemiş bir hazine. Sosyologlarımız, bir kızılderili köyünü keşfe gider gibi, alan çalışmalarına koyuluyorlar."

"Türk düşünce târihi, ülkesiyle göbek bağını koparan bir intelijansiyanın dramı. Bu bahtsız kafilenin, bayrağını taşıyacağı içtimâî bir sınıf yok. Vatanında gariptir. Alkışlayıcısı: Ekalliyetler ve Avrupa."

– İyi ama bir kısım Türk aydınını vatanında garip duruma düşüren sebepler ne?

Sorunun cevabını yine Cemil Meriç veriyor:

"İzm'ler! *"İzm'ler, idrâkimize giydirilen deli gömlekleri. İtibarları menşelerinden geliyor. Hepsi de Avrupalı!"*

– Biz, Batılılaşmak uğruna, sonu İzm'le biten ve bize hep Avrupa'dan sokulan bir takım görüşler uğruna birbirimize düşman haline gelirken, Avrupa'nın bize bakış tarzı nasıl?

İmdadıma yine Cemil Meriç yetişiyor:

"Bütün Kur'ân'ları yaksak, bütün câmileri yıksak, Avrupa'lının gözünde Osmanlı'yız. Osmanlı, yani İslâm. Karanlık, tehlikeli, düşman bir yığın! Avrupa maddeciliğine rağmen, hıristiyan için tek düşman biziz: Haçlı ordularını bozgundan bozguna uğratan korkunç ve esrarlı kuvvet."

Zavallı Türk aydını... Batılı dostlar alınmasınlar diye hazinelerini gizlemeye çalışır. Sonra unutur hazineleri

olduğunu. Düşmanın yaptıklarını takdis eder, hayranlıklarını benimser. Dev papağanlaşır."

Sonra başka sorular, başka konular, başka örnekler... Vakit gece yarısını çoktan geçmişti. Bahçenin bütün ışıkları söndürülmüştü. Ama Cemil Meriç ismi, üslubu, sevgisi ve fikriyatı, içimizi, birdenbire binlerce ateş böceğinin pırıltılarıyla ışıklandırmıştı. O gece, odalarımıza bu ışıkla çekildik...

KALKANDELEN

Struga Şiir Akşamları Festivali, birgün sonra, Kalkandelen Kültür Evi'nde devam edecekti.

Yugoslavlar, hemen her şehre, güzel kültür merkezleri açmış. Bu bakımdan sanat çalışmaları, sergiler, konferanslar, şiir günleri vs. için salon bulmakta güçlük çekilmiyor.

Şiir günü, Kültür Evi'nin büyük sinema salonunda yapıldı. Salon tamamiyle doluydu. Dinleyicilerin çoğunluğunu devlet memurları ile banka memureleri teşkil ediyordu:

Struga Şiir Akşamları'nda olduğu gibi, festivale katılan şairler, şiirlerini kendi dilleriyle okuyarak kürsüden iniyorlar hemen arkasından mikrofona çıkan Makedonya Halk Tiyatrosu sanatçıları okunan şiirlerin Makedoncasını dinleyicilere sunuyorlardı.

Kalkandelen'de en çok alkışlanan şair galiba ben oldum. Şöhretimden mi? Hayır! Şiirimin güzelliğinden mi? Hayır! Şiir okuyuş tarzımdan mı? Hayır! Hayır! Hayır! Daha ismim mikrofondan ilân edilir edilmez, "Türk şairi" olduğum söylenir söylenmez, salonda bir alkış fırtınası koptu. Çünkü dinleyiciler arasında Türkler de vardı. Ve onlar, benim dilimi ve milletimi alkışlıyorlardı.

Ben, Struga Şiir Akşamları Festivali'ne **ANALAR** şiirimle katıldım. Priştine Televizyonu'nun benim için yaptığı bir programa **ANALAR**'ı okudum. Ana sevgisi, bütün insanlığın ortak duygusu olduğu için, şiirlerimin arasından **ANALAR**'ı seçtim.

ANALAR

Garibin anası pencerelerden
Yanık türkülerle yollara bakar.
İncecik yüzünde her akşam üstü
Çizgi çizgi, nokta nokta bir efkâr..

Fakirin anası her sabah sessiz
Ağlar çocuğunun aç çıplak durduğuna.
Elleri koynunda kalır çaresiz
Bin pişman doğduğuna, doğurduğuna.

Mahkûmun anası, susar, konuşmaz
Suçu kendisinde sanır.
Kaçar insanlardan, aydınlıklardan
Duvarlara bile baksa utanır.

Açılsa üstüm biraz, duyar da gece yarısı
Kalkar yatağından gelir.
Bir mübarek el uzanır yorganıma usulca
Bilirim anamın elidir.

Bir merhamet, bir sıcaklık, bir gurur...
"Yavrum!" diyen sesinde
Ve huzurun günde beş vakit nabzı vurur
Beyaz tülbentinde, seccadesinde.

Karımın anası anama benzer:
Öylesine yakın, duygulu, ince
Özü sözü bir yayla gözesi kadar berrak.
Oturtacak yer bulamaz çıkıp yanına gidince
Yüreği, destanlar gibi sımsıcak.

Ve alnım açıksa, başım dikse
Dirliğimiz varsa, mutluysam
Yüzüme gülüyorsa böyle bu şehir
Bir beyaz zambak gibi pırıl pırılsa yavrum
Ve yavrumsa herşeyi bana sevdiren bir bir
Bu mutluluk, bu düzen, bu bitmeyen aydınlık
Anasının yüzüsuyu hürmetinedir...

– II –

Ne güzel hayatı analarla yaşamak
Yürekleri temiz, alınları ak
Duyguları bile haramdan uzak
Sıcak analar bilirim.

Yurdumuzun, yuvamızın orta direği
Dünyadaki varlıkların en mübareği
Elimize diken batsa yüreği
Yanacak analar bilirim

Bendedir öksüzlerin çektiği çile
Gözyaşımı oya yaptım mendile
Ağlasam, sesimi yattığı yerden bile
Duyacak analar bilirim.

ANALAR şiirini 15 yıl kadar önce Sivas'ta yazdım ve onu ilk defa Ankara'da, bir şiir matinesinde oku-

dum.Muhterem şairemiz Halide Nusret Zorlutuna en ön sırada oturuyordu. Mikrofondan ayrılırken bir ara gözüm kendisine ilişti. Elini göğsünün üstüne bastırmıştı. Hüzünle sağa sola sallanıyor, yanında bulunanlara ısrarla soruyordu:

–Yavuz Bülent'in annesi sağ mı? Yavuz Bülent'in annesi sağ mı?

O sahneyi hiç unutmadım. Kalkandelen'de ANALAR şiirini, benden sonra, Makedon bir tiyatro sanatçısı okudu.

Kalın, tok ve güzel bir erkek sesi vardı. Mükemmel bir şekilde şiir okuyordu. Bir elini göğsüne bastırarak ve başını hüzünle sağa sola sallayarak ANALAR şiirini, dinleyenlere sundu. Salon, adeta nefes almaksızın dinliyordu. Birkaç şairden sonra, havayı bir Yugoslav şair, tamamen değiştiriverdi. Kıkırdamalar, laf atmalar, kahkahalar, alkışlar birbirine karıştı. Yanımda oturan Bayram İbrahim'e ve Arif Bozacı'ya döndüm:

–Söyleyin Allah aşkına, herkes neden böyle gülüyor? Bu adam nasıl bir şiir okuyor?

–Mini etek üzerine yazılmış bir şiir!

–Ne diyor mini etek şiirinde?

"İşte: Ey mini etek diyor, seni diken eller dert görmesin. Mini etekli kızlar sokaklarda kaz sürüsü gibi salına salına giderler. Ben de onların arkasından giderim. Anası mini etekli, kızı mini etekli? Ey rüzgâr, artık esmesen de olur. Ey merdivenler boşuna gururlanmayın! Kızlar artık mini etekli!..." Ve şiir gülüşmeler, kahkahalar, alkışlar arasında böyle devam edip gidiyor.

İnsan tabiatı, dünyanın her tarafında birbirine benziyor. Üniversite yıllarında, fakültelerde hazırladığımız şiir matinelerini hatırladım. Gerçek şiir üstadları yanında, mikrofonlardan:

"Nerdesin ey do re mi faaa!...
Seviyorum seni fa mi re dooo!"

veya:

"Ey ölüler söyleyin, ne yer ne içersiniz
Çişiniz gelince ne yaparsınız"

şeklinde çığlık koparanlar, herkesten daha çok alkış toplarlardı.

Kalkandelen'de yapılan şiir günü güzel ve canlı oldu. Programdan sonra şehirde kısa bir gezinti yaptık. Yorgun sokaklarda, zaman zaman karşımıza çıkan eski Türk evleri, Rumeli türkülerine benziyordu: Şirin, sıcak, yalnız ve hüzün yüklü. Eski Türk Evleri, genellikle Anadolu'da olduğu gibi yüksek duvarlarla çevrili. 236 yıl önce yapılan ve üç metreye yaklaşan süslü saçaklarının yer yer bozulmasına, çürümesine rağmen hâlâ ayakta duran bir eski Türk evini, daha doğrusu konağını, içerisiyle görmek istedim. Konağın ikinci katında sekiz odası vardı. Ve geniş odalar, serin sofalar bir müze kadar çarpıcı, güzel ve temizdi. Elle işlenen perdeler, duvar halıları, sedirler, köşe yastıkları, yer minderleri, eli belinde nakışlarla süslü kilimler, büyük taban halıları, karyolaların sakız gibi tertemiz oyalı, dantelli, işlemeli örtüleri, sanki binlerce yıllık bir medeniyetin destanını okuyorlardı.

Kalkandelen'de ALACA CAMİİ'ne vardığımız zaman akşam namazı kılınmıştı. Camiin müezzini kapıyı

henüz kitlemişti. 1833 yılında, Abdurrahman Paşa tarafından yaptırılan Alaca Camiine hayran oldum. Ömrümde ilk defa böyle bir cami görüyordum. Çünkü caminin sadece iç duvarları değil, dış duvarları da solmayan, dökülmeyen boyalarla nakış nakış işlenmiş, bir karış olsun boş yer bırakılmamıştı. Alaca Camii, sürmeli, kınalı, yaşmaklı gelinler gibi pırıl pırıldı. Söylenildiğine göre, caminin boyaları için tam ellibeşbin yumurta akı kullanılmış.

Ve caminin son cemaat yerindeki iç kubbelerine, İstanbul camilerinin renkli resimleri ustalıkla yapılmış.

İmamdan kapıyı açması için ricada bulundum. Beni, sevinerek içeriye buyur etti. Alaca Camiinin bir köşesinde, bir başıma el bağlayarak namaza durdum. Derin bir huzurla ruhumu yıkayarak ve binbir şükür duygusuyla secdeye kapanarak...

Cami bahçesinde kocaman bir çeşme, asırlık ağaçlar gölgesinde, sonsuzluk uykusuna dalmıştı. Suyu çoktan kesilmiş, kitabesi okunamaz hale gelmişti.

Arkadaşlarımdan, beni Türk mezarlığına götürmelerini istedim. Hayret! Kalkandelen Türk mezarlığı, Anadolu mezarlıklarına ne kadar çok benziyor. Kavuklu, sarıklı, fesli eski mezar taşlarıyla yeni mezarlar yanyana. Mezarlık, bakımsız, çıplak ve dağınık. Devrilen, parçalanan, oyulan, yan yatan iri kaya parçaları. Vaktiyle Anadolu mezarlıkları için yazdığım bir şiirden mısralar mırıldandım:

Ey isimsiz mezarlar, taşsız mezarlar
Taşları yazısız mezarlar!
Eğilsem üstünüze bir söğüt dalı gibi
Ağlasam duyarsınız beni sabaha kadar!

Gece, Kalkandelen şehrini biraz dolaşmak niyetindeydim. Hükûmet Meydanı aydınlıktı. Etrafta yer yer büyük binalar yükseliyordu. Birden, bir vitrin önünde, 18 yaşlarında iki delikanlının Türkçe konuşmaları dikkatimi çekti. Biraz oyalanarak kendilerine kulak verdim. Biri, arkadaşına, birlikte sinemaya gitmeleri için ısrar ediyordu. Ötekisi, açık havada haşlanmış mısır alıp yemenin daha iyi olacağını söylüyordu. Dayanamayarak söze karıştım:

– Eğer beni dinlerseniz şöyle yapacaksınız: Haşlanmış mısır alıp birlikte sinemaya gideceksiniz. Böylece hem mısır yemiş, hem de film seyretmiş olacaksınız. İkinizin de isteği yerine gelmiş olacak...

Şaşırdılar. Bir süre beni süzdüler. Birisi elime sarıldı.

– İstanbul'dan mı geldiniz?

– Hayır! Ankara'dan.

– Kaç gün önce?

– Üç-dört gün oluyor.

– Ankara güzel mi?

– Çok güzel.

– İstanbul güzel mi?

– Çok çok güzel!

– Bizim İstanbul'da akrabamız var.

– Benim de Kalkandelen'de, Üsküp'te akrabalarım var.

– Ya? Kim onlar? Acaba biz tanıyor muyuz?

– Tabi tanıyorsunuz. Benim akrabalarım sizlersiniz, hepinizsiniz! Bakın işte aynı dili konuşuyoruz! Aynı milletin çocuklarıyız. Bu bakımdan ben, sizleri kardeşlerim gibi seviyorum.

– Allah Türkiye'yi esirgesin! Türkiye'nin taşına toprağına selâm.

– Allah sizleri de esirgesin.

Ayak üstü beş-on cümle daha konuştuk. Beni sinemaya birlikte gitmek için, âdeta yalvararak davet ettiler. Şehri biraz dolaşmanın daha iyi olacağını söyleyerek yanlarından ayrıldım.

Vitrinleri seyrederek, etrafı tanımaya çalışarak yürüyordum. Beş-on dakika kadar sonra, çocukları tekrar karşımda gördüm. Koşarak geldikleri için nefes nefeseydiler:

"Haşlanmış mısır alarak birlikte sinemaya gitmeye karar verdik. Ama etrafta haşlanmış mısır bulamadık. Onun yerine kendimize simit aldık. Şu üç simitten birisi de sizin. Sizi görmeseydik çok üzülecektik!"

Yanımdan koşarak uzaklaştılar. Müthiş bir şekilde duygulandım. Dondum, kaldım. Hani dokunsalar ağlayacaktım. İçimde bir yara, sıcak sıcak kanamaya başladı. Lokmalar boğazımda düğümlendi.

Şimdi, o çocukları ayrı ayrı kucaklayarak öpemediğime ve benim için aldıkları o simidi Türkiye'ye getirip saklayamadığıma öyle çok, öyle çok, öyle çok hayıflanıyorum ki bilemezsiniz.

ÜSKÜP

KALKANDELEN şehrinden ÜSKÜP'e bir sohbahar yaprağı gibi savruldum. Yüreğim, bin türlü duyguyla çarpıyordu. Çünkü Üsküp, tam 523 yıl, Türkün eliyle ve diliyle süslenmişti.

Ekrem Hakkı AYVERDİ'nin bir inceleme yazısından öğrendiğime göre muhteşem Osmanlı İmparatorluğu, bu 523 yılda, bütün bir Yugoslavya'da 3.500 cami ve mescid, 1.500 mektep, 300 medrese, 400 tekke, 1.000 çeşme, 500 han, 200 hamam, 25 misafirhane, 50 türbe, 40 saat kulesi, 15 bedesten, 60 imaret, 40 kervansaray, 15 kütüphane, 1.000 sebil, 25 Dar'ül hadis, 100 köprü, 50 kale, yapmış ve yaşatmıştı(*). Evliya Çelebi'ye göre 17. asırda, sadece Üsküp'te, 10.060 ev, 2150 dükkân, 120 cami ve mescid, 70 sıbyan mektebi, 20 tekke vardı. Ve bütün bunlara rağmen, Yahya KEMAL, doğum yeri olan Üsküp'ten: KAYBOLAN ŞEHİR diye bahsediyor:

Üsküp ki, Yıldırım Beyazıd Han diyârıdır
Evlâd-ı Fatihan'a onun yadigârıdır.

Firûze kubbelerle bizim şehrimizdi o
Yalnız bizimdi, çehre ve rûhuyla bizdi o!

(*) *Ekrem Hakkı AYVERDİ; Yugoslavya'da Türk Abideleri ve Vakıfları. Vakıflar Dergisi, 1956. III. s. 151.*

Üsküp ki Şar Dağında devamıydı Bursa'nın
Bir lâle bahçesiydi dökülmüş temiz kanın.

Üç şanlı harbin arşa asılmış silahları
Parlardı yaşlı gözlere bayram sabahları

Ben girmeden hayatı şafaklandıran çağa
Bir sonbaharda annemi gömdük o toprağa,

İsa Bey'in fetihte açılmış mezarlığı
Hülyama âhiret gibi nakşetti varlığı.

Vaktiyle öz vatanda bizimken, bugün niçin
Üsküp bizim değil? Bunu duydum için için.

Kalbimde bir hayali kalıp, kaybolan şehir
Ayrılmanın bıraktığı hicran derindedir.

Çok sürse ayrılık, aradan geçse çok sene
Biz sende olmasak bile, sen bizdesin gene!

Üsküp, "fîrûze kubbeleriyle" işte karşımdaydı. Fakat ben, "Kalbimizde, bir hayali kalıp, kaybolan bu şehir"de şimdi çaresiz kalan, kaybolan bir insan mıydım? Yoksa Üsküp'te, yeniden kendimi mi bulacaktım? İçimin sorular zincirine verecek kesin cevaplarım yoktu.

İndiğimiz otelin önünde yapayalnızdım. Uzaktan, şehrin ufkunu süsleyen büyük kubbeli, ince uzun minareli camiler, âdeta beni kendilerine çağırıyorlardı.

Karşımda geniş bir meydan vardı. Güzel bir yeşil

saha haline getirilen meydanın yeni açıldığı belliydi. Çevresindeki bir-iki kerpiç ev, daha kaldırılmamıştı. Bir duvar dibine çömelen yaşlıca bir adam, sanki bütün yorgunluğunu bastonunun üzerine yıkmıştı. Bu manzara çağrışım yoluyla, bana Milli Kütüphane Müdürü Müjgân Cunbur'un anlattığı müthiş bir olayı hatırlattı. Müjgân Cunbur, bir gün kendi evinde, titreyen sesine hâkim olmaya çalışarak, gözlerini uzaklara kaçırarak demişti ki:

"...Unesco 1967 yılında, Afganistan'da, bir YAZMA ESERLER SEMİNERİ düzenlemişti. Dünyanın birçok ülkelerinden gelen uzmanlar, başkent KÂBİL'de toplanmışlardı. On gün süren seminere, Türkiye adına da ben katılmıştım. Çalıştığımız binanın önünde, seminere katılan delegelerin mensub oldukları milletlerin bayrakları dalgalanıyordu. Afganistan'da, Türkistan'dan göçmen olarak gelmiş Özbek kardeşlerimiz de var. Bayrağımızın gönderde dalgalanması, Özbekler arasında büyük bir heyecan doğurmuştu. Gruplar halinde geliyorlar ve bir denizi, efsanelerle yüklü bir dağı veya muhteşem bir manzarayı seyreder gibi, saatlerce bayrağımızı seyrediyorlardı.

Afganlı dostlarımız, beni Emanullah Han'ın yazlık köşküne yerleştirmişlerdi. Geceleri orada kalıyordum. Köşk dediğim de, bizim iki katlı, eli yüzü, düzgün Anadolu evlerine benziyordu. Köşk, Kâbil'in 10 km. kadar dışındaydı.

Bir sabah, çok erken saatlerde, bir kaval sesiyle uyandım. Dışarıda, ince uzun, yanık bir kaval sesi vardı. Çağıran, yalvaran, hıçkıran bir kaval sesi. Heyecanla pencereye koştum. Gördüm ki karşımda bir kerpiç

duvar önünde, 70-75 yaşlarında bir dede, benim pencereme bakarak kaval çalıyor. Dedenin bir Özbek olduğunu görünce daha çok heyecanlandım. Afganistan'da, bin Afganlı arasından, bir Özbek Türkünü bir çırpıda bulup çıkarmanız o kadar kolaydır ki!.. Giyindim ve dışarı çıktım. Yaşlı Özbek'in yanına gittim. Kavalını duvara dayadı. Beni derin bir saygı ve sevgiyle selâmladıktan sonra sordu:

– Bizim bayrağımızı Kâbil'de dalgalandıran o kadınefendi sen misin?

– Benim baba! Dedim!

Sevimli Özbek'in, yüreğime bir ateş parçası gibi düşen sözlerini, ömrümün sonuna kadar unutamayacağım:

– O bayrak Türkiye'de dalgalandıkça, biz burada yitip-bitmeyeceğiz! Gördüğün gibi ben bir çobanım ve Türküm! Sordum soruşturdum; burada kaldığını öğrendim. Geldim ki, seni kaval çalarak uyandırayım ve sana süt ikram edeyim!"

Müjgân Cunbur, uzaklara dalarak devam etmişti: *"Orada bulunduğum günlerde, o yetmişbeşlik dede, her sabah beni kaval çalarak uyandırdı ve bana her sabah, koyunlarından sağıp getirdiği sütten ikram etti!"*

Anadolu dışında kalan Türkün, bize bakış tarzı genellikle böyle. Ya bizim onlara karşı takındığımız tavır nasıl? Dinlediğim bu ürpertici, düşündürücü, çarpıcı olay, bana muhteşem bir destan yaşamışcasına heyecan vermişti. Hıçkırıklarımı içimde saklamıştım. Hani dokunsalar, milyonlarca insanın çilesine, oturup hüngür hüngür ağlayacaktım.

Üsküp'te, açılan yeni meydanın yanında kalan ve henüz yıkılmayan bir kerpiç ev ve o evin bahçe duvarı dibinde, bastonuna dayanarak çömelen bir yaşlı adam, bana o Özbek çobanının asil davranışını hatırlattı. Kulağımda, sanki onun çağıran, yalvaran, hıçkıran kaval sesi vardı.

Ve sanki içimde divan sazları çalınıyordu. Savruluyordum. Acaba ben Üsküp'ten, bu 523 yıllık eski bir Türk medeniyet merkezinden, hangi hâtıralarla ayrılacaktım? Üsküp Türkleriyle nasıl tanışacaktım? Onlarla neler konuşacaktım? Neler dinleyecektim? Neler görecektim?

Bavulumu otele bırakarak caddelerde yürüdüm. Sokaklara girdim. Tek kelime olsun, Türkçe duyabilmek ve o güzelim Rumeli şivesinin mûsikîsiyle, ruhumu yeniden nakışlayabilmek için, kalabalıklara karıştım. Yanımdan yöremden geçenlere kulak verdim. Ama hayret! Duyduğum konuşmalar arasında, Türkçe yoktu. Makedonca kelimeler, hüznümü kamçılıyordu. Halbuki ben, bir komşu mahalleyi gezer gibi, Üsküp'ü dolaşacağımı sanmıştım.

Sonra düşündüm ki, benim aradığım, benim görmek istediğim, imparatorluk devri Türkiyesi'nin Üsküp şehridir. Halbuki şimdi karşımda Makedonya Cumhuriyeti'nin başkenti olan **Skopi** vardır. Acaba Türkler, Üsküp'ün bir başka semtinde mi oturmaktadırlar?

Şehri, ortasından ikiye bölen meşhur Vardar Nehri'nin kıyısına, yürüyerek gittim. Karşıma birdenbire, muhteşem Fatih Köprüsü çıktı. Nehri heybetle kucaklayan Fatih Köprüsü, beni yalnızlığımdan çekip aldı. İçime bir dost yüzünün sıcaklığı yayıldı. Çünkü

köprü, bütün kesme taşlarıyla, bütün kemerleriyle, bütün gözleriyle ve bütün heybetli duruşuyla özbeöz Türkçe konuşuyordu.

Vardar Nehri, Vardar ovası'nda sessizce akıyordu.

Nehrin her iki tarafı, rengârenk çiçeklerin süslediği geniş dinlenme alanlarıyla güzelleştirilmişti. Fatih Köprüsünü, bir süre hayranlıkla seyrettim. Köprünün tam ortasında, köprü kitabesinin konulması için yapılan ve bana Selçuklu kapı mimarisini hatırlatan güzelim kitabe sütunu, gelip geçen herkese, sanki bir Osmanlı Sipahisi vakarıyla bakıyor, gülümsüyor gibiydi... Ama ne yazık ki şehre hâkim olan Bulgarlar veya Sırplar, Rifa'î şeyhlerinden Saadeddin Efendi'nin tarih düşürerek yazdığı kitabeyi, yerinden söküp çıkarmışlar, bilinmeyen bir yere atmışlar.

10 m. kadar genişliği olan Fatih Köprüsü'nün 14 gözü var. Bu gözlerin üçü, iki sahil kesiminde toprak altında kalmışlar.

Üsküp'te ilk Türkçe kelimeleri, Fatih Köprüsü üzerinde duydum. Başörtülü eşiyle veya kızkardeşiyle, yanımdan hızlı adımlarla geçen bir Üsküp Türkü, aynen şöyle diyordu:

"Yarınki gün değil, yarınki günden sonraki gün de değil, ondan sonraki gün, bir daha geliriz!.." Cümlenin zorluğuna rağmen, yüreğim heyecanla çarptı. Bir süre kendi kendime: "Neden üç gün sonra... değil de, böyle bir cümle" diye düşündüm durdum. Sonra, herşeye rağmen, Üsküp'te duyduğum bu ilk Türkçe cümle hoşuma gitti. Fatih Köprüsünü bir baştan öte başa, hep bu cümleyi bir türkü gibi söyleyerek yürüdüm.

Köprünün öte ucunda yükselen **Dâvud Paşa Hamamı**, bütün kubbeleriyle, pencereleriyle, kapılarıyle, yolumu kesti. Büyük hamamın, kadınlar ve erkekler kısmının göbek taşları ve kurnaları kaldırılmış, bir müze haline getirilmişti. Ama hamamın dış ve iç mimarisi, halvet yerlerinin süslü tonozları, sütün başlıkları, göbek taşı ve halvet yerlerinin muhteşem kubbeleri, sanki divan edebiyatımızın o süslü, o zengin, o çarpıcı üslubuyla konuşuyor gibiydiler.

Dâvûd Paşa Hamamı'ndan sonra eski Türk eserleri başlıyordu. Bulunduğum yerden Üsküp Kalesi gözüküyordu. Bir tepe üzerine, mağrur bir Kırkpınar ağası gibi bağdaş kurup oturmuştu. Uzaklardaki câmiler, bir Fatiha süresi gibi sıcak ve güzeldiler.

Bana eski ve yeni Üsküp'ü tanıtacak, gezdirecek birine ihtiyacım vardı. *"Yarınki günü veya yarınki günden sonraki günü..."* beklemeye tahammülüm yoktu. Dostum Yücel Çakmaklı, Ankara'da bana Üsküp Türk Tiyatrosu aktörlerinden LÜTFÜ SEYFULLAH'ın adresini vermişti. Vakit kaybetmeden otele döndüm. Telefonla Lütfü Seyfullah'ı aradım. Değerli aktör, bir saat geçmeden geldi. Ağırbaşlı, cana yakın, cömert bir dost olduğunu anlamakta gecikmedim. Arabasıyla, Üsküp'e hâkim bir dağa çıktık. Önceleri çıplak olan dağın Yugoslav gençliğinin çalışmasıyla mükemmel bir orman haline getirildiğini, bilhassa belirtmeliyim.

Aşağılarda, yemyeşil ve geniş Vardar ovasında, bir akşam güneşinin ışıklarıyla yıkanan eski Üsküp, gerçekten firûze kubbeleriyle, hanlarıyla, hamamlarıyla, kervansaraylarıyla, köprüleriyle, tekkeleriyle, çalımlı saat kuleleriyle ve şerefeleri yıkılmış mahzun minarele-

riyle bizim çehremiz, bizim ruhumuz gibiydi. Yahya Kemal'in **Kaybolan Şehir** şiiri, Üsküp, Şar Dağları'nın uzantısından seyredilirken, daha bir güzellik kazanıyor.

Gözlerimizin önünde canlı bir tarih vardı ve M.Ö. IV. yüzyıldan zamanımıza kadar uzanan bu tarihin 523 yılında, bizim mührümüz, bizim tuğralarımız, tuğlarımız, sancaklarımız okunuyor, yükseliyor, dalgalanıyordu. Bu bakımdan içimde sanki mehter marşları çalınıyordu. Düşünüyordum:

Üsküp, M.Ö. VI. yüzyılda, Mekadonya Krallarının merkezi olmuş. Sonra, Romalıların, Bizanslıların, Avarların, Bulgarların eline geçmiş.

Birinci Kosova Savaşı'ndan sonra 1389'da, aşk derecesinde sevdiğim Sultan Yıldırım Bâyezid Han Üsküp'ü imparatorluğumuza bağlı bir sancak haline getirmiş.

Üsküp'te en çok Yıldırım Bâyezid'in yiğit sesi kulaklarımda uğuldadı. Kosova'ya gittiğim zaman, onun ve akıncıların at sürdüğü Kosova toprağını eğilip hasretle öptüm. Yıldırım Bâyezid, her gece içimde at koşturuyor, tek başına düşman saflarından geçerek NİĞBOLU kalesinde mahsur kalan DOĞAN BEY'in ve arkadaşlarının yaşamak ve savaşmak gücünü artırmak için, kale burçlarına doğru, geceyi ürperten, gökleri dolduran bir sesle bağırıyordu: ***"Bre Doğannn! Bre Doğannn!***

Yıldırım, Menemen ovasından getirdiği Türkmenlerle beraber bir miktar Kırım Türkünü de Üsküp'e yerleştirmiş.

Osmanlı İmparatorluğu 17. yüzyılda Rumeli'deki yörüklerden ve Tatarlardan bir YÖRÜK TEŞKİLATI kurmuş. Sonraları bu teşkilâta EVLÂD-I FATİHAN ismi verilmiş, 1967'de yapılan bir yoklama ile, Üsküp'te 16.582 Evlâd-ı Fatihan yaşadığı anlaşılmış.

Tanzimat'la birlikte, Batılılaşma sıtmasına tutulduğumuzda, Evlâd-ı Fâtihan Teşkilâtı da, Batı ölçülerine uymadığı için kaldırılmış...

İmparatorluk devrinde Sırplar ve Arnavutlar, devletimize karşı, Üsküp'te zaman zaman baş kaldırmışlar. Ama her defasında, devlet isyancıları tepelemiş, huzuru, birliği, beraberliği ayakta tutmuş. Üsküp: *"Çehresiyle ve ruhuyla bizim"* olmuş.

1908 Meşrutiyeti üzerinden, daha üç yıl bile geçmeden 1912 yılında, bütün Balkanlarla beraber Üsküp de İttihat ve Terakki politikasının kurbanı olmuş.

17. Yüzyılda 120 camii ve mescidi olan Üsküp'ün, şimdi 20 câmii bile yok.

Bir dağ başında, bütün bunları düşünüp hüzünlenirken bir de Lütfü Seyfullah'ın yüzde yüz haklı olduğu şikâyetlerini dinleyerek daha çok efkârlanmayayım mı?

Lütfü Seyfullah adeta benden utanarak ve Üsküp ufkuna bakarak anlatıyordu:

"... Belki de Üsküp'e benzediği için, Bursa'yı çok seviyorum. Emekli olduktan sonra, gelip Bursa'ya yerleşeceğim. Türkiye bizim ikinci vatanımızdır. Türkiye bizi tanımadığı, bizimle ilgilenmediği halde biz Türkiyesiz yaşayamayız.

Orada, bize karşı takınılan tavıra, artık kendimizi alıştırmaya çalışıyoruz."

– Ne gibi bir tavırdan, şikâyetçisiniz?

"– Ben her yıl tatilimi, karımla ve çocuklarımla birlikte Türkiye'de geçiririm. En az bir ay, sayfiyelerde kalırız. Tabii etrafımızda komşularımız olur. Bir kısmı bizimle ilgilenir. Çünkü önce arabamızın plâkası onların dikkatini çeker. Yabancı bir plâka olduğu anlaşılır. Sonra Rumeli şivesiyle konuştuğumuz için dilimiz onların merakını kamçılar. Derken bir vesileyle tanışırız.

Bize ilk soruları mutlaka şu olur:

– Arabanızda yabancı plâka var; nereden geldiniz?

– Üsküp'ten! Deriz.

Ve Üsküp'ten geldik deyince, sanırız ki İstanbul'daki Türk kardeşlerimiz bizi tanıyacaklar ve bize: "Ya? Öyle mi?" diyecekler. "Demek siz, bizim Yugoslavya'da kalan Türk kardeşlerimizsiniz? Siz orada, Evlâdı Fâtihân torunlarısınız! Hoşgeldiniz!.."

Ama hayır böyle söylemezler ve bize mutlaka şu ikinci soruyu sorarlar:

– Üsküp nerede?

– Yugoslavya'da! Makedonya Halk Cumhuriyeti'nin başkenti!

– Kaç gün önce geldiniz?

– Üç-dört gün önce!

O zaman, meraklı komşularımızın gözleri faltaşı gibi açılır ve İstanbul'u adeta başımıza yıkan mukadder soru, bütün huzurumuzu alt-üst eder:

–Peki ama, Türkçeyi nerede ve ne zaman öğrendiniz?

Anadolu Türkünün, bize karşı bu ilgisizliğini, bu bilgisizliğini anlamamız mümkün değil. Şimdi diyeceksiniz ki onlar birtakım câhil kızanlardır. Vallahi kardeşcağızım sizin birçok aydınınız da böyle. Şaşırıp kalıyoruz.

Şimdi, sizin Avrupa'ya giden yüzbinlerce işçiniz var. Hepsi de Anadolu'yu kendi istekleriyle terk ediyor. Kimse onları zor kullanarak Türkiye dışına çıkarmıyor. Ama benim ecdâdımı, Osmanlı Devleti, Anadolu'dan zorla koparârak Üsküp'e getirip yerleştirmiş. Sonra kader, aramıza bir sınır çizgisi çekmiş. Siz o geçede kalmışsınız. Biz bu topraklarda doğup büyümüşüz. Ama kökümüz bir, dilimiz bir, dinimiz bir, kanımız bir, medeniyetimiz bir, kültürümüz bir...

Yugoslavya Türkleri olarak, biz sizden hiç bir maddî yardım da istemedik. Yalnız bizi bilmenizi, bizi sevmenizi arzu ettik. Sevgi sınır tanır mı? Sevgi yasak tanır mı? Sevgi insanda, bir noksanlık doğurur mu? Bilmek, öğrenmek, öğretmek kime zarar verir?

Siz Anadolu Türkleri olarak, sevgiye yasak koymuşsunuz! Bizi tanımaktan, tarihimizi öğrenmekten adeta korkar olmuşsunuz. Ne olursunuz anlatın bana, Anadolu Türkü neden böyle? Sizin yüreğinizi ve kafanızı, bize karşı hangi kuvvet, hangi devlet böyle sıkı sıkıya kapadı? Ne olur anlatın bana!"

Lütfü Seyfullah'ın yüzüne bile bakamadım.

Afganistan'daki o yaşlı Özbek'i, kavalıyla ve süt bakraçıyla Lütfü Seyfullah'ın yanında sandım.

Üsküp, başıma yıkıldı.

Utandım, utandım, utandım.

Yahya Kemal, Üsküp'ten **"Kaybolan Şehir"** diye bahsediyordu. Üsküp'te onbeş gün kaldım.

Gördüm ki Türklük sevgisi, Türkiye hasreti, Üsküp'te bir şahdamar gibi vuruyor.

Asıl, Anadolu'da kaybolan biziz...

Bin kere hayıflandım!

Aman Allah'ım!

Vah! Eyvah!

Biz neden böyle olduk acaba?

ÜSKÜP'TE ŞİİR FESTİVALİ

Alaca bir karanlık, bütün Üsküp ovasını, birdenbire kucaklayınca, Lütfü Seyfullah, beni otele bıraktı. **Struga Şiir Akşamları Festivali** için Makedonya Cumhuriyetinin çeşitli şehirlerine dağılan şairler Üsküp'e dönmüşlerdi. Bir gün sonra, başkent Üsküp'te, iki şiir matinası daha yapılacak ve festival resmen bitecekti.

Gece, şehri tek başıma dolaşmak için sokağa çıktım. Niyetim, biraz vitrin seyretmek, sonra da Fatih Köprüsü- Taş Köprü- karşısında, bir salkım söğüt altında oturup Vardar nehrinin türküsünü dinlemekti.

Enternasyonel Oteli'nin arkasında, Fatih Köprüsü'ne bakan büyük bir meydan açılmıştı. Lütfü Seyfullah'tan öğrendiğime göre eskiden, o meydanda muhteşem bir cami ve vakfiyesi varmış. Osmanlı mimarisinin çok ince ve güzel örneklerinden biri olan BURMALI CÂMİİ ismiyle anılan ibadethanenin bilhassa minareleri dikkat çekiciymiş. Minareler, bir genç kızın uzun ve gür saçlarının örülmüş haline benziyorlarmış. Esere BURMALI CÂMİİ denilmesi bundanmış.

Devrimden sonra Yugoslav idarecileri, Üsküp'e yeni bir Ordu Evi binası yapmak istermişler. Yer olarak da BURMALI CÂMİİ meydanını uygun bulmuşlar. Bu bakımdan camiyi yıkıp yerine Ordu Evi binasını kondur-

muşlar. Aradan kısa bir zaman geçmiş. Üsküp'te şiddetli bir deprem olmuş. Ordu Evi, yıkılan-çöken binaların başında bulunuyormuş.

Yugoslavların kaderinde, Burmalı Câmii enkâzı arkasından, Ordu Evi molozlarını temizlemek de varmış. Meydan, bir süre boş kalmış. Sonra meydanın bir kısmı, otomobil parkı için ayrılmış. Vardar nehrine bakan kıyı şeridinde ise, çiçek tarhları, dinlenme ve gezinme yerleri yapılmış.

O gece, kendimi BURMALI CÂMİİ Meydanı'nda bulunca ömrümün en büyük şaşkınlıklarından birini daha yaşadığımı itiraf etmeliyim: Bütün alanla beraber, akasya ağaçlarının altını ve kıyı şeridini tıklım tıklım dolduran büyük bir kalabalık vardı. Kimseye dokunmadan beş-on adım atmak, mümkün değildi.

Önce kendimi bir bayram gecesinde sandım. Sonra o şaşırtan kalabalığın, sadece 15-25 yaşları arasındaki kızlardan ve erkeklerden oluşması dikkatimi çekti. "Acaba, bir coşkun karnaval gecesinin davetsiz ve yanlış bir misafiri miyim?" diye düşündüğüm de oldu. Çünkü bütün bir meydanı dolduran Yugoslav gençleri, gruplar halinde konuşuyor, gülüşüyor, canlarının istediği yerde ve zamanda da uzun uzun öpüşüyorlardı.

Bir yurt dışı gezisinde, önce Fransa'da, sonra da İspanya'da bazı gençlerin peronlarda, metrolarda, hatta kalabalık caddelerde birbirlerine sarılarak öpüştüklerini görmüştüm. Ama binlerce gencin, bir meydanlığı doldurarak fütursuzca sevişmelerine, ilk defa Üsküp'te şahid oluyordum.

Vardar kıyısına ulaşabilmem için, kaldırımları

hınca hınç dolduran ve birbirlerini ayakta bütün ihtiraslarıyla kucaklayan çiftlerin ayrılmalarını beklemem gerekiyordu.

Vardar Nehri'ne karşı konulan banklara iliştiğimde, izin istemek nezaketini (!) göstererek yanıma oturan kızların ve oğlanların daha tek kelime bile konuşmadan, birbirlerini uzun uzun kucaklamalarına hayretle bakıyordum.

Etrafım, genç ve güzel **Mağda'larla, Boris'lerle** doluydu. Kendimi, Ömer Seyfettin'in **BOMBA** hikâyesindeki **Baba İstoyan** gibi, yaşlı yorgun ve şaşkın hissediyordum.

Bu hâlim bazı Yugoslav gençlerinin de dikkatini çekmiş olmalı ki, otele dönmek için aralarından geçmeye çalıştığımda, gözlerini yüzüme çiviliyorlar, bir sirk hayvanının homurtularını çıkararak, sevgililerini bellerinden kavrayıp kendilerine çekiyorlar ve onların dudaklarını, bütün kaideleri çiğneyen bir isyan duygusuyla mühürlüyor, mühürlüyor, mühürlüyorlardı.

Sarışın ve esmer Yugoslav kızlarının gümrah ve uzun saçları, sevgililerinin kollarından, gecenin karanlığına, batının Materyalist ahlâk felsefesinin iflas bayrakları gibi iniyordu.

Sonra, Üsküp'te kaldığım sürece gördüm ki, gençler her akşam yemeğinden sonra Burmalı Camii Meydanında toplanmakta, geceyi dolduran ihtiraslarını, birbirleriyle yarış edercesine kamçılamaktadırlar.

Ah aşkı ve sevgiyi sokak yosmalarının ve bıçkınlarının ayakları altında boğazlayan ve bir neslin bütün idrakini, bütün inceliğini, bütün ar duygusunu çekip

koparan Batı zihniyeti! Ve ah o ruhsuz zihniyetin, mübarek Anadolu topraklarına bile yavaş yavaş uzamaya başlayan çirkin gölgesi!...

Şaşkınlığımı, hayretimi ve yakın-uzak endişelerimi içime düğümleye düğümleye otele döndüm.

Biz, Struga'dan Kalkandelen'e, oradan da Üsküp'e beş kişilik bir şair grubuyla gelmiştik. Program gereğince, Makedonya'nın başka şehirlerine dağılan gruplar da başkente dönünce, geniş bir kadroyla Üsküp'te iki şiir matinası daha yapıldı.

14.30 da yapılan matinanın davetlileri daha çok devlet memurlarıydı. Gece, 20.30 da, Ticaret Merkezinin geniş terasında sahneye konulan festivale ise, halktan katılanlar da vardı.

Festivalin Üsküp programında, şairler, yine aynı şiirlerini okudular. Şiirlerinin Makedonca metinlerini, dinleyenlere yine devlet tiyatrosu sanatçıları sundular. Fazıl Hüsnü Dağlarca ve Süreyya Berfe, Üsküp programında yoktu. Grubumuza katılanlar arasında Ülkü Tamer de bulunuyordu. Tamer'in şiir festivaline **Nazım Hikmet** isimli şiiriyle katıldığını Üsküp'te öğrendim. Bizim şiirlerimiz, daha önce festival komitesi tarafından çıkartılan bültenlerde yayınlanmıştı. Ama dağıtılan bültenlerde, nedense Tamer'in şiiri yoktu. Bu bakımdan Nazım Hikmet şiirinin metnini almam mümkün olmadı. Şiiri, Tamer'den dinlediğim zaman, Nazım Hikmet'in bir sembol olarak kullanıldığını gördüm. Şiirde, hasreti şiddetle duyulan rejim Marksizm'di.

Ülkü Tamer, yüreğinin alevini, aklımda kaldığı kadarıyla şöyle haykırıyordu:

"Birgün Ankara'da, İstanbul'da, Adana'da, İzmir'de bazı sokaklara Nazım Hikmet ismi konulacak. Güneş, bu sokaklara bir başka güler yüzle doğacak. Çöpçüler, Nazım Hikmet sokaklarını her gün sevinçle süpürecekler. Ve akşamları, evlerinde, Nazım Hikmet sokağını süpürdüklerini, gururla anlatacaklar. Çocuklar, babalarını huzur içinde dinleyerek yataklarına uzanacaklar.

Kuşlar, kırlangıçlar bile, Nazım Hikmet sokaklarına kanatlarını dokundurarak uçacaklar..."

Tamer'in şiiri böyle bir mesajla yüklü olarak devam ediyordu. O, şiirini, büyük bir coşkunlukla okuyup bitirdiğinde düşünüyordum: Sovyetlerden hür dünyaya ve Türkiye'ye, gerçi kuş bile uçurulmuyordu. Ama olsun, "Türkiye'nin en büyük şehirlerinin cadde ve sokaklarına Nazım Hikmet ismini koyacak bir rejim geldikten sonra herşey düzelecekti. Güneşin doğuşu bile değişecek, bolluk, mutluluk ve büyük bir hürriyet havası, kırlangıçların kanatlarından Nazım Hikmet sokaklarına yayılacaktı."

Gaziantep'in çok zengin tüccarlarından İpekçi Tahsin Tamer'in oğlu olan Ülkü Tamer, geniş ve gösterişli odalarda, ipekli halılar üzerinde düşekalka büyüyen Ülkü Tamer, yokluğun, açlığın, sefaletin çok uzağında serpilen ve daima en zengin aile çocuklarıyla birlikte kolejlerde okuyan Ülkü Tamer, Elbette Nazım Hikmet ülküsüyle göğsünü yumruklayacak ve Yugoslavya'daki festivale böyle ideojik bir şiirle koşacak. Şairin bu davranışı bana, Türk solculuğunun kaynağı açısından hiç de şaşırtıcı gelmedi. Beni tereddütlere sürükleyen içimin sorusu başka idi:

Struga Şiir Akşamları Festivaline katılan bütün şairler, acaba hep böyle Fazıl Hüsnü gibi, Ülkü Tamer gibi ideolojik şiirler mi okumuşlardı? Yufka yüreklerini yakan, yurtlarını geri bırakan haksızlıkları, düzensizlikleri, Yugoslavya'da ilân edip biribirleriyle devrimcilik yarışına mı girmişlerdi?

Acaba içlerinde bir ben mi bütün anaların sevgisini işleyen "çağdışı ve gerici" bir şiirle halkın huzuruna çıkmıştım? Festival komitesi tarafından çıkartılan bültenlerde, şiirler hep Sırpça - Makedonca yayınlandığı için merakımı gideremiyordum! Yugoslavya'daki Türk şairlerin, festivallerde okunan şiirleri, Üsküp'te Türkçe metinler halinde elime geçince, rahat bir nefes aldım.

İşte Nusret Dişo Ülkü'nün, deniz sevgisiyle dolu şiiri:

DENİZ VE BEN

Deniz senin suyun tuzludur
Benim gözyaşlarım tuzlu.
Bir damla gözyaşımdan tat
Bir yudum suyundan tadayım.

Deniz senin suyun dalgalıdır
Benim saçlarım dalgalı
Bir tel saçlarımdan al
Bir avuç dalgandan alayım.

Deniz! dalgaların saçlarımdır
Tuzlu suyun göz yaşlarım!
Dalga dalga sen varsın
Tel tel ben varım!...

İşte Üsküp Halk Tiyatrosu Genel Müdürü İlhami Emin'in şiiri:

ÖLÜMSÜZ YAZ

Kan içinde kan, kandan geçilmez
Kuş içinde kuş, kuştan kaçılmaz
İlk yazdan ilk yaz, yine de kemik kemiğe
Taşın en sertini verin elime elime.

Taşı bastırıyorum su çıksın diye
Bir çınarın yüzyıllığına asılıyorum.
Asılıyorum karınca sevgisine
Karıncaların en iyisini verin elime elime!

Yıl içinde yıl, yıldan kaçılmaz
Göz içinde göz, gözden geçilmez
Yine de uslarımız kemik kemiğe!
Göğün mavisini verin elime elime!

Ve işte genç şair Bayram İbrahim'in sevda yüklü şiiri:

SEVGİ KUŞLARI KONACAK ARAMIZA

Eskimiş şimdi zamanın şemsiyeleri
O güzel sokaklara hep üzgün çıkıyorum.
En tedirgin hafta başlarında
Ellerime almak istiyorum seni
Bütün mavi denizlerden.

Deniz çiçeklerince soframızda kıvraktır zaman
Uyuşturucu madde içmiş kuşlar uçuyor ellerimden
Geçerken azgın atlarımız soğucak nehirlerden
Kargılama yaşamayı güneşli duraklarda.

Biz uzağız biribirimize başlarken sevgi yollarına
Fakat sevgi atlarına binerken
Nazar değmesin diye boncuk astık
Sevgi kuşları er geç konacak savaşkan atlarımıza
Umut ağaçlarından.

Bir örnek de, bizim katıldığımız **15. Struga Şiir Akşamları Festivali**nde, **Altın Çelenk Ödülü** kazanan Fransız şairi Ejen GİLVİK'ten vermeliyim. GİLVİK'in BARIŞ ŞARKISI şiiri, önce Fransızca'dan Sırpça'ya çevrilmiş. Sırpça'dan Türkçeye aktarılmasını da TAN Gazetesi için şair Bayram İBRAHİM yapmış.

Struga'da bir tabiat şairi olarak tanıtılan Ejen GİLVİK'in şiiri de şöyle:

Bülbül! Bülbülcük!
Seninle daha neyim kaldı?

Eski bir çelişmeme ve kimi daha eski kavgam
Kanaryam!

O zamanın kavgasıdır
Şeyler daha güzelken

Uzun gecelerde
Gün rahatlığında

Kim senin şarkından kuşkulanabilirdi?
Ordaki aşırı mutluluğundan

Ağırlığı yıkan güçte
Ve mutluluk bendini yıkıyor.

Gecelerimin bülbülü
Alacakaranlıkta ve mehtapla gelen bülbül

Anımsıyor musun yalçın dağları?
Anımsıyor musun vâdini?

Bülbül, bülbülcük
Şarkın zamana sefer aldı!

Sevgili bülbül, mutluluktan gururlan
Ay şahidimiz.

GİLVİK'in şiiri işte böyle uzayıp gidiyor.

Ben, önce, gül - bülbül şiirlerini sevmediğim, tercüme şiirlerden de hoşlanmadığım için, Altın Çelenk Ödülü kazanan Fransız şairinin bu şiirini kuru bir lâf kalabalığı gibi gördüm.

Şiir, iki defa çevrildiği için, güzelliğinden, gücünden, çok şeyler kaybetmiş de olabilirdi. Benim dikkatimi çeken, Fransız şairin, Struga Şiir Akşamları Festivalinde takındığı tavırdı.

Ejen Gilvik, şiirinde, Fransa Devleti aleyhinde tek kelime söylemeyecek kadar haysiyetliydi.

Yugoslavya'daki Türk şairlere ve bütün Yugoslav milletine, şiirin ne aracı olduğunu, neye hizmet etmek-

le yüklü bulunduğunu bizim Türkiyeli şairler yeteri kadar göstermişlerdi.

Festival bittikten sonra, Üsküp Türklerinden küçük bir grupla bir köşeye çekilip sohbet ettik. Şiire meraklı gençlerdi. İçlerinde, **"Üsküp Orhan Veli Derneği"**yle olan ilgilerini gururla anlatanlar da vardı. Gençler Nazım Hikmet'i, Orhan Veli'yi, Cahit Sıtkı'yı, Fazıl Hüsnü'yü, Atilla İlhan'ı ve Tahsin Saraç'ı, tanıyorlardı. Başka Türk şairleri hakkında pek bilgileri yoktu.

Onların soruları beni şaşırtıyordu. Benim cevaplarım onların gözlerini fal taşı gibi açıyor, söylediklerime inanmadıklarını her halleriyle ortaya koyuyorlardı:

– Nazım Nikmet'i seviyor musunuz Yavuz Bülent Bey?

– Sevmiyorum!

– Niçin sevmiyorsunuz?

– Vatanımı, milletimi, devletimi sevdiğim için.

– Ne demek yani?

– Ne demek isteğimi isterseniz bir soruyla açıklıyayım. Siz Tito'yu seviyor musunuz?

– Seviyoruz.

– Neden seviyorsunuz?

– Tito bizim için cesur ve iyi bir başkan. Yugoslavya'daki Türkleri ezmiyor. Türk olduğumuz için, üzerimizde devletin bir zulmü yok! Okuma, çalışma, seçme, seçilme hürriyetimiz var!

– Başka?

– Tito cesur bir lider. Bizi Sovyet emperyalizminden

kurtardı. Tito–Stalin gerginliği, 1945'lerde son haddini bulmuştu. Rusya'nın iç işlerindeki çekişmelerden faydalanan Mareşal Tito, bir gece yarısı Yugoslavyå'daki bütün Rus asker ve subaylarını, bütün Rus teknisyenlerini trene bindirip Rusya'ya postaladı. Bu bakımdan biz, bir Bulgaristan, bir Macaristan, bir Çekoslavakya durumunda değiliz. Gördüğünüz gibi, Yugoslavya'da bir Sovyet Rusya emperyalizmi yoktur artık.

– Yani siz, Mareşal Tito'yu, sizi Sovyet emperyalizminden kurtardığı için de çok seviyorsunuz öyle mi?

– Evet öyle.

– Tito'nun bu davranışını, sizin kadar ben de takdirle alkışlıyorum. Yalnız şimdi ortada bir büyük çelişki var. Tito'yu seviyorsak Nazım Hikmet'i sevemeyiz. Nazım'ı seviyorsak Tito'yu alkışlayamayız?

– Neden ama? Neden ama?

– Siz Tito'yu, sizi Sovyet emperyalizminden kurtardığı için seviyorsunuz! Ben Türkiye'yi Sovyet emperyalizminin kucağına çekmek için herşeyini veren Nazım Hikmet'i niçin seveyim?

– Olamaz? Mümkün değil! Bir Türkün Sovyet emperyalizmine evet demesi için çıldırması lâzım!

– Bizde Stalin'i, kızı Svetlana'dan daha çok seven çılgınlar var. Kapalı salon toplantılarında Rusya için "Ana Rusya" diye tempo tutan, büyük şehirlerimizdeki mitinglerde "Yaşasın Sovyet Rusya!"diye bağıran yerli komünistlerimizden haberiniz yok mu?

– Olamaz! Mümkün değil! Bir Türk Stalin'i sevemez. "Yaşasın Sovyet Rusya" diye bağıramaz!

– Dahası var. Bizim Marksistlerimizin bir kısmı da Kızıl Çin'e bağlıdırlar.

– Olamaz! Mümkün değil!

– Türkiye'deki bu tehlikeli alâkalar, vakti zamanında ilgililere duyurulduğunda, onlar da aynen sizin gibi "Olamaz! Mümkün değil!" demişlerdi ama bugün ne yazık ki gerçekler anlattığım gibi.

Bir gün Sovyet tankları, Macaristan'a veya Çekoslovakya'ya girdiği gibi Türkiye'ye de girerse, biz, Nazım Hikmet'in şiirlerini okuyarak onların karşısına dikilemeyiz.

Bizim için önemli olan önce vatandır. Şiiri, vatanımızdan ve milletimizden daha çok sevemeyiz.

– Türkiye'ye Sovyet tankları girebilir mi?

– Şiire, romana, hikâyeye, tiyatroya girmeye başlayan Nazım Hikmet kafası, oradan idarî ve siyasî kesime atlayabilirse Türkiye büyük bir tehlikenin ucunda demektir...

Bin defa hayret! Bütün anlattıklarıma gençlerden aynı cevabı alıyordum: "Bir Türk, Sovyet veya Çin emperyalizmine evet diyemez! Âlet olamaz!"

Tesadüfe bakınız: Birkaç gün sonra başka bir masabaşı sohbetinde, Yazar Necati Zekeriya öfkeli yumruğunu avucunun içine vura vura anlatıyordu:

"...Geçen yıl, Komünist Partiler Enternasyonaline, ben de katıldım. Delegeler, her ülkenin, komünizmi kendi millî çıkarları ve kültürleri doğrultusunda benimsemelerini savundular. Bu fikre, iki ülke delegesi itiraz etti. Bulgar Başbakanı ve Türkiye gizli Komünist

Partisi Genel Başkanı... Bu zavallı adamlar, Sovyet Rusya'nın vesayeti dışında hiçbir Marksist harekete evet diyemeyeceklerini rahatlıkla söyleyebiliyorlardı. Varsa yoksa Sovyet Rusya! Bir Türk olarak utandım. Yüzüm yerlere geçti. Gittim, Türkiye Komünist Partisi Genel Başkanına çıkıştım: Sokaktan geçen bir hamalı bile tutup getirsem, burada senden daha ciddi konuşurdu! dedim. Niçin Sovyet Rusya'nın vesayetini istiyorsun? diye söylendim."

Necati Zekeriya, o anı yaşıyormuşcasına anlatıyordu. Etrafıma baktım, birkaç kişiden başka kimsecikler yoktu. Onu, bütün Yugoslav gençliğinin ve Türk gençliğinin dikkatle dinlemesini ne kadar çok isterdim.

ÜSKÜP'TE TÜRK ESERLERİ

Struga Şiir Akşamları Festivali bittikten sonra, Üsküp'te 15 gün daha kaldım. Ve Üsküp'te Türk eserleri üzerinde çalıştım.

Yugoslavya'ya uçmadan önce,TRT Genel Müdürü **Şaban Karataş**'a çıkarak, Struga Şiir Festivali'ne katılacağımı, hazır Yugoslavya'ya gitmişken oradaki Türk eserlerini inceleyen bir dökümanter film hazırlamak istediğimi, uygun görülürse bana bir çekim ekibinin gönderilmesini istemiştim.

Karataş elini masaya vurarak: "Çok güzel olur demişti: **Üsküp'te Türk Eserleri!** Sen orada gereken incelemeleri yap! Kamera, istediğin zaman yanında olacaktır. Ben ilgilileri şimdi arayacağım!"

Üsküp'te Türk Eserleri TV. programı için, **Lütfi Seyfullah**'ın, **Fahri Kaya**'nın, Üsküp Türk TV Müdürü **İsmail Tevfik İsmail**'in ve Üsküp televizyonunda görevli **Süreyya Haşmet**'in ve Makedonya Tanıtma Bakanlığı yetkililerinden **Petar Boskovski**'nin unutulmayacak yardımlarını gördüm.

Sevgili Süreyya Haşmet, günlerce yanımdan ayrılmadı. Özel arabasıyla, adeta ayağımı yere bastırmadı ve tercümanlığımızı yaptı. Dost yürekli İsmail Tevfik İsmail, Üsküp Televizyonundan yeni bir kamerayı ve

arabayı ekibimize katarak çalışmalarımızı hızlandırdı. Büyük yardımlarını, minnetle anacağım.

Üsküp Türk kesiminde, beni hep sıcak bir Anadolu havası kucakladı. Çocukluk günlerimin, taş döşeli sokaklarından birisine benzer bir sokaktan geçerken sordum: İsminin **Evliya Çelebi Sokağı** olduğunu söylediler. Evlerin kapıları, pencereleri, perdeleri, boyaları, beni bırakmıyorlardı. Büyük kervansarayların, yıkılmış camilerin, hamamların karşısında durdum "Burası **Demirciler Çarşısı'**dır. Devamı bizi **Kazancılar Çarşısı'**na götürür. Sonra yolumuzun üzerinde **Bit Pazarı** var!" dediler.

Demirciler Çarşısı, Kazancılar Çarşısı, Bit Pazarı bugün Anadolu'da hemen hemen her şehirde rastlayacağımız yerler!

Demirciler ve **Kazancılar Çarşısı**'na hakim olan **Kurşunlu Han** 400 yıldan beri ayakta. Musluhiddin Abdülgani isimli bir müezzin yaptırmış.

Molla Musluhiddin, II. Selim'in âlimlerinden. **Kurşunlu Han**, iki katlı. İçerisinde 64 oda var. Muhteşem kapısı, enikli bir kapı. Merhum Arif Nihat Asya'yı hatırladım. Kitaplarından birine **Enikli Kapı** ismini vermişti. Hana gelen kervanlar için büyük kanatlar açılıyormuş. Yolcular için ise, sadece küçük kapı!.. Anadolu'da hâlâ enikli kapılar vardır. **Kurşunlu Han,** Osmanlı İmparatorluğu'nun, (ondan önce Selçukluları'ın) bize gurur veren eserlerinden biri. Han içerisinde, yolcuların 100 kadar hayvanını barındıran bir de ahır yapılmış.

İmparatorluk Türkiye'sinde, bu hanlarda, müslü-

man ve hıristiyan farkı gözetilmeden bütün yolcular parasız olarak üç gün yer içer yatar, kalkarmış; hasta yolcular için, hekim ve ilâç bulundurulurmuş.

Kurşunlu Han'ın çatısını kaplayan kurşunları Bulgarlar sökerek götürmüşler. Yugoslavlar **Kurşunlu Han**'ı bir süre hapishane olarak kullanmışlar. Sonra onarıp müze haline getirmişler. Han, çok akustik olduğu için, şimdi zaman zaman orada konserler veriliyormuş. **Kurşunlu Han**'ı dolaşırken yaşlı bir Üsküp Türkünün kahkahası hâlâ kulaklarımda: "Evlatçığım, bir zamanlar bu handa Osmanlı'nın atları kişner, eşekleri anırır, koyunları melerdi. Şimdi ise burayı adını bilemediğim çalgıların gürültüleri dolduruyor. Atların, eşeklerin ruhlarına mevlüt mü okuyorlar acaba?"

Yugoslavlar, Üsküp'teki kervansaraylarımızı onararak ticaret merkezleri haline getirmişler. Bit Pazarı'nda **İsa Bey** vakfiyesinden olan iki kervansaray daha var: **Sulu Han** ve **Kapan Han.** Sulu Han'ın bütün odaları mağaza olarak kullanılıyor. Geniş avlusu ise, lüks bir kahvehane haline getirilmiş. Günün her saatinde renkli ve hareketli.

Kapan Han'ın birinci katında bakırcılar, kalaycılar, demirciler çalışıyorlar. İkinci katında ise sıra sıra avukat yazıhaneleri var. Hanın beşyüz yıllık şadırvanı, yapıldığı gibi: Sağlam ve güzel.

Kurşunlu Han karşısında, yerden birkaç karış yükseklikte kalan temeller, **Kazancılar Camii**'ne aitmiş. Bir şehidin kesilen veya koparılan kolları gibi duruyorlar toprakta.

Hanın, hemen yakınında, kubbeleri çöken, duvarla-

rı yer yer yıkılan bir hamam harabesi hıçkırıyor. İsmi: **Şengül Hamamı.**

Hemen hemen bütün Anadolu illerinde gördüğümüz bit pazarlarının bir benzeri de aynı isimle Üsküp'te beni dost duygularla karşıladı. Küçücük dükkânlarından taşlı sokaklarına bizim türkülerimiz yayılıyor. Bir Sivas türküsü, bir Gaziantep halay havası, sıcak bir selâm gibi... Erkek ve kadın kazağı satan dükkânlar, renkleriyle, desenleriyle Anadolu'yu sergiliyorlar adeta.

Atlara, arabalara koşum takımları hazırlayan eller, bizim ellerimiz. Vitrinleri süsleyen yazmalarla, Anadolu Türkmen kadınlarının başlarındaki yazmalar, birbirlerine ne kadar benziyor.

Bit Pazarı'ında 15. Yüzyılda İsa Bey tarafından yaptırılan mükemmel bir **Çifte Hamam,** artık hamam olmaktan çoktan çıkmış. Uzaktan sadece kubbeleri görünüyor. Etrafını tamamen kargacık burgacık dükkânlar çevirmiş. Boş, bakımsız, virane **Çifte Hamam,** utancından dövünüyor, kendisini herkesten gizliyor gibi geldi bana.

Bit Pazarı çevresinde, iki katlı eski Türk evleri gördüm. Hepsi de artık son nefeslerini güçlükle alıyorlardı.

Pazarın **Murad Paşa Camii,** çarşı esnafı için yapılmış. Cami 19. yüzyıl başlarında yıkılınca, Üsküp Türkleri, onu yeniden onarmışlar. 1963 depreminde minaresinin şerefeden sonrası yıkılmış ve yarım minare öylece kala kalmış.

500 yıl önce, Molla Musluhiddin tarafından yaptırı-

lan **Dükkancık Camii,** eski Üsküp'ü bir kuğu güzelliğiyle süslüyormuş. Bir yürek kadar sıcak, bir şiir kadar güzel olduğu, caminin ayakta kalan kısımlarıyla da belli. **Dükkancık Camii** 1963 yılındaki büyük depremde hemen hemen bütünüyle yıkılmış. Şimdi sapasağlam ayakta kalan mahzun minaresidir. **Dükkancık Camii**'nin çatlamış duvarlarından, hergün birkaç taş daha, toprağa gözyaşları gibi dökülüyor. **Dükkancık Camii,** çöken bir imparatorluk gibi. Çaresiz kalmış. Bitmiş. Terk edilmiş...

Mustafa Paşa Camii, Üsküp Kalesinin kuzeyinde ve bir tepe üzerinde. Tek kubbeli ve revaklı bir cami. 1492 yılında Mustafa Paşa tarafından yaptırılmış. Kapısı, mihrabı, minberi tamamen mermer. Duvarları iki metre genişliğinde olan camiyi 37 pencere aydınlatıyor. Caminin hemen yanında, Mustafa Paşa'nın küçük şirin bir mermer türbesi var. 459 yıllık türbe, son depremden büyük zarar görmüş. Çatlayan, yarılan duvarları, birkaç yıl daha ancak ayakta durabilir.

Caminin bahçesinde öyle güzel, öyle ince, öyle süslü bir Evlad–ı Fatihan mezarı var ki tam bir sanat şaheseri.

Yahya Kemal Beyatlı'nın annesi, **İsa Bey Camii**'nde yatıyor. Üsküp'ün, cemaati en çok olan camilerinden İsa Bey Camii, Bursa camilerine ne kadar çok benziyor. Duvarları üç sıra tuğla, bir sıra taşla örülü... Bursa'daki Muradiye, İstanbul'daki Murat Paşa camilerini hatırlatıyor. Çift Kubbeli Cami'yi, 17 pencere aydınlatıyor.

Yahya Kemal'in doğduğu evi, çocukluk günlerini yaşadığı muhiti görmek istedim. Koca mahalleden etrafta

tek ev olsun yoktu. Yeni bir kültür sitesi ve tiyatro binası, bir mahalleyi rahatlıkla altına almıştı.

Şehrin kuzey ucundaki **Yahya Paşa Camii,** yüzüme 475 yıllık bir geçmişten bakıyor. Kapısı, muhteşem denilecek kadar zengin ve güzel, minaresi elli metre. İkinci Bayezid'in damadı Yahya Paşa, Rumeli Beylerbeyi iken, bu güzel camiyi Üsküp'e armağan bırakmış.

İshak Bey Camii, Üsküp fatihi Paşa Yiğit Mehmed'in oğlu **İshak Bey** tarafından yaptırılmış. Minaresi oniki köşeli bir kaide üzerinde yükseliyor. Güzel ve değişik mimaride bir cami.

Kalkandelen'deki Alaca Camii'nin güzelliğine,orjinalliğine rağmen Üsküp **Alaca Camii** bir dağınıklık içinde. Bahçesindeki mezarlar bakımsız ve viran...

Caminin kıble tarafında zarif bir türbe var. Türk mavisi çinilerle süslü. İçinde **Mahmut Şevket Paşa'nın kardeşi süvari mülazım Kemal Bey yatıyor.** Türbenin içi ve mülazım Kemal Bey'in kabri bakımsızlıktan tamamen harab olmuş.

Evliya Çelebi'nin överek anlattığı yedi Üsküp misafirhanesinden hiçbirisi ortada yok.

Evliya'nın bahsettiği **Mahmut Paşa, Emir Paşa, Kocak Serdar, Sinanzâde sarayları** çoktan yıkılıp gitmişler.

15. Yüzyılda yapılan 110 Osmanlı çeşmesinden bir tekini olsun göremedim. Yangınlar, depremler, istilâlar ve yeni şehirleşme hareketleri eski eserlerimizin bir çoğunu ne yazık ki yok etmiş.

Üsküp'te ilk Cuma namazını Sultan **II. Murad Camii**'nde kıldım. Cami, Müftülük Binası'na yakın bir tepe üzerinde. Etrafındaki eskimiş ve yıkılmış yoksul Türk evleri, bana, bir hüzünlü türkü tutturmuşlar gibi geldi. Sultan II. Murad Camii 542 yaşında. Üsküp'ün kitabesi ve tarihi en eski camii. 1436 yılında, II. Murad tarafından yaptırılmış. Kareye yakın bir tabanı var. Ortada, 4 ince mermer sütun üzerine oturmuş revâkı, cami cemaatini gülümseyen nakışlarla süzüyor.

1537 yılında büyük bir yangın geçirmiş. Kanuni Sultan Süleyman'ın fermanıyla yeniden onarılmış. 1688 yılında, Avusturya işgali esnasında ikinci defa yakılmış. 1711'de III. Ahmet, bu ecdat yadigârına tekrar sahip çıkmış. Ama bu yangınlar ve yeniden tamirlerle, cami, eski şeklinden çok şeyler kaybetmiş. Süslü tavanı Sultan Reşat zamanında yeniden onarılmış. Dik bir çatı altında yükselen caminin minaresi otuzaltı metre. Şerefesi yıkılmış olmasına rağmen, Üsküp'e, yorgun fakat hep mağrur bir gâzi hüviyetiyle bakıyor.

Cami bahçesindeki çok eski Evlad'ı Fatihan mezarları, beni bir hayli meşgul etti. Yıkılan, çöken, dağılan mezarlarda, bizim eski ve güzel mezar mimarimiz, bütün inceliğiyle boylu boyuna yatıyordu.

Kalabalık bir cemaatle Cuma namazını kıldık. O kadar ki etrafta biraz daha oyalansa idim, son cemaat mahallinde bile yer bulmam mümkün olmayacaktı.

Üsküp'te ilk Cuma namazına, tarifsiz duygularla durdum. Bazan kendimi, Kosova'da, Sultan II. Murad'ın sipahileri arasında sanarak kıyamda kaldım. Bazan da beni, Anadolu'dan alıp, II. Murad Camii'ne getiren ilahi takdirin karşısında secdeye kapandım.

Namazdan sonra dikkatimi çeken şu oldu: İmam efendi, özel kıyafetiyle, yani başındaki beyaz sarığı, sırtındaki siyah cübbesiyle, kalabalığın arasından geçerek sokağa çıktı. Hac farizesini yerine getiren müslümanların başlarında da beyaz tülbentli fesler vardı. Onlar da evlerine ve iş yerlerine, herhangi bir müdahaleye uğramadan gidiyorlardı.

Üsküp'ün bütün camilerinde namaz kıldım. Gördüğüm manzara hep aynı idi. Kiliselerden çıkan papazlar dışarıda özel kıyafetleriyle dolaşıyorlardı. Ne karışan vardı, ne de kendilerini alaylı bir yüzle seyreden bir kişi.

Tito, **"Din afyondur"** kırbacını, vatandaşlarının beyninde şaklatmamış bu konuda medenî bir lidere yakışır şekilde hareket etmiş. O, Marksist doktrinin, insan haysiyetine ters düşen katı prensiplerini, elinin tersiyle bir kenara itmeyi başarmış bir devlet adamı.

Ama itiraf etmeliyim ki beni Yugoslavya'da en çok şaşkınlığa düşüren şey, bazı tekkelerimizin hâlâ açık tutulması oldu. Evliya Çelebi, Üsküp'te 20 tekke olduğunu yazıyor. Üsküplü Salih Asım'ın notlarından da, 15 kadar tekkenin faaliyette olduğu anlaşılıyor: Mevlevî, Rufaî, Kadirî, Halvetî, Celvetî, Sinanî tekkeleri, uzun asırlar, Üsküp Türk Cemaatini renklendiren kültür kaynakları olmuşlar.

Ben, bu tekkelerden sadece Rufaî Tekkesi'ni görebildim. Çocukluğum Sivas'ta mevlevî ve rufaî dervişlerinin, gizli ayinleri içerisinde, bir rüzgâr gibi geçti. Ruhlarını Allah aşkıyla yakan nur yüzlü dervişlerin zikirleri, dışarıdan duyulmasın, bir polis baskını olmasın diye, duvarlar, pencereler, kapılar boydanboya, ki-

limlerle, halılarla kaplanır, ayrıca ibadet hangi evde yapılıyorsa, o evin dört bir yanına hazır tetik gözcüler bırakılırdı. Bütün tedbirler alındıktan sonra yatsı namazı kılınır. Allah'ın 99 ismi tesbih edilir, Yunus'tan ilahiler okunurdu.

Neyler üflenmeye, kudümler vurulmaya başlayınca, geniş odaları 5-10 mevlevî semazeninin bembeyaz serinliği doldururdu. Sema bittikten sonra rufaî dervişleri cehri zikirlerle ortaya çıkarlardı. Ellerindeki topuzlu şişleri avurtlarına saplayarak, bir kanama olduğu zaman şeyh efendinin hafif bir parmak temasıyla çenelerine sızan kanları anında durdurarak, mangallarda tunç haline getirdikleri el ayası genişliğindeki rufaî lâlelerini dillerine vurarak, ustura gibi keskin kılıçları çıplak karınlarına çalarak, uzun ve sivri topuzları gırtlaklarına çekiç darbeleriyle çakmaya çalışarak öyle bir cezbeye kapılır, öyle bir zikre girerlerdi ki, gözümün önünde cereyan eden bu müthiş olayları, misilsiz bir heyecanla yüreğime işlerdim.

Üsküp'te Rufaî Tekkesi'ni, herhalde çocukluk günlerimin unutulmaz gecelerini bir kere daha yaşamak için görmek istedim. Galiba **Hacı Şeyh Meydanı**'ndaki Rufaî Tekkesi, kerpiç duvarlarla çevrili bir geniş bahçe içerisinde, büyük odaları ve serin sofaları olan eski bir ahşap binadan ibaretti. Tekkenin bahçesinde 10 kadar rufaî şeyhinin mezarları vardı.

TV. ekibiyle bahçeye girdiğimizde, orta yaşlı, başörtülü bir kadın, bizi güleryüzle karşıladı.

– İstanbul'dan mı geliyorsunuz? dedi.

Sonra, İstanbul'dan bazı kimselerin Üsküp'e gelerek Rufaî Tekkesini ve tekkenin eski şeyhlerinin mezarlarını ziyaret ettiklerini öğrendim.

Tekke tam düşündüğüm gibiydi. Geniş namazgâhı, kahverengi ile siyah arasında değişen ahşap direkleriyle eskiliğini fısıldıyordu. Pencereler yukardandı. Duvarlarda rufaî topuzları, rufaî lâleleri ve kılıçları asılıydı. Teberler, neyler, kudümler vurulmaya, üflenmeye hazır bekliyorlardı.

Dört büyük halîfenin isimleri, celîlerle, taliklerle namazgâhı süslüyorlardı. Hz. Ali'nin temsilî resmi, büyük çerçevesi içerisinde bizi süzüyordu.

İçerde geniş sohbet odaları vardı. Yerdeki koyun postları, yün minderler, kaneviçeli yastıklar ve tesbihler, tesbihler... tesbihler bize sanki "Buyurun!" diyorlardı.

Tekkenin ayak işlerine bakan genç ve dilsiz bir adam, yanımızda hep el-pençe divan duruyor, gözlerini yerden kaldırmıyor ve arkasını kıbleye dönmemek için namazgâhtan hep arka arkaya çıkıyordu.

Üsküp'te yaşayan bir büyük Anadolu gördüm.

Tekkede, rufaî dervişleri, Perşembe akşamları toplanarak zikrediyorlarmış. Yugoslavlar rufaî dervişlerinin, insanı ürpertilere boğan zikirlerini renkli bir filmle tesbit etmişler, sinemalarda göstermişler.

Ben de, Ankara Televizyonu için hazırlayacağım programda Üsküp Rufaî Tekkesi'nden çeşitli görüntüler almak istedim. Fakat Tekke Şeyhi, İstanbul'a, yakınlarını ziyarete gitmişti. Yerine bir üniversite öğrencisi olan oğlu bakıyordu. Çekim için izni o verecekti. Ama delikanlı, sebebini hâlâ anlayamadığım bir telaşla:

– Hayır! diyordu. Tekkenin şeyhi babamdır. Kararı

ancak o verir. Şimdi İstanbul'da olduğu için O'nun yerine ben hiçbir şey yapamam.

Bütün ısrarlarım boşa gitti. Araya, Üsküp Türk Konsolosluğundan görevli kimseler koydum. Üç gün tekkenin kapısını çaldım durdum. Netice değişmedi. Halbuki tekkeyi daha 5-10 gün önce Alman Televizyoncular olduğu gibi filme almışlardı.

Almanlara neden evet? Bize niçin hayır? Rufaî şeyhinin oğlu, gerçekten babasına çok saygılı olduğu için mi isteğimi geri çevirdi? Yoksa sık sık İstanbul'a gidip gelen babasının ve orada bulunan yakınlarının Türkiye'de **"Devrim düşmanı"** olarak takip edileceklerinden endişe ettiği için mi bize çekim izni vermedi? Doğrusu anlayamadım.

Üsküp'te Evlâd-ı Fatihan mezarlığını görmek istedim. 500 yıllık bir tarihi olan eski mezarlık, herhalde kilometrelerce uzayan bir alana yayılmıştır diye düşünüyordum.

Eski mezarlığın tamamen söküldüğünü ve yerini muhteşem bir ormanlığın aldığını söylediler. O zaman Yeni Türk mezarlığına beni götürmelerini istedim. Üsküp Türk mezarlığına girdiğim zaman, gözlerimi bir ay-yıldız yağmuru ıslattı. Çünkü bütün mezar taşlarında, Türk Bayrağı'ndan bir parça vardı. Ay-Yıldız'sız mezar taşı göremedim.

Bazı çevrelerin: *"Türkiye dışındaki Türkler, Türklüklerini unutmuşlardır"* şeklindeki yanlış kanaatlerine, Üsküp Türkü, mezar taşlarının o çok güzel ve çok anlamlı örgüsüyle, o bitmez tükenmez Ay-Yıldız bereketiyle ve sessiz bir çığlık halinde cevap veriyordu: Bizi inkâr edemezsiniz! Bizi inkâr edemezsiniz!

"KARANLIKTA UYANAN BİRİ"

Üstad Cemil Meriç'in, Yahya Kemal hakkındaki hükmü birdenbire içimi ısıttı: **Kuğunun son şarkısı!**

Kuğunun son şarkısı Üsküp'te bestelendi. Sonra Üsküp, o kuğunun son şarkısını bizim gök kubbemizde ebedîleştirdi. Şimdi eski Üsküp'ü bir de kuğunun son şarkısından dinlemek istemez misiniz? Yahya Kemal'in "Karanlıkta Uyanan Biri" başlıklı yazısı gerçekten müthiş bir ağıt. Kanımızı, iliğimizi donduran bir gaflet örneği!

Üsküp için, dünkü davranışımızla, bugünkü tutumumuz arasında bir fark var mı acaba?

Dün, Balkan faciasından sonra "Karanlıkta Uyananlar" oldu. Yahya Kemal'in ifadesiyle "...kendi kanlarına sövmenin lezzetini alanlar" bu köksüzlüğün bedelini çok ağır ödediler.

Ne garip bir tecelli! Bugün ise, aydınlıkta uyuyanlar var. Onları uyandırmak için, vatanın bir başka köşesinin kaybına göz yumamayız. **Karanlıkta Uyanan Biri** yazısında Yahya Kemal şunları anlatıyor:

"Üsküp eşrâfından bir gençle görüştüm. Bu genç Rumeli'yi fetheden ilk Türklerin torunlarındandı. Humbaracızâdeler adıyla anılan ailesi, Fatih devrinde,

Üsküp toprağına kök salmış, o toprakta büyük bir meşe gibi kocamış, ayrı ayrı hanedan dallar vermiş eski bir aile idi. Üsküp şehrinin ortasından akan Sereva kenarında köhne konaklarda otururdu. Cedlerinden kalma çiftliklerden başka İshak Paşa gibi İstanbul fethinde, surların üstüne Anadolu askeriyle yürümüş olan bir paşanın, İsâ Bey gibi bütünTuna ve Sava boylarını fethetmiş bir Bey'in evkafına mütevelli idi. Konağının hangi penceresinden baksa bu cedlerin cami, medrese ve imâretlerinin kurşunlu kubbelerini görürdü.

Üsküp son zamanlara kadar ilk asırlardaki çeşnisini tamamiyle muhâfaza etmiş bir Türk şehriydi. Murâd-ı Sânî devrinin canlı bir resmi gibiydi. Halk hâlâ o lehçeyle konuşur, o tür esvaplar giyer, o devirdeki gibi yaşardı. İhtiyarlarının kıllı göğüsleri kışın bile açık, çorap görmeyen ayaklarında uzun kırmızı yemeniler, ellerinde kol kalınlığında kısa kiraz çubuklar, omuzlarında cepkenler, bellerinde geniş kuşaklar, bacaklarında çuha çakşırlar, kaşları gözlerini ve bıyıkları ağızlarını örtecek kadar gürdü. Seciyeleri ve sıhhatleri demir gibi olan bu ihtiyarları gören bir İstanbul'lu Nâîmâ Târîhî'nin sahifelerinden fırlamış zannederdi. Bu şehrin gençleri de çakşırlı, fermeneli, gençliğin atılganlığıyla bıçak ve tüfek oyunu oynar, tanbura çalar ve türkü söyler âdetâ bir yeniçeri ortasını andırırdı; kadınları kırmızı canfesten şalvar ve bürümcük gömlek giyerler, boyunlarına sıra sıra mahmûdiyeler takarlar, ellerinin ve ayaklarının parmaklarını kınasız bırakmazlardı.

Bu şehir, Fâtih devrinin rûhâni bir mezarlığıydı.

Her köşesinde bir evliyâ yatardı. Halk rivayet ederdi ki ya Bağdat'ta bir evliyâ fazla imiş yahut da Üsküp'de. Ulemâ henüz bu bahsi halledememiş. Lâkin Üsküp'ün evliyaları hep cengâverdiler. Türbelerinin duvarlarında bir insanın taşıyamayacağı kadar ağır ve büyük paslı kılıçlar, kalkanlar, zincirler asılı dururdu. Bukağılı Baba'nın başı ucunda düşman zindanından taşıdığı bukağılar vardı. Kal'a içinde yatan Câfer Baba'nın kabri, gülleden bir duvarla örülüydü; düşman Üsküp'ü sardığı zaman topa tutmuş. Cafer Baba da şehrin üstüne düşürülen gülleleri daha havadayken elma tutar gibi eliyle tutar, üstüste yığar, kabrinin etrafına gülleden bir duvar örermiş. Gaazî Baba etrafında binlerce gaazî ile bir tepede yatardı. Kandil geceleri Gaazî Baba semti bir mum şehrâyini hâlinde görünürdü. Ḥaydar Baba'nın türbesi, Kosova Meydân Muharebesi'nin yolu üzerindeydi. Fakat bu şehrin binbir evliyâsını sayamayacağım.

Tanzîmât bu şehrin yanına bir hükümet konağı kurmuş, lâkin ahlâkına, zihnine nüfuz edememişti. Yine beyler ayrı, ağalar ayrı, halk ayrıydı. Bey kanından olmayan biri, Bey ünvanı takınmaktan utanırdı. Üsküplüler bey ünvanını fuzûlî takınan İstanbullu memurlara, inadına efendi derlerdi.

İstanbul'un fethine kanını döktükten sonra Haliç kenarında Üsküplü Mahallesi'ni kurmakla, İstanbul'a ilk Türk mayasını veren bu şehir, o zamanlar bir medeniyet merkeziymiş. Âlimler, şairler münşîler yetiştirmiş. Selâtîn Câmileri'ne benzer câmilerle, medreselerle, tekkelerle, bedestenlerle, çarşılarla bezenmiş. Maamâfih medeniyeti yıkılmaktan ziyade bir göl gibi

durmuştu. Çarşısı, kazzazları, bezzazları, haffafları, hallacları, bakırcıları, kuyumcuları, silahcılarıyla olduğu gibi duruyor, çalışıyor ve işliyordu. Çırak, kalfa ve ustaların sıfatları, mevkîleri kıyafetleri, eskisi gibiydi.

Üsküp o kadar eski o kadar Türk'tü ki İstanbul'dan ve Selânik'ten gelen yeni kelimeleri, yeni eşyâyı, hatta yeni şarkıları alafranga telâkkî ederdi. Balık suyu idrak edemediği gibi, Üsküp de Türklüğünü idrâk etmiyordu, bütün Türk şehirleri gibi kendine sadece müslüman diyordu. Maamâfih yanında kardeş unsur olan Arnavudlar vardı. Arnavudlar Rumeli'nin son senelerinde yar ü ağyarca itibarda idiler. Sultan Abdülhamid Arnavudları seviyordu, nazlarını çekiyordu, hatırlarını sayıyordu. O zaman milletin bu gözde oğulları Üsküp'te gerek hükümetten , gerekse halktan, Avrupalıların gördükleri imtiyazlı muameleyi görürlerdi; İstanbullular, alafrangaya özendikleri gibi, Üsküplüler de Arnavudluğa özenmeye başladılar; bu dağlı kavmin siyâsi itibarından başka kisvesi, silâhı, lehçesi de cazibeliydi. Câhil İstanbullu da Üsküp'ü bir Arnavud şehri zannediyordu; hâlâ da öyle zannedenler vardır. Bu tuhaf fıkra bu bahsi güzel tenvîr eder. Bundan yirmi sene evvel Üsküp halkı, Belediye Reisi, Vâlî Hâfız Mehmed Paşa'yı istememek dâiyesiyle bir ihtilâl çıkarmış, Mithat Paşa'nın ihtilalci hocalarından İdris Hoca'nın peşine takılarak Sultan Murad Camiine kapatmıştı; Yıldız, bu ihtilâlden ürkmüş. Üsküp'ü Arnavudluğun merkezi sandığı için, (sonraları sadrazam olan) Hakkı Bey'i, Mahmud Esad Efendi'yi ve daha bir kaç Bâbıâli siyâsîsini heyet hâlinde göndermişti. Hakkı Bey Üsküp'e gelmiş, padişah namına, eşrâfı davet etmiş, nasihate koyulmuş; lâkin dikkat etmiş ki, bu eşraf

Türkçe konuşuyor da Arnavudça bilmiyor, isyanda çizmeden yukarı çıkmıyor. Üsküplülerin Arnavud olmadıklarının farkına varmış ve derhâl hiddetlenmiş: *"Biz de sizi Arnavud zannediyorduk. Çıkınız buradan!"* diye kovmuş.

Üsküp'lüler Arnavud olmadıklarına yanıyorlardı. Avusturya gibi bâzı devletler Üsküp'ü Arnavud görmekte ve göstermekte menfaattadırlar; zaten biz de öyle biliyorduk. Her büyük şehrimizde olduğu gibi burada da leylî ve neharî, bir idadî mektebi vardı. Bu mektebde Arnavudlar, Karadağlılar meccânî tahsil görürlerdi. Bir Türkün ücretle bile yerleşmesi güç olurdu. Arnavudlar, bugünkü felâketlerini hazırlayan o Kanûnî devrinde Üsküplülere, kendilerinin tortusu bir unsur nazarıyla bakarlardı.

Arnavudluğun ikbâli gitgide Arnavud milliyet nazariyesini doğurdu: Yeni Arnavud elifbâsı, siyah kartallı bayrak, büyük Arnavud devletinin hududları, alttan alta fikirlere yerleşiyordu. Bu heves yalnız Arnavudları değil, Kosova'da beş asırdan beri yerleşmiş fâtih Türklerin çocuklarını da sardı.

Eski Türk beylerinin, ağalarının esnafının çocukları Başkım Kulüpleri'ne yazıldılar, kendi kanlarına sövmenin lezzetini aldılar. Bu hevâ vü hevesin ateşini düşman yakmıştı. İstanbul da bu ateşin üzerine barutla yürüyordu. Lâkin bu hep bildiğimiz sergüzeşti burada açmalıyım.

Rumeli fâciasından sonra Türk devletinin çekilişine yâr ağladı, hattâ zaman zaman ağyar da teessüf ediyor; bunu hep biliyoruz. Lâkin ben, dün bu bağrı yananlardan bir gençle görüştüm.

Bu genç, samîmî ve sıcak sesle dedi ki: *"Meğerse Rumeli'nin en asil, en metin, en hâlis unsuru Türkmüş!"* Bunu nasıl anladığını sordum. Cevap verdi: "Son onüç senenin tecrübesiyle... Rumeli'de, Türk hakimiyetinin yerine geçen unsurlar, hakimiyet sıfatına liyâkat kazanamadılar, lakin mahkûm unsurların liyâkatleri, bu münasebetle daha ziyade ortaya çıktı. Devlet, Rumeli'ye hâkimken Türkün esamesi okunmaz. Bilhassa Arnavud kardeşlerimizin millî faziletleri dillerde destandı. İslâm'da asîl unsur varsa Arnavuddu. Arnavud cesurdu, hürdü, azimkârdı, Nuh der peygamber demezdi, cinsi, dini, millî izzet-i nefsi, hakkı uğrunda pervasızca can verirdi. Türk hâkimiyeti devrinde Arnavud'un bütün bu destan olan meziyetlerine sonraları Avrupalılar da daha ziyade revnak verdiler, dediler ki: Arnavud, Asya'dan değil, Avrupa'dandır, Turanlı değil Aryadır, Türk'ü Avrupa'da tutan Arnavud'dur. Avrupalılar böyle bir sıfatla Arnavudları pehpehlediler. Sarayın gözdesi, milletin gözbebeği olan Arnavudlar, medeniyetin bu iltifatlarıyla da mest oldular. Türk idaresi zamanında Başkım cereyanı türedi. Kosova'nın, Manastır'ın an-asıl Türk olup da Türklüğünü unutan unsurlarından nice kimse, kendilerini Başkım cereyânına bıraktılar. Sonra Rumeli parçalandı. Müslümanlar mahkûm vaziyete düştüler. Bu geçen onüç sene mahkûmlar için yaman bir imtihan devriymiş. Türkler hâkimiyetleri zamanındaki tevazulu vaziyetlerini mahkûmiyetlerinde muhâfaza ettiler, yalnız devrin değişişi, Arnavudları pek ziyade söndürdü. Sırp hâkimiyeti altında yaşayabilmek için bir cemaat tesânüdü göstermek lazım geliyordu. Arnavud kardeşlerimiz yazık ki bu kadarcık bir tesânüdü bile göster-

mediler. Son intibâhât iyi bir mihenkti. Türkler kırbaç, sopa, dipçik altında kalan en ücra köylerde bile azimlerinden şaşmadılar, reylerini yine müslüman kutusuna attılar. Arnavudlar bilakis dağıldılar, hâkimlerinin millî rekaabeti karşısında derlenip toplanamadılar, son çareleri olan reylerini millî muarızaları olan fırkalara verdiler. Bu küçük bir misal. Lakin böyle küçük misaller çok. Zaman geçtikçe meydana çıkıyor ki o tumturaktan, âlâyişten, böbürlenmekten âzâde yaşayan Türk milleti demirden bir kitleymiş. *Türk memleketinin asıl sırrı Türk'ün gücündeymiş. Arnavud'u, Çerkez'i, Kürd'ü hakim ve metîn bir millet kitlesi eden Türk mayasıymış. Bugün Rumeli'de bilfiil meydana çıkan netice isbât etti ki Türk, devletin müslüman unsurlarını birleştirmek için Allah tarafından bir mevhibe imiş. O giderse Arnavudlar, Kürdler, Çerkezler çil yavrusuna dönerlermiş.* Bugün Arnavudlar ne bir ordu, ne bir müessese ne bir idare şebekesi vücûda getirebiliyorlar. Bir zaman Türk idaresinde ferdi kaabiliyetle o kadar büyük adamlar yetiştiren bu unsur, kendi başına kalınca şaşırdı. Arnavudluk'da âciz, Sırbistan'da ise irâde-i cüz'iyesine bile sâhib değil. Onüç senede Türk'ün büyük bir millet olduğunu anladık, zaman geçtikçe daha ziyade anlayacağız, zannediyorum. Uyandık, lâkin karanlıkda uyandık" dedi.

KOSOVA'DA BİR PADİŞAH TÜRBESİ

Televizyon programı için çekim iznini Makedonya Tanıtma Bakanlığı verecekti. Bakanlık Müsteşarı **Petar Boskovski**'yle Ohri'de tanışmıştık. Üsküp Televizyonu'ndan Süreyya Haşmet'le birlikte kendisine gittik. Makamına kabul edilmekte hiç bekletilmedik. Görüşmemizde Süreyya Haşmet tercümanlık yaptı.

Boskovski, nerelerde çekim yapacağımızı sordu. Çalışacağımız otuz ayrı yerin ve eserin isimlerini saydım. Dikkatle not aldı. Sonra, çekmecesinden çıkardığı iki ayrı çekim izni belgeseni imzalayarak bana uzattı.

– *"Makedonya'da çekim çalışmalarınızda, hiç bir güçlükle karşılaşmayacaksınız. Ama, herhangi bir müşkülünüz olursa, günün her saatinde beni arayabilirsiniz!"* dedi.

Derin bir nefes aldım. Kalkmak üzere iken:

– *"Durun bakalım dedi. Sizden öğrenmek istediğim bir şey var!"*

Süreyya Haşmet'e dönerek ikazda bulundu:

– *"Söyleyeceklerimi beyefendiye cümle cümle tercüme edeceksiniz!"*

Kendikendime; demek ki dedim, bir cümlesinin bile askıda kalmasını istemiyor. Söyleyecekleri mutlaka

önemli olmalı. Nitekim daha ilk cümlesiyle dikkatimi pençeledi:

– *"Ben, buradaki Türkler adına utanıyorum ve üzülüyorum!"*

Boskovski, yüreğimi yıllarca yakacak, kanatacak sitemlerini bir bir sıralamaya başladı:

–*"Üsküp'te Türklerle birlikte yaşıyoruz. Burada bir Türk ailesi istediği takdirde, okuma çağına gelen çocuğunu, Türk ilkokuluna yazdırabilir. Görüyorum ki Türk* Tefeyyüz İlkokulu, *çekim programınızda var. Bildiğiniz gibi, Tefeyyüz İlkokulu'nda eğitim Türkçe yapılıyor. Yine bir Türk ailesi, istediği takdirde, çocuğunu, Türk orta okuluna, Türk lisesine gönderebilir.*

Bu seneye kadar, üniversitemizde Türkoloji kürsüsü yoktu. Şimdi biz, bu noksanlığı da gidermiş durumdayız. Türk çocukları, bundan böyle üniversitemizde de Türkçe öğrenim görebileceklerdir.

Makedonya Cumhuriyeti olarak biz, iktisadî konularda, herhangi bir güçlükle karşı karşıya değiliz.

Yani gerek kendi soydaşlarımızın, gerekse Türklerin, iktisadî imkanlarını nasıl geliştireceğimizi, ülkeyi nasıl kalkındıracağımızı iyi biliyoruz.

Hükümetimizi, zaman zaman çıkmazlara sokan, bunaltan şey, buradaki Türklerin, eğitim işleri! Doğrusu biz, bir Türk ilkokulunda Türk ortaokulunda, Türk lisesinde; Türk çocuklarına, hangi seviyede kültür verilmesi gerektiğini bilmiyoruz. Tarihiniz, medeniyetiniz, manevî değerleriniz nelerdir? Bunları hangi sınıflarda ve hangi ölçüler içerisinde okutmalıyız? Bu soruların açık cevaplarını bizler veremiyoruz. Nitekim bizim kültürümüzü ve medeniyetimizi de tabii olarak siz plânlıyamazsınız.

Şimdi, kabul edersiniz ki, Üsküp Türklerinin eğitimlerinde bize yardımcı olması gereken tek merci, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin Milli Eğitim Bakanlığı'dır; değil mi? Cumhuriyet Hükümetiniz, ellinci kuruluş yılını gerilerde bıraktı. Burada yaşayan Türklerin de beşyüzelli yıllık bir tarihleri var. Fakat sizin Cumhuriyet Hükümetleriniz, bu topraklarda, beşyüzelli yıldan beri ayakta duran özbeöz soydaşlarınızın eğitimleri için, bugüne kadar, bize bir tek sahifelik bir metin bile göndermedi!

Bu davranışınızı anlamak mümkün değil! Soydaşlarınızı böylesine ihmâl ve inkâr ettiğiniz için, onların adına utandığımı ve üzüldüğümü söyleyerek söze başladım.

Lütfen anlatın şimdi bana: Neden böyle davranıyorsunuz? Bu kayıtsızlığınızın, bilmediğimiz ciddi bir sebebi mi var?"

Daha önce, Ohri'de, Fahri Kaya'dan, arkasından Üsküp'te Lütfi Seyfullah'tan, yine bu konuda mükemmel iki dost dayağı yemiştim. Ama itiraf ederim ki Petar Boskovski'den yediğim meydan dayağını, ömrüm oldukça unutamayacağım... Önce, ne söyleyeceğimi şaşırdım. "Haklısınız!" desem, gönlüm, Devletime, bir gölgenin bile düşmesini istemiyor. "Haksızsınız" desem, aklımı, mantığımı, gördüklerimi, duyduklarımı, inkâr uçurumuna düşeceğim. Gözlerini iri iri açarak yüzüme bakan ve benden mutlaka bir cevap bekleyen mütecessis bir zekâdan nasıl kaçabilirim?

Başı göğsüne düşen, sevgili Süreyya Haşmet'in öyle ezik, öyle mahzun, öyle kaygılı bir oturuşu var ki!..

Ben de kendisinden, söyleyeceklerimi cümle cümle tercüme etmesini istedim. Ve artık bilmem ki, keli perçeminden mi tutmaya çalıştım:

– Sayın Boskovski! Yüreğim, yüreğinizin acısıyla yüklü!

Efendiliğinizi, dost duygularınızı içimde takdirle yaşatacağım. Size hak vermemek mümkün değil. Yalnız sanıyorum ki dikkatinizden kaçan önemli bir nokta şu: Bütün Dünyada, yüz elli milyonun üzerinde Türk var. Bizim Anadolu dışında, çeşitli ülkelerde 100 milyon civarında soydaşımız yaşıyor. Öyle ülkeler vardır ki, oralarda bulunan Türkler, günlük geçimlerini sağlayabilmek, bir işe girebilmek için, bağlı bulundukları devletin zoruyla zulmüyle, isimlerini bile değiştirmek mecburiyetindedirler.

Petar Boskovski, sağ avucunu masasına vurarak sözümü kesti:

– *"Biliyorum* dedi. *Bulgaristan'da, aynen söylediğiniz tarzda bir uygulama var!"*

– Efendim ben ülke ismi vermek istememiştim. Ama siz, doğru bir tesbitte bulunmuşsunuz. Yalnız bilirmisiniz ki, Yunanistan'daki durum da, Bulgaristan'dan pek farklı değil!

Bırakınız Bulgaristan'ı ve Yunanistan'ı, güney komşumuz Irak'ta, Kerkük ve Musul Türklerine revâ görülen zulüm, bize Yontma Taş Devri'ni hatırlatmaktadır.

Kırım'da yüzbinlerce Türk resmen yok edilmiştir.

Kuruşçev'in hatıralarında, bahsedildiği gibi, Rusya'da, 1917 ihtilalinden sonra öldürülen, sürülen,

ezilen, insanlığı elinden alınan yirmi milyon insanın, en az dörtte biri Türk'tür.

Hiç kimse, İran'da yaşayan 17 milyon Türk'ün Yugoslavya'daki Türkler kadar hürriyet içerisinde yaşadıklarını iddia edemez.

Mao, Doğu Türkistan'ın ismini bile **Sinkiyang**'a çevirdi.

Şimdi ben, burada memnuniyetle görüyorum ki, benim milletim, Anadolu dışında, en rahat ve en hür bir şekilde Yugoslavya'da yaşıyor.

Kabul edersiniz ki, Türkiye sınırları dışında kalan, ezilen, sürülen, öldürülen, isimleri bile devlet zoruyla değiştirilen Türk topluluklarıyla, benim devletimin ilişkiler kurması, onların eğitimleriyle meşgul olması, onları Türk ruhuna, Türk kültürüne uygun bir tahsilden geçirmesi mümkün değildir. Veya çok zordur.

Anatole France'in dediği gibi: **"Medeniyet hoşgörüdür".** Diğer devletler, kendi ülkelerindeki Türklere, sizin hoşgörünüzle, sizin medenî ölçülerinizle bakmamaktadırlar.

Ben şimdi öyle tahmin ediyorum ki, Cumhuriyet Hükümetleri, Yugoslavya'da yaşayan Türkleri de, Bulgaristan'daki gibi, Yunanistan'daki gibi bir çelik kıskaç içinde sanmışlardır.

Buradaki soydaşlarımızla kültür münasebetleri kurulamamasının sebebi, herhalde bu yanlış kanaat olsa gerektir!

Petar Boskovski, zeki ve kibar bir adamdı. Üzerime daha fazla varmak istemedi. Elbette yeni bir soruyla, beni ağızsız-dilsiz bırakabilirdi. Meselâ: *Hükümetleri-*

niz, Yugoslavya'daki durumdan haberdar olmayabilir! Dışişleri Bakanlığı'nızın Dış Türkler Masası, işlerinin çokluğu münasebetiyle bu konulara vakit ayıramayabilir! Ama sizin, en az elli yıldanberi, burada bulunan sayın elçilerinizin vazifesi ne? Onlar, Devletinizin, gözü, kulağı ve beyni değil mi? Sizin hariciyeniz, paraya pula dayanmayan ve fakat devletinizin yüzdeyüz menfaatini, ciddiyetini haysiyetini ilgilendiren bir konuda 5-10 sayfalık bir rapor olsun hazırlayıp ilgililere sunmuyor mu?" diyebilirdi. Boskovski susmayı tercih etti. Başını omuzları arasına çekerek, ince, uzun avuçlarını göğüsleri hizasında açtı. Yüzüme, "Olur mu ya?" der gibi hayretle bakakaldı.

O zaman ilk defa farkettim ki müsteşarın sol elinin şahadet parmağı hiç yok. Gözlerimi elinden süratle kaçırdım. Ve sandım ki onun, haklı olarak uyaran, suçlayan şahadet parmağı, çok daha önce, bir takım yetkililerin, gerçeklere kapalı kalan gözlerine sokula sokula, kopmuş, bitmiş, yok olmuştur...

Kalktım. Boskovski'yle ayrılışımız dostça oldu.Acı fakat aziz hatırasını herkese nakledeceğim!

TV ekibi olarak Üsküp'ten Kosova'ya doğru yola çıktık. Tabii her zamanki gibi, Süreyya Haşmet'i yine yanımızdan ayırmadık.

Siz hiç rüyalarınızda uçtunuz mu? Kendinizi, bir kırlangıç gibi göğün maviliğine bıraktınız mı? Yemyeşil yaylaların, yamaçların üzerinden, geniş daireler çizerek, sonsuzluğa süzüldüğünüz hiç oldu mu? O ne güzel, o ne müthiş, o ne anlatılmaz bir şeydir. Çocukluk yıllarımın o rüyâlarını hiç unutamıyorum. Kuşlar

gibi uçtuğum ve her defasında sevinç çığlıkları koparak uyandığım rüyalarımı heyecanla hatırlıyorum.

Arabamız Kosova Ovası'na girince, kendimi yine o çocukluk rüyalarımın anlatılmaz güzelliği ve serinliği ortasında buldum. Yer çekiminden kurtulmuş, göğün maviliğine karışmış gibiydim.

Biraz engebeli olan Kosova Ovası yemyeşildi. Ve gökyüzü sonsuz maviliğiyle, Kosova Ovası'nı çoktan kucaklamıştı.

Sultan Murad Hüdâvendigâr'ın şehid düştüğü yere yapılan türbeyi bulmamız zor olmadı. Osmanlı mimârisinin tipik bir örneği olan türbe, Kosova Ovası'nda yapayalnızdı. Yugoslavlar, Balkan Türkleri'nin âdeta kutsiyet verdikleri türbeye, hiç dokunmamışlar, yalnız onun karşısına, onbeş metre yüksekliğinde, yeni bir MİLOŞ ABİDESİ dikmişler.

Murad Hüdâvendigâr Türbesi'nin bakımlı ve çimli bahçesinde, birkaç Evlâd-ı Fatihan mezârı, Kosova Ovası'nın muhteşem destânına, sanki kulak kesilmişlerdi.

Gözlerim, bahçe kapısında, önce yetmişlik türbedarı aradı. Onu, daha görmeden, başkalarından dinlediğim özellikleriyle, ne kadar çok sevmiştim. Biliyordum ki, sadece Allah rızası ve Türklük sevgisi için ömrünü türbedarlıkla geçiren o Evlâd-ı Fâtihan torunu, Kosova Savaşı'nın cereyan tarzını bir zamanlar, Yugoslavya Başbakanı'na anlattığı gibi, bana da coşarak anlatacak; heyecanlanacak, ayağını yere vuracak, kendisine biraz itidal tavsiye edenlere kızacak: *"... te ben yalan mı söylüyorum be? Tarihler, burada kâfiri böyle hakla-*

dığımızı yazmıyor mu be?" diye susturacak ve sözü kimseye bırakmayacaktı. Tarihin uğultuları arasından gelen sesi kulaklarımda:

"... Bak şimdi kızanım, Sultan Murad Han, otuzbin kişilik ordusuyla gelip burada cephe kurdu. Sağ cenâhını, oğlu Yıldırım Bayezid tutuyordu. Sol cenâhında ise diğer oğlu Şehzâde Yâkub vardı. Tabii Cennetmekân Murad Han, kuvvetleriyle tam ortada bulunuyordu.

Te şu karşı tepelerde de, ordusuyla birlikte Sırbistan Kralı Lazar vardı. Bu mübarek Kosova'da bütün kâfirler, bizimle vuruşmak için toplanmışlardı. Ben, Sırpları, Bulgarları, Arnavutları, Hırvatları, Macarları, Makedonları sayayım. Sen Lehleri, Ulahları, Çekleri, Karadağlıları, Bosnalıları, Slovakları, Slovenleri say. Ben kâfir ordusunu kırkbin, ellibin diyeyim. Sen çekinmeden altmışbin de!

Otuzbine karşı altmışbin!

Bu Kosova Meydanı'nında, vuruşma tam sekiz saat sürdü. Kan gövdeyi götürdü. Kâfir, bir ara, bizim sol cenaha yüklendi. Şehzâde Yâkub'u düşürmek istedi. Yıldırım Bâyazîd, te şu tepelerden yetişip, Şehzâde Yakub'u çeviren kâfire, öyle bir kılıç üşürdü, öyle bir kılıç üşürdü ki deme gitsin. Kâfirlerin gözleri şaşı oldu. Ağızları açık kaldı. Kâfir yüzgeri kaçmaya başladı.

Şehzade Yâkub, babasından destur alıp, kaçan kâfiri kırmaya gitti. Murad Han'la Yıldırım Bâyezîd de meydan da kalanları tepelediler. Muharebe bitti. Bizimkiler, kâfir kralı Lazar'ı esir alıp getirdiler. Sultan Murad, harb meydanını dolaşırken esir kralın damadı

Miloş, Hünkâr'a yaklaşmak istedi. Sipahiler bırakmadılar. Ama kancık oğlu kancık Miloş dedi ki: "Bırakın beni. Ben el öpmeye geldim!" Bizimkiler inandılar. Kancık Miloş, arkasına sakladığı bıçağını birdenbire çekip, Hünkâr'ı göğsünden vurdu. Bizimkiler "vay mel'un! vay kâfir!" diye, Miloş'u, işte burada it gibi tepeleyip paraladılar ama ne fayda! Sultan Murad Han'ı kurtaramadılar. Hüdâvendigâr'ın vurulduğu yere, hemen bir çadır kurdular. Asker, ağlaşmaya başladı. Hünkâr, şehid olmadan önce, kumandanlarına dedi ki: "Padişahlığı, büyük oğlum Bâyezîd'e bırakıyorum!" Sonra mübarek canını Allah'a teslim etti... Dövünmeyen kalmadı.

Şehzâde Yâkub ne oldu diyeceksin? Çok civan bir delikanlı idi. Kâfiri kırıp döndüğünde, babasının şehid olduğundan haberdar değildi. Ona "Gel! Seni baban görmek ister! dediler. Sevindi! El öpmeye hazırlandı. Çadıra yürüdü! Vah! Eyvah! Nizâm-ı âlem için, dirlik-düzenlik için, Şehzade Yâkub'u çadırda boğdular. Babasının yanına uzattılar. Mevlâ rahmet eyleye!

Sonra Murad Hüdâvendigâr'ın mübarek kanının döküldüğü bu yere, işte bu türbe yapıldı. İçerde, sandukanın altında Hünkâr'ın kanı, barsakları, ciğerleri ve yüreği var!... Mübarek cesedini, oğlu Bâyezîd Bursa'ya götürüp Çekirge'deki türbesine defnetti. Cennetmekânın yüreği burada kaldı; cesedi Bursa'da 1389 senesinde Sultan Murad Han, kavuştu ulu Allah'a, şehidlerle beraber, Murad Han'a Fatiha!"

Yaşlı türbedar, bu cümleleri kimbilir kaç bin defa söylemiştir. Ve dünya durdukça, Kosova destanı kimbilir daha kaç bin defa söylenecektir?..

Bahçeden geçerek, bir padişah huzuruna girer gibi

türbeye girdim. Dikkatimi ilk çeken, türbenin büyük ve gösterişli sandukası oldu. Türbe, Bursa'daki padişah türbelerinden farklı değildi. İçeride birkaç kadın ziyaretçi, sandukanın ayak ucunda, büyük bir huşu ile dua ediyorlardı. Beyaz başörtülü ve nur yüzlü kadınların, derin bir edeple duruşları, yakarışları, yüreğimi doldurdu. Hepsi de bana, kardeşlerim, ablalarım, annelerim gibi geldi. Onları çok uzaklardan, Kosova Ovası'nın ortasına, Murad Hüdavendigâr Türbesi'ne çekip getiren mübarek duygunun ve taze inancın güzelliği karşısında gerçekten ürperdim. Önlerinden usulca geçtim. Üzerine Ayet-i Kerimeler işlenmiş o zengin sanduka örtüsünü, bir ucundan tutup öptüm. Sonra bir köşede, bir müddet el-pençe divan durarak Sultan Murad'ın haşmetini düşündüm:

27 yıl, padişah olarak ata binmiş. Ve 37 meydan savaşında döğüşmüş. Tam 37 meydan savaşı kazanmış. Tarihler, onun, bir defa olsun düşmana sırtını döndüğünü yazmamışlar.

Çok yürekli! Çok cesur! Tantanalı bir hayat içerisinde yaşayışı çok sade. Devletin ve milletin varlığı sözkonusu olunca çok kararlı ve çok aceleci!

Bursa'dan, otuzbin askerle birlikte kalkıp, ta Kosova'ya gelmiş. Altmışüç yaşına rağmen ata binmiş. Savaşa girmiş. Ve en son savaşını da zaferle bitirmiş... Ve sonra, demek ki tam benim durduğum yerde, şu sandukanın bulunduğu noktada, şehid edilmiş.

Ya Şehzâde Yâkub? Düşman takibinden dönen, babasının şehadetinden, kendisinin boğdurulacağından haberi olmayan 27 yaşındaki yiğit şehzade, daha alnı-

nın terini bile kurulamadan demek ki şurada toprağa yığılmış kalmış.

Ve 29 yaşında padişah olan muhteşem Yıldırım Bayezid burada, belki de tam benim bulunduğum yerde, genç başını iri avuçları arasına alarak, babasına ve zavallı kardeşine gözyaşı dökmüş.

Ürperdim!.. Bir padişahın şehid edildiği yerde ilk defa bulunmamdan mı? Bir büyük meydan muharebesinin yapıldığı yeri ilk defa görmemden mi? Bir padişah sandukasının, Ayet-i Kerimelerle süslü mübarek örtüsünü ilk defa tutup öpmemden mi? Sultan Murad Türbesi'nin, Anadolu'dan çok uzaklarda, Kosova Ovası'nın ortasında öyle yapayalnız kalmasından mı? Yoksa O'nun ve sevgili oğlu Şehzâde Yâkub'un şehadetlerinden duyduğum derin üzüntüden mi ne bilemiyorum? Bütün duygularımın sağanağı, sicim gibi boşalmak üzereydi.

Yanıbaşıma gelen yaşlıca bir kadın, üzgün yüzünün bütün çizgileriyle kulağıma fısıldadı:

– İstanbul'dan mı geliyorsun evlatcağızım?

– Ankara'dan efendim!

– Ben de Priştine'den geldim bu ziyarete. Cennetmekânın asıl kabri Bursa'da. Burada sadece kanı, barsakları ve yüreği var... Sen yine oku Fatihanı. Gider bulur Onun mübarek ruhunu! Büyük padişahtı. Mübarekte, tam yedi evliya kudreti vardı. Biz burada onun yetimleriyiz!

Cevap yerine, sadece başımı salladım. Konuşacak hâlim yoktu. *"Biz burada onun yetimleriyiz!"* cümlesi, içimden bir tel kopardı. Ah Sultan Murad Han'ın ye-

timleri! Ah Sultan Murad Han! Ah bir padişahta yedi evliya kudreti bulunduğu inancının Yugoslavya Türkleri arasında hâlâ çiçek açması! Ah Şehzâde Yakup! Ah Sultan Murad'ın yetimleri!..

Dayanamadım. Dışarı çıktım. Türbenin arka bahçesine geçtim. Eğilip Kosova toprağını öptüm. Çömelerek sırtımı Türbe duvarına verdim. Sonra yüzümü avuçlarımın içine gizleyerek, bir gurbet akşamında ağladım, ağladım, ağladım...

Sırplar, Meşhed-i Hüdâvendigâr karşısında, taştan bir âbide yükseltmişler. Miloş için yapılan âbidenin boyu, onbeş metre. Uzaklardan bir gökdeleni hatırlatan abidenin, bir yüzüne, kocaman kocaman harflerle, uzun bir lânetleme kitâbesi çivilenmiş: *"Kosova'da, Sultan Murad'ı, kahramanca şehid eden Miloş'a asker olarak katılmayanlara, Miloş'un kuvvetlerine yiyecek vermeyenlere, buğday saklayanlara ve savaş alanından korkup kaçanlara vs."* lanetler yağdıran, öfkeli bir kitâbe.

Güneş batmadan, üzerimize Miloş âbidesinin gölgesi düşmeden çekim işlerimizi bitirmemiz lâzımdı. Kalktım.

Kameramana, Kosova Meydanını, Türbeyi, Sandukayı, Miloş Âbidesini, türbe bahçesindeki bir-iki yalnız mezârı, genel görünüşleriyle, sonra detay çalışmalarıyla filme almasını istedim. Rahat bir gülümsemeyle verdiği cevap, kanımı kurutacak kadar acıydı:

– Çekim yapamayız!

– Neden?

– Filmimiz yok.

–Ama nasıl olur? Üsküp'te yeteri kadar filmimiz vardı. Yüzlerce kilometrelik yolu geçerek buraya gelişimizin tek sebebi film çekmek değil miydi? Kamerayı almış, film getirmemişsiniz. Oldu mu şimdi?

–.....

Kucağında tuttuğu boş kamera, birdenbire bana, tek gözlü kara bir canavar ölüsü gibi geldi. Ne yapabilirdik? Zamanımız azdı. Üsküp-Kosova arası, bir hayli uzun bir yoldu. En önemlisi, vasıta sıkıntımız vardı. Dönmekten başka çaremiz yoktu.

Kosova'dan, başımın içini dolduran uğultuları Üsküp'e kadar taşıdım. Bir meydan savaşından korkan, kopan, kaçan askerlere benziyorduk.

Miloş Âbidesi'ndeki, idrak, iz'an ve ruh iflâsı içinde bulunan kimselere yağdırılan o lâneti, yol boyunca düşündüm durdum. Haksızlık var mıydı acaba?

Allah'ın daima rahman sıfatına sığınan ben, yirmibeş yıldanberi hiç kimseye beddua etmeyen, lânet yağdırmayan ben, ne yapmalıydım? Üsküp'e girdiğimiz zaman kendi kendimle çekişmem bitmek üzereydi.

Bir gün sonra Üsküp'e çekime çıktık. Çalışmalarımız genellikle iyi geçti. Üsküp Türk Televizyon Müdürü, değerli insan İsmail Tevfik İsmail, çalışmalarımıza büyük bir yüreklilikle yardımcı oldu. Kurumun resmî arabalarından birini, günlerce emrimize verdi. Hatta, daha ileri giderek, çevreyi bilen Makedonyalı bir kameramanı, kamerasıyla birlikte ekibimize kattı. Çalışmalarımızı kolaylaştırdı ve hızlandırdı. ÜSKÜP'TE TÜRK ESERLERİ isimli televizyon filminin en büyük yükünü o omuzladı. Yakınlığını hep minnetle anacağım.

Evet Üsküp'teki çekim çalışmalarımız genellikle iyi gitti. Ama bizim kameramız, Evlâd-ı Fatihan mezarlığının eski yerinde birdenbire duruverdi. Üsküp'te 550 yıldan beri yaşayan Türk cemaatinin, belki de yüzbin kişilik kabristanını görmek, oradaki eski ve yeni mezar mimarimizi tesbit etmek istiyordum.

Hazırlayacağım programda, Evlad-ı Fatihan'ı anlatmak, bu münasebetle, devlet televizyonundan, onları belki de ilk defa duyurmak niyetindeydim. Ekibimizi Evlad-ı Fatihan mezarlığına götürmesini Süreyya Haşmet'ten rica ettim. Biraz sonra kendimizi büyük bir orman karşısında bulduk. Bir dağ, yamacıyla, eteğiyle, ovasıyla birlikte, zengin bir orman alanı içerisinde kalmıştı.

Süreyya Haşmet, koluyla geniş bir yarım daire çizerek merâkımı giderdi:

– Aradığınız Evlâd-ı Fatihan Mezarlığı eskiden burada idi. Ama gördüğünüz gibi, şimdi o kabristanının yerinde bu büyük orman var!

Bizim TRT kameramanımız, derin şaşkınlığımı ve hüznümü yüzümden okumuş olmalı ki kafasının büyük aydınlığıyla gözlerimi kamaştırdı(!):

– ...Ama doğal bir olgu değil mi efendim? Bakın Yugoslavlar ne denli güzel bir orman oluşturmuşlar.

– Hayır! Bence tabii bir hareket değil? Görmediniz mi? Yugoslavya'da yer-gök orman adeta! Ama siz, yine de bu ormanın görüntüsünü genel planda çekiniz. Ben, programda bu görüntünün altına bir kaç cümle koyabilirim. Anlayan anlar, anlamayana zaten söylenecek sözümüz olamaz.

– Örneğin ne dersiniz?

– Meselâ derim ki; dün ve bugün!.. Ölüm ve hayat!.. Dün bu ovada, bu dağ yamacında, onbinlerce Evlâd-ı Fatihan mezârı vardı. Eski mezarlık yerinde, bugün, binlerce ağaçtan başka hiçbir şey yok. Bu ormanın geniş ufkunu, onların ebediyyen diri kalacak aziz ruhları süsleyecek!.. Gibi birşeyler söyleyebilirim.

– Vazgeçin! Çekemem!

– Niçin?

– Çünkü Yugoslavlara karşı çok ayıp olur!

Bütün ısrarlarım, açıklamalarım, ikazlarım, kameramanımızın büyük hümanist(!) duyguları karşısında neticesiz kaldı. Karşımda gülümseyip duran genç adamın, bütün yüz çizgileri, gözlerinin içi, kara bıyıkları, hatta elleri ve ayakları, hep aynı kelimeyi bir isyan duygusuyla ifade ediyor gibiydi:

– Hayır! Hayır! Çekmeyeceğim!

Hayret! Bin defa hayret!

Aklıma, Kıbrıs'ta yaşadığım bir benzer olay geldi. Kıbrıs'ta, bir başka kameraman, Rumların resmen tuvâlet haline getirdikleri bir mescidimizin rezilce çiğnenen ve kirletilen kutsiyetini filme almamış, beni atlatmıştı. İnce insancıl(!) yüreği, kardeş Rum ve Yunan halkına karşı, Türk milletinin bir tiksinme duymasına rıza göstermemişti: Ona göre; *"mescidin kirletilmesi önemli değildi. Önemli olan insanlıktı. Özgürlüktü. Bilimsel yaşamdı ve de tüm Dünya halklarının faşizme karşı birleşmeleriydi!.."*

Güneş kayboluyordu. Çekim mümkün değildi. Otele dönüyorduk. Yorgundum, kırgındım, kızgındım.

Gittim, Vardar Nehri kıyısındaki banklardan birine oturdum. İnsanlık ve barış uğruna Sultan Murad Türbesini, Kosova Ovasını, Miloş Anıtını, Evlâd-ı Fatihan Mezarlığının eski yerini, filme alamamıştık.

Bir gün önce, Petar Boskovski'nin söylediklerini düşündüm. Sonra benim eğitim sistemimi ve benim siyaset dünyamın yetiştirdiği genç kameramanımın olaylara bakış tarzını karşıma koydum. Acaba Petar Boskovski acı gerçekleri benimle birlikte yaşamış olsaydı Yugoslavya'daki Türk çocuklarının eğitilmesine yardımcı olmamızı yine ister miydi? İçimdeki acıyı kime dökecektim?

Gözlerimin önüne, Türkiye'de, büyük meydanlarda, göğü yumruklayan çocukların çırpınışları geldi:

"Yaşasın eşitlik! Yaşasın özgürlük! Yaşasın adalet!

Kahrolsun cehalet! Kahrolsun faşizm!

Yaşasın tüm dünya halklarının kardeşliği!

Ve de yaşasın tam bağımsız ve gerçekten demokratik Türkiye!

Kahrolsun her türlü emperyalizm!

Ve de kahrolsun yabancıların yerli işbirlikçileri!.."
Güldüm... "Derya içinde oldukları halde, deryada olduklarını bilmeyen balıklara" güldüm, güldüm, güldüm...

Vardar Nehri, önümden, bir alacakaranlığın koynuna doğru akıyordu. İçimde bir eski plâk, bir Rumeli türküsüyle birlikte dönmeye başladı.

Maya Dağdan kalkan kazlar
Ak topuklu beyaz kızlar
Yârimin yüreği sızlar
Aldanamam aman aman
Ben bu yerlerde duramam

Vardar Ovası, Vardar Ovası
Kazanamadım sıla parası.

Fatih Köprüsü karşımdaydı. Alaca karanlıkta daha bir heybetli görünüyordu. Nehrin öte kıyısında, kubbeler, minareler, tekkeler, türbeler, hanlar, kervansaraylar, şadırvanlar ve eski Türk evleri, beni sımsıcak bir ruh gibi sarıyorlardı.

Cebimden kalemimi aldım ve ÜSKÜP şiirimi, içimden geldiği gibi not defterime yazmaya çalıştım. Ve o günlerde, Samiha Ayverdi Hanımefendi'nin **Türk Tarihinde Osmanlı Asırları** isimli dost eserinin lezzetiyle de dolu olduğum için denememi kendilerine ithaf ettim:

ÜSKÜP

–Samiha AYVERDİ Hanımefendiye–

Üsküp'te muhteşem Fatih Köprüsü
Geçtim karşısına durdum.
Bir sigara yaktım efkârlanarak
İnceden Rumeli Türküleri tutturdum.

Arkamda bir büyük sancılı meydan
Kulağını vermiş beni dinliyor
–Meydan! dedim nerde Burmalı Câmii'n?
–Ne ben söyleyeyim, ne sen birşey sor!

Bir yanım İstanbul, bir yanım Bursa...
Çeşmeler, kubbeler, kervansaraylar...
İnsan, bir de vatanın sevdalısı olursa
Ağlar Üsküp'te çaresiz, sabaha kadar.

Kazancılar Çarşısı'na gittim bir akşam
Demirciler Çarşısı'nda buldum kendimi.
Baktım Kurşunlu Han beni çağırıyor
Türk kapılar bırakmıyor bir türlü ellerimi.

Türkülerde, dualarda benim mübarek dilim
Hâlâ benim güzelliğim Üsküp'te eskimeyen
Kubbelerde sütunlarda, benim emeğim
Evlâd-ı Fâtihan mezarlarında
Gördüm ki asırlarca dipdiri yatan benim.

Tuğralı çeşmelerden su içtim Sultan Murad'la
Kosova Meydanı'nı dolaştım adım adım.
Sipahilerle beraber baktım mübarek toprağa
Secdeye kapandım olmadı, öptüm doymadım.

Rüzgârlar, bulutlar, götürün beni burdan
Hâlim yok, gözlerimi silemiyorum.
Yağan yağmur mudur bir büyük nurdan
Yoksa yüreğim mi bilemiyorum?

ÜSKÜP TÜRKÜNÜN GÖNLÜNDEKİ ANADOLU VE ANADOLU TÜRKÜ

1976 yılının Ramazan ayı, beni Üsküp'te kucakladı. Akşamları, yüreğime çöken gurbet duygusu, yerini, ramazan günlerinin o anlatılmaz huzuruna, o büyük teslimiyetine bıraktı. Üsküp ufkunu bütün güzelliğiyle süsleyen hilâlin gümüş rengi üzerine, İslâm'ın en mübârek değerlerini gönlümce savatladım ve seferî olmama rağmen oruca niyetlendim. Sahurda ne yiyecektim? İftarı nerede açacaktım? Her akşam bir pişmiş tavuk almaya, yarısını iftar sofrasına yarısını da sahura ayırmaya karar verdim. Ama oruçlu olduğumu öğrenen Üsküp Türkleri, beni ısrarla iftar sofralarına davet ettiler ve o kadar ikramda bulundular ki, orada kaldığım müddetçe artık sahura kalkmak ihtiyacını da duymadım.

İlk akşam, Süreyya Haşmet'in davetlisiydim. Üsküp Türk Televizyonu'nda çalışan Süreyya Haşmet, aynı zamanda Tıp Fakültesi son sınıf öğrencisi! Daha önce oturdukları ev, Üsküp depreminde yıkıldığı için, şehrin bir uzak semtinde, yeniden kurulan şirin bir mahallede, prefabrik bir ev satın almışlar. Haşmet, evli ve bir çocuk babası. Annesi ve babasıyla birlikte oturuyor!

Sofrada konuştuğumuz tek konu: Türkiye! Sürey-

ya'nın emekli bir devlet memuru olan babası, Türkiye'yi adeta bütün köyleriyle birlikte benden dinlemek istedi. Başörtülü eşi, hep gülümseyen bir yüzle sohbetimize katıldı.

Haşmet'lerin, Türkiye'de yakın akrabaları varmış. Ankara'da Divan-ı Muhasebat Âzası olarak çalışan Refik Bey, aslen Rodoviş'liymiş. Refik Bey'in annesi İştipliymiş. Teyze çocuklarının birbirlerinden kopmaları, Haşmetleri üzüyordu. Refik Bey'in öldüğünü tahmin ediyorlardı. Ama, kızı Mine'den de hiçbir haber alamamışlardı. Ankara'ya döndüğümde, bu konuyla ilgilenmemi istediler.

Gecenin geç saatlerine kadar konuştuk. Haşmetler beni dinlemekle, Türkiye hasretlerini biraz giderdiklerini söylüyorlardı. Ben de, Anadolu'nun bir müslüman-Türk ailesine yüzde yüz benzeyen onların yuvalarında, hem eski ramazan akşamlarını yaşıyordum, hem de Üsküp'te kalan bir Türk ailesinin Anadolu sevdasını dinlemenin zevkini duyuyordum.

Haşmetler, altmış metrekarelik sade bir evde oturuyorlar. Mutfaklarına her ay üç maaş giriyor! Küçük bir arabaları da var. Ayrılıklardan başka şikâyetleri yok. Hasret gidermek için, zaman zaman İstanbul'a geliyorlarmış.

Gecenin ilerlemiş bir saatinde, Süreyya Haşmet, arabasıyla, beni otele bıraktı. Yolda, yüreğini burkan tatsız bir İstanbul hâtırasını şöyle anlattı:

"...İstanbul'a ilk gittiğimde şaşırdım kaldım. Galiba sevincimden, gözlerim büyüdü. Bir süre ne söyleyeceğimi, nereye koşacağımı, nereye bakacağımı bilemedim.

Bütün çocukluk ve gençlik yıllarım, İstanbul efsaneleri dinleyerek geçmişti. Kendimi birdenbire İstanbul'da bulunca, adeta sevdalandım. Sonra rastgele yürümeye başladım. Meydanlara çıktım. Caddelere, sokaklara girdim. İstanbul'un her tarafını görmek istiyordum. Kendi kendime karar verdim: Mümkün olduğu kadar az uyuyacaktım. Böylece, İstanbul'u daha çok gezecektim. O günkü hâlimi görecektiniz; şehrin bütün sanat eserlerine dokunmak, bütün insanlarını kucaklamak istiyordum.

Bir ara, Üsküp'teki bir akrabama, bir İstanbul manzarası postalamaya karar verdim. Ama postahaneyi bilemiyordum. Eminönü'nde, Yeni Câmi avlusunda, orta yaşlı bir adama, postahanenin nerede olduğunu sordum. Adam, abdest almıştı. Namaz için camiye yürüyordu. Yüzüme ters ters baktı: *"...Git be başımdan! Git be başımdan! İşim-gücüm yok da, sana postahanenin yolunu mu göstereceğim! Çekil be yolumdan!"* diye bağırdı. O anda sanki İstanbul başıma yıkıldı. Olur mu Yavuz Bülent Bey? Olur mu bu?"

Süreyya Haşmet'in hassasiyetini çok iyi anlıyordum. Böyle münferit olaylarla kırılmaması gerektiğini biliyordum. Ama aynı zamanda, bir olayın, bir cümlenin (şahısların yaşayışlarını da aşarak) toplulukların, milletlerin ruhunda büyük fırtınalar kopardığını da görüyordum. Bizde, söyledikleri tek cümle ile sivrilen, meclise giren, bakanlık koltuğuna oturan siyâsîler vardır. Yine bizde, kendilerine isnad edilen bir cümle yüzünden kırk ayrı hücûma uğrayan, siyâsî hayatları bitirilen devlet adamları da hatırlardadır.

Bize basit gibi gelen bazı olayların, cemiyet ve millet

hayatında, büyük dalgalanmalara sebep olduğunu unutmamalıyız.

Çeşitli vesilelerle Türkiye'ye gelen Dış Türklerin, Süreyya Haşmet'in acısıyla sarsıldıklarına, hatta yıkıldıklarına çok şahit olmuşumdur. 1962 yılında Ziraat Fakültesi'nin birinci sınıf imtihanlarına giren bir Kerkük Türkü'ne, profesörü *"Kerkük'ün nerde olduğunu, Türkçe'yi ne kadar zamanda ve kimden öğrendiğini..."* sormuştu. Türkiye'ye ve Türk aydınına toz kondurmayan, ana dili Türkçe olan Kerkük'lü öğrenci, isyanını bana ağlaya ağlaya duyurmuştu:

"Abi, men Türkiye'yi billem! Türkiye'yi özümden çok sevirem! Ama özü (profesör) *nişi* (niçin) *meni bilmırı? Nişi Kerkük hardaadır* (nerdedir) *diyırı?"*

Ankara'ya İran'dan gelen bir Âzeri, bir gün, Türk Ocağı salonunu dolduran kalabalığı, öfkesiyle sarsmıştı:

"İran'da, Acemler bize, "Türkî hâr!" yani "eşek Türk" diye hakaret ediyorlardı. Çıktık Anavatan'a geldik. Anadolu Türkleri de, burada bize "Acem" diyerek hakaret ediyorlar. "Siz aranızda nece konuşursunuz? Diliniz nasıldır? Hele bir konuşun da dinleyelim, bakalım!" diyorlar. Türkçe konuştuğumuzu Türk olduğumuzu bilmiyorlar. ...Ne söyleyeceğimizi, nereye gideceğimizi şaşırdık kaldık. Bu nasıl bir çiledir ay gadasını aldıklarım!" diye bağırmıştı.

Doğu Anadolu'nun bir uç şehrinde vazifeli olan Orbay Ergün isimli bir kurmay subay arkadaşıma, Sovyet Azerbaycan Ordusu'ndan Türk asıllı bir subay anlatmıştı:

–"...Babam; her sınır uyuşmazlığı üzerine, Türkiye topraklarına geçtiğimi bilir. Akşam eve dönünce beni mutlaka karşısına alır ve sorar:

– Oğlum, bugün Türkiye topraklarına geçtin mi?

– Geçtim baba!

– Türk subaylarını gördün mü oğlum? Türk bayrağını gördün mü?

– Gördüm baba!

Gözleri dolu dolu ayağa kalkar ve boynuma sarılır:

– Getir öyleyse o Türk toprağı, Türk Bayrağı, Türk subayı gören gözlerinden öpeyim?

Geçenlerde babamı üzüntüden çökmüş gördüm. Sebebini merak ettim. Meğer yakınlarımızdan biri, pasaportla Türkiye'ye gitmiş; birçok kimseyle görüşüp konuşmuş. Konuştuklarından bir kısmı:

"Oradaki Türkler, Ruslaşmadı mı?" diye soruyorlarmış Türkiye'deki kardeşlerimizin bir kısmı da, bizim Âzerbaycan'daki varlığımızdan haberdar değillermiş.

Şimdi babamın ağzını bıçak açmıyor. Ah mümkün olsa da onun bu âhir ömründe, sizi bir Türk subayı olarak evimize götürsem. Babam, sizi dinlese duyduklarının yanlış olduğuna inansa. Gözleri açık gitmese..."

Örnekleri, bir kitap hacminde çoğaltmak mümkün.

Benim, Üsküp'te şahit olduğum pek çok serzeniş münasebetiyle yazmak ve duyurmak istediğim gerçek şu: Bizim millî kültürümüzde, dinî inancımızda, insan, yaratılan mahlûkların en şereflisidir. İnsan aziz ve mübârek kabul edildiği için, kazançların en güzeli, bir

gönüle girmektir, gönül kazanmaktır. Bu bakımdan gönül kırmak, Kâbe'yi taşlamak, Kâbe'yi yıkmak kadar çirkin, kaba ve günah yüklü bir harekettir. Yani din dışı, insanlık dışı, medeniyet dışı bir davranış.

Yunus Emre'nin, Kur'ân'dan ve Hadislerden aldığı ışıkla önümüze düşmesi ne kadar güzel:

Bir kez gönül kırdın ise
Bu kıldığın namaz değil.
Yetmiş iki millet dahi
Elin yüzün yumaz değil...

Gönülleri, İslâm'ın inceliğiyle, güzelliğiyle, aydınlığıyla kazanmanın önemini, Yunus Emre kadar yürekten duymadıkça, yarım kalmaktan kurtulamayacağız:

Yunus Emre der hoca
İstersen var bin Hac'ca
Hepsinden daha yüce
Bir gönüle girmektir.

"Sevginin kurbacı ayrılıktır!" derler.

Ayrılıklar, aradaki sınırlar münasebetiyle, Türkiye dışında yaşayan Türkler, Anadolu'yu noksansız duygularla sevmektedirler. Bulundukları ülkelerde azınlık olmanın, bir takım haksızlıklara, hatta güzel isimlerinden ve inançlarından ötürü zulümlere katliamlara uğramanın yetim duyguları içerisindedirler. Anadolu'nun, kendilerinden asgari ölçüler çerçevesinde haberdar olduğunu sanmaktadırlar. Bu bakımdan, Türkiye'ye geldiklerinde, yakın bir ilgi göreceklerine inanmaktadırlar.

Onları Türkiye'de ve Türkiye dışında hayal kırıklığına uğratmaya, gönüllerini kırmaya hakkımız var mı?

Devlet Radyolarımız, turistlere iyi davranmamızı, misafir severliğimizi yabancılara da göstermemizi günde kırk defa yayın yaparak bizi uyarmaya çalışıyor. Yabancılara elbette çok iyi davranmak lâzım, ama bizim Devletimiz, bizim aydınımız, yeni nesillerin yetiştirilmesinde, millî eğitim politikamızın tesbitinde titiz davranmak, tarihimize, kültürümüze, soydaşımıza, sahip çıkmak mecburiyetinde.

Bizi Anadolu'da birbirimize düşman hâle getiren, kardeşi kardeşe boğazlatan yüzde yüz yabancı kültür ve ideolojilerdir. Bizi Türkiye dışında yaşayan Türklerden uzak tutan ise, bilgisizliğimizdir. Halbuki millî kültürümüzün en büyük düşmanı cehâlettir. Varlığımızın gayesi: Bilmek, bildirmek, sevmek, sevdirmektir. Kur'ân-ı Kerîm: **"Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"** diye dikkatimizi çekiyor. Hz. Peygamber: **"Haksızlık karşısında susan dilsiz şeytandır!"** diye bizi uyarıyor ve en güzel öğüdünü veriyor: **"Zorlaştırmayınız; kolaylaştırınız. Nefret ettirmeyiniz, sevdiriniz!"**

Tasavvufta "şükretmek" kazanılan bilgilerin başkalarına da aktarılması, öğretilmesi, olarak yorumlanmıştır.

İç içe güzellik, üst üste huzur!

Şimdi, millî kültürümüze ve ruhumuza dönmeyi, bir mâcera olarak gören kalemlerimiz var. Çıkmazlar ve tezatlar içinde çırpınıyoruz. Biefraa'da, Kongo'da, Vietnam'da ölen insanlara ağıt yazmak *"ilericilik!"*, *"Bilimsellik!"* Ama Türkiye dışında yaşayan Türkleri bilmek, sevmek ve onlarla bir kültür ve gönül birliği içinde bulunmayı istemek ise: *"Mâcera"* ve *"Faşizm!"*.

Bir yakamız cehâletin elinde, bir yakamız yabancı ideolojilerin. Sürüklendiğimiz uçurumun dibinde, millî kültür buhrânımızın canavar ağzı, bizim için açılmış.

Ben, bilgisizliğin, gafletin, taassubun, yabancı ideoloji uşaklığının kısacası, millî kültür buhrânının Üsküp'te bizi ne gülünç durumlara düşürdüğünü utanarak, iğrenerek gördüm:

Üsküp Türk Televizyon Müdürü İsmail Tevfik İsmail, bir akşam, ekibimizi evine davet etti. Otelimizden, bizi özel arabasıyla aldırttı. Yanımda benden başka TRT ekibinden üç kişi daha vardı. İsmail Tevfik'in evi kalabalıktı. Kadınlı-erkekli başka misafirler sanıyorum ki bizim için gelmişlerdi. Onlardan şimdi sadece Prof. Süreyya Yusuf'un ismi aklımda. Prof. Yusuf, Yugoslavya Türklerinden. Galiba bir süre Türkiye'de okumuş, sonra Priştine Üniversitesi'nde Edebiyat kürsüsünün sevilen bir profesörü olmuş. Genç, cana yakın, heyecanlı bir ilim adamı.

Yerimize oturur oturmaz siteme başladı ve kırk yıllık bir dost gibi sözün kapısını açtı:

"Kosova'ya, Sultan Murat Türbesine gittiğinizi öğrendim. İnsan, Kosova'ya kadar uzanınca Priştine'ye, bizim üniversitemize uğramaz mı? Sizleri misafir etmekten çok sevinecektik. Orada sizi hasretle kucaklayacak arkadaşlarımız vardı.

Gerçekten üzüldüm. Ben bu davranışınızı, arkadaşlarımdan saklayacağım. Ama bir daha Yugoslavya'ya gelirseniz, Priştine'ye uğramadan Türkiye'ye dönmeyin diyeceğim. Sonra bilhassa rica edeceğim. Türk aydınları olarak, Türk Devleti olarak bize biraz ilgi gösterin. Bu ilgisizliğinizin bize çok acı çektirdiğini unutmayın!..

Prof. Süreyya Yusuf, sözünü daha bitirmemişti. Bizim arkadaşlardan biri, kelimesi kelimesine şöyle bir cevapla onu susturdu:

–"Efendim, biliyorsunuz ki,bizde bir Enver Paşa hikâyesi oldu. İşte o hikâyeden sonra, Cumhuriyet Hükümetimiz, bu konulara karşı biraz şey yaptı!"

Şaşırdım. Prof. Süreyya Yusuf'un da yüzü birdenbire değişti.

"Canım ne ilgisi var Enver Paşa hikâyesiyle bizim isteğimizin?" dedi. *"Biz, Cumhuriyet Hükümetinizin, buraları fethetmesini istemiyoruz ki! Bizim için savaş kararı alsın demiyoruz ki!*

Enver Paşa yokken, biz buralarda vardık. O'ndan sonra da işte biz yine buralardayız.

Biz, Anavatan'la aramızda bir kültür köprüsü kurulsun istiyoruz. Anadolu, bizim buradaki varlığımızdan haberdar olsun! Buraya Devlet Tiyatronuz, ilim ve sanat adamlarınız gelsin. Buradan Anadolu'ya bizim sanatçılarımız gitsinler. Ortak değerlere sahib bir milletiz."

Prof. Yusuf, kültürün, bir millet hayatındaki öneminden uzun uzun bahsetti. Sonra sözü yine Türkiye'ye getirerek dedi ki:

–Türkiye'de önemli olaylar cereyan ediyor. Sokaklarınız rahat değil. Yabancı devletler, Türkiye'yi bölmek parçalamak istiyorlar. Gençleri bunun için birbirlerine vurduruyorlar.

Ermeni Taşnaklarının dünyanın çeşitli merkezlerindeki hareketlerini, bazı başka kaynakların Doğu'yu

bölme çalışmalarını bizler buradan endişeyle takip ediyoruz. Bildiğimiz kadarıyla bu Ermenistan ve Kürdistan davalarının arkasında yine büyük devletler var.

Türkiye'nin sanayileşme yoluna girmesi, Batı'yı korkutmaya başladı.

Ayrıca İran da Türkiye ile kendisi arasında zayıf ve tampon bir bölge istiyor. Dikkat ediyorum; Avrupa'da Kürtlerle Ermenilerin aynı ırktan geldiğini iddia eden yayınlar yapılıyor. Maksat, Doğu Anadolu'yu koparmak için her kuvveti, Türkün karşısında birleştirmek. Kürtlerin Ermenilerle ne ilisi var? Biz onlarla aynı miletin çocukları değil miyiz?

Bu defa TRT kameramanı, Profesörün sözünü kesti:

– Efendim Türkiye'deki Kürtler verdikleri savaşta haklıdırlar.

– Neden?

– Çünkü biz onları üniversitelerimize almıyoruz. Harp Okulumuza kabul etmiyoruz. Onlar da haklı olarak sokağa dökülüyorlar."

Dondum kaldım. Böylesine kuyruklu kulaklı bir yalan söyleyebilmek için, insanın özel bir eğitimden geçmesi gerekirdi. Bir ruh tümörü patlayarak hepimizi iğrendirmişti. Odada herkes şaşkındı.

Misafir olarak gittiğimiz İsmail Tevfik İsmail'in evinde tatsız bir tartışma başladı. Anayasamız ve kanunlarımız karşısında, bir Türkle, kendisini Türk kabul etmeyen bir kimse arasında kıl kadar olsun bir fark bulunmadığını çeşitli örnekleriyle ortaya koydum. Erzurum'da, Diyarbakır'da, Elazığ'da, Sivas'ta, Kayse-

ri'de, Malatya'da açılan üniversite ve yüksek okullar yanında, Ankara, İstanbul, İzmir üniversitelerinde de Doğu Anadolu'dan gelen çocuklarımızın okuduklarını hatırlattım.

Harp Okulumuzda da durumun aynı olduğunu, Doğu'dan değil subay, değil Genelkurmay Başkanı, Genelkurmay Başkanı'na emir verecek Başbakanlar, Cumhurbaşkanları çıktığını isim isim açıkladım.

Prof. Süreyya Yusuf sözlerimi kesti:

–Efendim yorulmayınız! Türkiye'yi yakından tanıyoruz. Söylediklerniz tamamen doğru. Türkiye'de böyle bir eşitsizlik, kanunsuzluk yok!..

Kamareman tekrar söze karıştı. Türkiye'yi çekiştirmese, Türkiye'ye gönül verenlerin yüreklerini çiğnemese rahat edemeyecekti:

–Efendim bizim devletimiz Doğu'ya bakmıyor. Doğu'ya yatırım yapmıyor. Onlar da haklı olarak başkaldırıyorlar!

Doğu'ya yapılan yatırımları biidiğim kadarıyla sayarak, bu iddianın da yanlış olduğunu ifadeye çalıştım. Ama TRT kameramanı, benim açıklamalarım karşısında konu değiştiriyor. Devletimizi dışarıda küçültmenin sadist zevkini duymaya çalışıyordu. Bu bakımdan, Süreyya Yusuf'un önüne beynini son defa olarak öfkeyle kustu:

–Efendim Türk Devleti çökmüştür. Türk ekonomisi iflas etmiştir. Yaşam pahalılığı çekilmez hâle gelmiştir. İçte ve dışta saygınlığını kaybeden hükûmet, halkın dikkatini başka noktalara çekebilmek için bahsettiğiniz cereyanları, bizzat kendisi hazırlamaktadır.

Prof. Süreyya Yusuf dayanamadı. Şamar gibi patlayan birkaç cümle söyledi:

– Rica ederim efendim! Rica ederim! Türk Devleti'nin çöktüğünü burada nasıl söyleyebilirsiniz? Biz her sene Türkiye'ye geliyoruz. Gelişmeleri gözlerimizle görüyoruz. Biz, sizin söylediklerinizden ziyade, Türkiye'de gördüklerimize inanıyoruz!

Hava bir hayli gergindi. Karanlık çoktan çökmüştü. Karanlık, yüreğimize çökmüştü. Odada herkes tedirgindi. Hanımlar ayağa kalktılar. Ayrılmak mecburiyetindeydik; dağıldık.

İki gün sonra Süreyya Yusuf, kaldığım otele gelmek nezaketini gösterdi. Yakın bir bahçeye oturarak uzun uzun konuştuk. Türkiyemizin gerçekten çok önemli mes'elelerine duyduğu ilgi, beni heyecanlandırdı. Bâzı ana davalarımızı Türkiye dışındaki Türklerden dinlemek ve gösterdikleri çözüm yollarında onlarla birlikte olmak, insana tarifsiz bir mutluluk veriyor. Nitekim Süreyya Yusuf konuştukça, yüreğimi hep serin sularda hissettim.

Ermeni Komitacılarının yurt dışında yalana dayanan çeşitli yayınlarla aleyhimize giriştikleri propagandalar ve elçilerimize kurdukları kanlı tuzaklar, değerli ilim adamının dünyasını alt-üst etmişti. Hele Ermeni propagandası karşısında bizim ağızsız-dilsiz kalmamız onu bir kere daha yıkmıştı. Adeta bir ateş çemberi içerisinde konuşuyordu:

–...Nasıl olur, diyordu, *nasıl olur? Aldatılmış Ermeni Taşnakları'nın aleyhimize giriştikleri neşriyata, nasıl kayıtsız kalınır? Bizi bütün dünyaya zalim olarak, hain*

olarak kâtil olarak gösteriyorlar. Esasında zalim olan, hain olan, katil olan kendileri. Çünkü Ermeni'ye ihaneti biz yapmadık; bazı büyük devletler yaptılar. Ermeni cemaatının huzurunu Anadolu'da, ermeni komitacıları çarmıha gerdiler.

İmparatorluk devrimizde, Ermeniler askere alınmadıkları için cephede çarpışan şehid düşen, hep Anadolu çocukları oldu. Ermeniler ise, memleketin en iyi yerlerinde ticaretle uğraşıp para kazandı. Biz, imparatorluk devrinde, her milletle olduğu gibi, tebaamız olan Ermenilerle de gayet iyi geçiniyorduk. Aramızda bir düşmanlık yoktu. Meşrutiyet ilân edilince açılan Meclis'te en az yirmi Ermeni milletvekili vardı. Hatta Devletin Dışişleri Bakanlığı görevini bir süre Ermeni Gabriyel Noradungiyan Efendi yürütmüştü.

Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Dadyan Artin Paşa, bir ermeni vatandaşımızdı.

Anadolu'da Ermenilerle yanyana ve huzur içerisindeydik. Ama ne zaman bir savaş çıktıysa, düşman ne zaman toprağımıza, girdiyse bize karşı, önce bir kısım gafil Ermenileri silahlandırdı. Balkan Savaşı'nda da bu böyle oldu. Birinci Dünya Savaşı'nda da! Yabancı devletlerin silahlarıyla bizi hep arkadan vuran Ermenilerin katliamlarını ürpererek hatırlıyorum. Padişah ikinci Abdülhamid'e bombalı bir suikasti de Ermeni Komitacıları plânladılar. Büyük devletler Anadolu'dan çekilince veya cephelerde mağlup olunca, biz de Ermenilere karşı misilleme hareketlerine giriştik. Ben bunu tabii karşılıyorum. Yani Ruslar, Kars'a ve Erzurum'a saldırdıklarında onların silahlarıyla, onların kışkırtmalarıyla bizi içimizden vuran Ermenilere, biz bir deste çiçekli mi gidecek-

tik? "Aman ne iyi ettiniz de bizi arkadan vurdunuz!" diye onlara alkış mı tutacaktık? Anadolu'da yaşayan Ermeniler, zor günlerimizde bize hiçbir şey yapmadılar da, yakmadılar, yıkmadılar, öldürmediler de sonunda bizden bir ihanet mi gördüler? Biz sadece onların ihanetlerini cezalandırdık.

Mukabele-i bi'l-misil, Devletler Hukuku'nda bile meşru bir hak.

Üzerimde halk şairi ***Kahraman****'ın ve* ***Âşık Sefil****'in ağıtları var. Onları sizin için getirdim. Doğu'da 1918 Ermeni zulmünü bütün dehşetiyle anlatmaları bakımından bence çok önemli.*

Kars'ın Kalo Köyü'nde, altıyüz altmış Türk'ü, Ermenilerin nasıl vahşice öldürdüklerini AŞIK KAHRAMAN'dan *dinletiyorum:*

Ey ağalar nasıl diyem derdimiz
Vardı zulmün sonu arşa dayandı
Ermeni İslam'ı kırdı taladı
Mazlûmlar amânı arşa dayandı.

Kalo'nun Köyü'nü bastı ceng açtı
Mitralyöz, tüfekle hep ateş saçtı
Ana evlâd attı dağlara kaçtı
Sabiler şivanı arşa dayandı.

Bir cenaze gördüm kan olmuş yüzü
Portlamış kenara sıçramış gözü
Üçyüz altmış canın sönmemiş közü
Yanan can dumanı arşa dayandı.

Bir yiğit vurulmuş, parmaklar kamış
Kaçarken kâfire yolu uğramış
Kâfir tutmuş tike tike doğramış
Hançer kılıç yanı arşa dayandı.

Bir yiğidi vurmuş, yolda koymuşlar
Can teslim etmeden deri soymuşlar
Cep-cep edip yanlarını oymuşlar
El cepte, figanı arşa dayandı.

Bir gelini gördüm ayağa kalkmış
Sandım ki canı var, yüzüme bakmış
Kâfir, mısmar ile direğe çakmış
Mısmar, çivi, önü arşa dayandı.

Bir hâmile kadın, davranmış kaça
Ermeni eylemiş hep parça parça
Kılıç ile vurmuş, bölünmüş kalça
Akan kızıl kanı, arşa dayandı.

Altıyüzaltmış can, battı kırıldı
Çoğu yandı, geri kalan vuruldu
Bu köyün defteri artık dürüldü
Halinin yamanı, arşa dayandı.

Tanrı Ermeni'ye vermiş fırsatı
Kesti kökümüzü, kırdı milleti
Artık kıyamete kaldı müddeti
İntikamın günü arşa dayandı.

Kahraman kan ağlar, bu başım duman
Çattı bu zamana, ol ahir zaman
İslâm'a yâr olsun Ahrette iman
Kâfirler isyanı arşa dayandı.

Gördüğümüz gibi Âşık Kahraman, baskına uğrayan köyünde sadece yaşadığı vahşeti yazıyor. Masal değil bu! Uydurma değil bu! İnsanı donduran, öldüren kanlı bir ihanet manzarası bu!

***Âşık Sefil** ise, bir kısım Ermenilerin, Rusların yerine geçerek, bize nasıl darbeler indirdiklerini, İngiliz oyununa gelerek Kars ilini nasıl yakıp yıktıklarını bütün çıplaklığıyla ortaya koyuyor:*

Bâkidir İslâm'ın şerefi, şanı
Âsi olma böyle hannâs Ermeni
Hiç kalmaz yanında Türklerin kanı
Alır koymaz sende kısas Ermeni.

Rus yerine geçtin vurdun darbeler
Başımıza neler getirdin neler
Ordumuz gelince ettin tövbeler
Şimdi azdın yok mu Asvas(*) Ermeni.

Kahpe İngiliz'e sen bel bağladın
Kars ilini yıktın-yaktın dağladın
Kış günü köylere topu bağladın
Kırdın çoluk çocuk hep hâs Ermeni.

(*) Asvas: Ermeni dilinde Allah demektir.

Boş buldun meydanı "aslanım" dersin
Silahsız İslâm'ı talar da yersin
Mevlâm tez günlerde belânı versin
İçersin ağuyu tas tas Ermeni.

Türk'ün nâmı aziz, duası Halil
Bunu bilmeyenler olur hor, zelil
Sana olmuş vahşi Taşnaklar delil
Çürüktür temelin esas Ermeni.

Kars, Zarşat, Süregel öksüzdür sanma
Azgın keşişlerin sözüne kanma
Erzurum, Erzincan adını anma
Eyleme beyliğe havas Ermeni.

Sana ibret olsun Harabe Anı
Düşünde görürsün Muş ile Van'ı
Kaptırırsın Gümrü ile Revan'ı
Giyersin kara don, libas Ermeni.

İtikadın bozma, bak yaradana
Fırsat böyle kalmaz, döner zamane
Düşersin ayağa, deste, dâmâne
O zaman et sonun kıyas Ermeni.

Erzurum Pasin'de bekliyor ordu
Emir çıkar, gelir kurtarır yurdu
Sefil der, atarız veremi derdi
Yakında oluruz halas Ermeni.

Süreyya Yusuf: *"Ben size sadece iki belge gösteriyorum. Halk şiirimiz, halk türkülerimiz araştırılsa daha niceleri bulunur.*

Bir haksızlık karşısındayız. Bu haksızlığa isyan ediyorum. Bu gerçeklerin, bir Türk olarak yazılmasını, duyrulmasını istiyorum!" diyordu.

Şaşırdığımı itiraf ederim. Türkiye üzerine oynanan oyunları çok iyi biliyordu. Anlattıkları, uzun yıllardan beri, benim de ilgimi uyanık tutan konulardı. Bu bakımdan, ortak endişelerimiz hakkında bildiklerimi, bir sohbet havası içinde kendisine anlattım:

–...Ben, yaradılışım icabı kinle yaşamayan, düşmanlıklar içerisinde sıkışıp kalmayan bir kimseyim. Sivas'ta çok iyi Ermeni komşularımız vardı. Ziya Gökalp İlkokulu'nun her sınıfını yanyana okuduğum Ermeni Vahan Seyran'la yakın arkadaşlığımız, kırk yıldan beri, en küçük bir zede almadan dostça devam ediyor. Sekiz-dokuz yaşlarında iken, mahallemin çocuklarından Vahan'ı, Ara'yı, Nişan'ı, Ohannes'i, Yetvart'ı kızdırmak için yere çizdiğim kocaman bir HAÇ üzerindeki tepinmemi, şimdi hep utanarak, yüreğim sızlayarak hatırlıyorum. Bütün bunlar, birtakım acı gerçekleri söylememe ve yazmama elbette engel değil.

Erzurum Milletvekili Av. **Cevat Önder**'in yanında staj yapıyordum. Bir gün **Fahrettin Kırzıoğlu**, **Türk Ansiklopedisi**'nin bir fasikülüyle yazıhaneye geldi.

Fasiküldeki Ermeni bahsini Türk Dil Kurumu üyelerinden Öz Türkçeci Agop Dilaçar yazmıştı. Agop Dilaçar, Doğu Anadolu'yu toprağıyla, tarihiyle, kültürüyle medeniyetiyle, katıksız bir Ermeni vatanı olarak göstermişti. Yıkılan-yıkılmayan bütün Ermeni eserlerini ansiklopediye yerleştirmiş, Ermeni Taşnakları'nın ayranını kabartacak ne varsa hepsini bir bir sıralamıştı. Türk Ansiklopedisi'nde Ermeni şovenizminin bayrağını

yiğitçe dalgalandırmıştı. Elli sene sonra, yüz sene sonra Agop Dilaçar'ın kemikleri bile toz olup gidecekti. Türk milletinin başına yeni bir Ermeni külâhı geçirmek isteyenler, şu veya bu olaydan sonra, uluslararası kuruluşların müzakere masalarına, bizim Türk Ansiklopedimizi de açacaklar ve "İşte siz kendi ansiklopedinizde bile Doğu Anadolu'yu topyekûn bir Ermeni yurdu olarak gösteriyorsunuz! Şimdi Ermenilere kendi yurtlarını niye vermiyorsunuz?" diye hesap sorabileceklerdi.

Tarihî gerçekleri çiğneyen ve millî varlığımızı gölgeleyen o Ermeni bahsi, **Fahrettin Kırzıoğlu**'nun dikkati, **Cevat Önder**'in gayreti ve devrin Milli Eğitim Bakanı'nın emriyle yeniden yazdırılmıştı. **Agop Dilaçar ise Türk Dil Kurumu'ndaki öz Türkçelik çalışmalarına dönmüştü.** Şimdi, dilimizi *arılaştıranların* arasında, Agop Dilaçar da gecesini gündüzüne katıyor.

Bizim Meşrutiyet Devri'nin Erzurum Milletvekillerinden bir **Karakin Pastırmacıyan Efendi** vardı ki, o da eski "Osmanlı Bankası kadar Türk"tü! Rus sefaretiyle çok sıkı bir işbirliği içerisindeydi. Birinci Dünya Savaşı patlayınca Rusya'ya kaçtı. Orada eğitim gördü. Daha sonra Rus emperyalistleri başında, Arman Garo takma adıyla ve muzaffer bir kumandan edasıyla Erzurum'a girdi. Kendisini milletvekili seçenlere, saygı ve sevgi gösterenlere, yapmadığı kötülük kalmadı. Yaktı, yıktı, öldürdü. Bu karakinli Karakin Efendi'yle yerli işbirlikçi Taşnakların, Rus askerlerinin önüne düşerek nasıl ölüm kustuklarını, bugün bile bütün dehşetiyle anlatan Erzurumlular var.

Ben 1965 yılında, Ankara Radyosu'ndan görevli ola-

rak Erzurum'a gitmiştim. Orada Nene Hâtun'la ilgili olayları yaşlılardan dinlemiş, savaş yıllarına ait hâtıralarını teybe almıştım. Abo Dadaş isimli yaşlı bir Erzurumlu, çömeldiği yerde sicim gibi gözyaşı dökerek başından geçenleri anlatmıştı:

– "...*Ruslar Erzurum'a girdiklerinde, içimizdeki Ermenileri de silahlandırdılar. Taşnaklar, köşe başlarını tuttular. Vuruyor, yakıp yıkıyorlardı. Bir gün bizleri de evlerimizden toplayarak mahalle camisine doldurdular. Genç-ihtiyar, çoluk çocuk yüzden fazlaydık. Ben gençtim. Birkaç arkadaşımla kaçmayı plânladım! Yaşlılar engel olmaya çalıştılar, dinlemedik. Adamların kötü niyetleri zaten gözlerinden belliydi. Karanlık çökünce pencereden fırladık. Üzerime yaylım ateşi açıldı. Üç yiğit şehid düştü. Ben bacağımdan yaralandım. Sürüne sürüne kaçıp bir eve sığındım. Haftalarca dışarı çıkamadım. Harp içindeydik, ilâç yoktu, doktor yoktu, aş yoktu. Yarama kurt düştü. Elimi vuramıyordum. Evin gelinine: Bacı dedim bana bir yorgan iğnesi de bulamaz mısın? Gitti bir yorgan iğnesi getirdi. Yarama düşen kurtları, iğnenin ucuyla temizledim. Yarama tütün basacaktım, tütün bulmak fermana mahsus! Üzerine biraz gazyağı dökerek bağladım. Çektiğim acıyı bir Allah bilir, bir ben bilirim! Şimdi bana, camiye doldurulan müslümanlar ne oldu? diye soracaksın. Taşnaklar hepsini camiyle birlikte yaktılar. Kaçmak isteyenleri kurşunladılar. Mazlumların feryadı yeri-göğü tuttu. Görenlerin anlattığına göre, cami kapısının altından, sokağa insan yağı akmış. Mahalleyi öyle berbat bir yanık kokusu tuttu ki, deme gitsin! Şimdi bana, dünyada en pis koku nedir diye sorsan, derim ki, yanan insanların et-yağ-kemik-kan-tırnak-saç kokularıdır. Aradan elli yıl geçti.*

Ben o tiksindirici kokuyu hâlâ unutabilmiş değilim! Allah o günleri düşmanıma göstermesin!"

Abo Dadaş'ın anlattığı Doğu'daki katliamların sadece bir sahnesi... Diğerlerini başka Abo Dadaşlardan dinlemek gerek.

Ermeni-Türk düşmanlığının temelinde gerçekten hep yabancı devletlerin ve Ermeni Komitacıları'nın büyük oyunları var. Bizim daha sonra, Ermenilere karşı giriştiğimiz hareketin düğüm noktasını iyi bilmek lazım. Sadece Ermeniler değil, "Etme! Bulma! Dünyası"ndan bize etmediklerini bırakmayanlar, günün birinde sadece ettiklerini bulmuşlardır.

Ben, Üsküp sohbetinde Prof. Süreyya Yusuf'a yabancıların ve Ermeni anarşistlerin bizi suçlamaları yanında, bir kısım sözüm ona aydınlarımızın gafletinden de şikayetçi oldum. Türke düşman olanlarla, âdeta ağız birliği içinde bulunan bir kısım yazar-çizer takımımız, milletimizin sırtında korkunç bir çile kamburu.

Süreyya Yusuf'a Melih Cevdet Anday'ın: **Sovyet Rusya - Azerbaycan - Özbekistan - Bulgaristan - Macaristan** isimli kitabından bir örnek verdim. Çünkü Melih Cevdet Anday, o kitabında, Rusya'ya giderken bir Rus gemisinde Ermenilerle karşılaşmasını, bu münasebetle duyduğu büyük üzüntüyü aynen şöyle anlatıyor:

"...Bizim de Türkçe konuştuğumuzu duyunca, adamlar birbirlerine baktılar, şaşırmışlardı sanki. Bir ikisi ile selâmlaşınca öğrendik ki, Suriye'den, Lübnan'dan Ermenistan Sovyet Cumhuriyeti Başkenti Erivan'a tatil geçirmeye giden Ermenilerdir. Bizim Sovyetler Birliği'ne ziyarete giden Türk yazarları olduğumuzu öğrenince,

hani ağızları açık kaldı. Vapur nerdeyse kadın erkek, genç, yaşlı sadece bu Ermenilerle dolu idi. Bir kaçı ile konuşup ahbap olduk. O zaman anladık ki, bunların hepsi Anadoluludur. Yaşlıları Anadolu'da doğmuşlar, yaşamışlar, gençleri ise babalarının analarının Suriye'ye, Lübnan'a göç etmesinden sonra doğmuşlar ama gene de Türkçeyi ana dili olarak öğrenmişler. Kimi Adana'dan, kimi Malatya'dan, kimi Kayseri'den...

Ve soruyorlar, özlemle, sevgi ile soruyorlar eski yurtlarını. İnsan, içinin cız ettiğini duyuyor, giderek bir suçluluk duygusuna da kapılıyor. Cumhuriyet Gazetesi'nde yazdığım sıralarda dil konusundaki bir yazım dolayısıyle, Ermeni okurlarımdan birinden bir mektup almıştım. "Katl-i âm" karşılığı olarak Türkçe "Kesim" sözcüğünü öneriyordu, bu Ermeni okurum ve mektubunun sonunda da "Biz Ermeni kesimi deriz!" diye yazıyordu. O zaman da bir burkulma olmuştu içimde. Suçumun yüzüme vurulmasından değil, hayır benim bir suçluluğum yoktu. Anadolu tarihinin artık kapanmış olan eski bir döneminin olayı idi bu, ondan sonra da Osmanlı Devleti yıkılmıştı. Onun sorunu, onu yıkan ihtilâlin çocuğuna yükletilemezdi..."

Melih Cevdet böyle yazıyor, böyle düşünüyor. Sanki Osmanlı Devleti bizim devletimiz değil. Sanki Osmanlı Tarihi bizim tarihimiz değil.

Milletimizi suçlayan her ağız, her kalem karşısında, bizim bir kısım aydınlarımız gibi, Melih Cevdet'in de yüreği cızlıyor ve bir suçluluk duygusu, merhamet yüklü insancıl yüreğini burkuyor. Yabancılardan önce, böylesi aydınlarımızın beyinlerine gerçekleri bilme ve bildirme tohumlarını koymak lâzım.

Benim anlattıklarıma da Süreyya Yusuf şaşırmıştı. Kendi kendine söylenip duruyordu: "Neden böyle? Neden böyle? Biz neden böyle olduk. Melih Cevdet'i tanırım, neden hâlâ bu suçluluk duygusu?"

Evet neden böyle?

Attila İlhan "HANGİ BATI" isimli kitabında, bizim bir kısım aydınlarımızın portrelerini çok iyi çizerek bu sorunun cevabını vermeye çalışıyor. Attila İlhan diyor ki:

"... Genç bir ozan hatırlıyorum: Beyoğlu'nun artık bütün bir edebiyat kuşağınca bilinen "Mâlûm" pastahanesinde, yumruğunu göğsüne vura vura: "Ben demişti, Türk olmak istemiyorum. Çevremde gördüğüm her şey, kızgın bir demir dehşetiyle etime yapışıyor. Sanatımla ve duygulanma gücümle, başka ve Batılı bir ortama aidim ben!"

Garip bir aşağılık duygusu içinde çırpınanlar, dolayısıyle "Türk olmak istemeyenler", "Türk gibi yaşamayanlar", "Türk gibi düşünmeyenler" Türkün aleyhine tutuşturulan her yangına, A. İlhan'ın kulağından yakaladığı o genç ozan gibi, elbette körükle koşacaklardır.

Bütün bu açıklamalara nereden geldik? Millî kültür buhranından! Biz millî kültürümüzden koptukça, "Batılı bir ortama aid olmaya" çalıştıkça, kendimizi, hep Batının suçlayan, aşağılayan ifadeleriyle çarmıha çivileyecek, soyumuzun çeşitli ülkelerdeki uzantısını ihmâl ve inkâr edecek, gözlerimize kendi ellerimizle mil çekeceğiz!.. Bazı davalarımızı, bir Üsküp Türkü kadar olsun bilmemek, Türkiye dışında resmî bir görevle bulunduğumuz halde Türkiye'yi lânetlemek, birtakım gerçekleri ters yüz ederek kendi kendimize sövmek,

millî kültür buhrânı içinde çırpınmamızın ifadesi değilse nedir acaba?

Türkiye'de Marksist arkadaşlarım oldu. Yugoslavya'da Marksist Türkler tanıdım. Samimiyetle belirteyim ki Yugoslavya'daki Marksist Türkleri, bizimkilerden çok daha haysiyetli ve ciddî gördüm. İstisnaları elbette vardır; ama Türkiye'deki Marksistler genellikle kendilerinden başka her şeydirler. Yakın Marksist arkadaşlarımın ve yayınlarını okuduğum, sloganlarını dinlediğim Marksist örgütlerimizin bende uyandırdığı kanaat bu.

Türkiye'de bir Türk Marksisti: Hem Kürtçüdür, hem Ermenici!

Türkiye'de otuz çingene biraraya gelerek TÜM ÇÖDER (**Tüm Çingenelere Özgürlük Derneği)** örgütünü kursa, Türk Marksistleri çingeneci de olurlar.

Falan bölgenizde bir grup insan kendilerini Etiler'den, bir başka grup Sümerler'den veya Akadlar'dan sayarak vatanın bir köşesini kemirmeye başlasa, bizim Marksistlerimiz, aynı zamanda Etici-Sümerci-Akadcı bayrağı altında, Türk'e sövebilme yarışında biribirlerini tepelerler.

Rus'cu ve Çin'ci Marksistlerimiz yanında, Arnavud'çu Marksistlerimizin türemesi bana hiç de garip gelmiyor.

Türk Marksistlerinin Türkiye'de düşman oldukları iki büyük unsur var: Türklük ve İslâmiyet! Ve Türk Marksistleri, bugünkü Türkiye'de, dünkü Sevr Anlaşmasının o ağır, o öldürücü hükümlerini uygulamaya çalışan gözü kanlı, eli silahlı zindan bekçileri.

Bu elbette müthiş bir şey! İlim, fikir ve siyâset dünyamızın klinik vak'ası...

Doğrusu çok merak ediyorum: Bulgar, Yunan, Arap, Acem, Rus, Çin ve Arnavut asıllı Marksistler arasında, ülkelerindeki Türklere ve bize sevdalı olan tek kişi var mı acaba?

Bulgaristan'da: "Türklere özgürlük" diye bağıran bir Bulgar, Yunanistan'da "Yaşasın Türk halkı" diye bağıran bir Yunan, Rusya'da "Faşist Rus Ordusu Azerbaycan'dan, Kırım'dan Türkistan'dan çekilsin" diye yazıp çizen bir Rus düşünebiliyor musunuz?

Bugüne kadar böyle bir olay görülmüş müdür? Duyulmuş mudur?

Prof. Süreyya Yusuf, bana anlattıklarını mutlaka yazmamı istiyordu. "Ben de Melih Cevdet'i uyaracağım!" diyordu.

İşte ben, karşılıklı konuşmalarımızı, çeşitli düşmanlıkların ve ihanetlerin, yerlerini dostluğa ve kardeşliğe bırakmasını bin defa diliyerek yazıyorum.

Cehâletler bitsin, aydınlıklar başlasın istiyorum. Acaba Prof. Süreyya Yusuf, Türkiyeli şair Melih Cevdet'i, gördü mü? Gördüyse uyarmaya çalıştı mı? Uyarmaya çalıştıysa başarılı oldu mu? Bilemiyorum vallâhi!

BİR MASAL, BİR NİNNİ, BİR DESTAN

Rumeli topraklarında fetih davulları çalınmaya başlayınca, dördüncü cemre gönüllere düştü: Mübârek Türk-İslâm cemresi! Rumeli, şenlenmeye başladı. Kuzeyden: Hazar'lar, Uz'lar, Peçenek'ler, Kuman'lar, Tatar'lar, Nogay'lar, Bismillahlarla Rumeli topraklarına yürüdüler. Güneyden: Oğuz Türkleri, Rumeli'yi kendilerine yeni vatan seçtiler. Böylece çeşitli Türk boyları Rumeli'de, yüzyıllarca yaşayacak yeni bir medeniyet meydana getirdiler.

Hazar'ların, Uz'ların, Peçenek'lerin, Kuman'ların, Tatar'ların, Nogay'ların, Gagavuz'ların ve Oğuz'ların Balkanlarda kucaklaşması, dil bakımından bâzı farklılaşmalar doğurdu. Anadolu Türklüğünün şivesiyle, Rumeli Türklüğünün şivesi arasında, benzerlikler ve ayrılıklar ortaya çıktı... Türkçe, Anadolu'da olduğu gibi, Rumeli'nde de, bölgeden bölgeye şehirden şehire değişik şekillerde konuşulur oldu.

Yugoslavya Türklerinin Türkçesinde, kelime sonlarındaki (u), (ü), (ı) sesli harfleri, bizim Doğu Anadolu ağzında olduğu gibi (i) seslisiyle yer değiştirmiş: "oldu" yerini **"oldi"**ye, "örtü" yerini **"urti"**ye, "aldı" yerini **"aldi"**ye bırakmış.

Mişli geçmiş zaman eki ise, Batı Rumeli Türklerinin

ağzında sadece **"miş"** ekiyle yerinde saymış. Bir Yugoslavya Türkü almış, olmuş, ölmüş yerine: **almiş, olmiş, ülmiş** diyor.

Onun dilinde, (ö) ve (ü) seslileri (o) ve (u) karşısında şapkalarını çıkarmışlar. Bu bakımdan dört, **dort** olmuştur. Üç, **uç** olmuştur. Örtü, **urti**'ye, yürü **yuru**'ya dönüşmüştür. Yani noktalar **yurumişlardır.**

Kelime sonlarındaki (a) ve (e) sesli harfli ekler ise, ses uyumuna her zaman uymamışlardır.

Meselâ biz, "Analar elimizden tutarlar, dururlar, bakarlar" deriz. Onlar ise: **"Analer elimisten tutarler, dururler, bakarler!"** diyerek gülümserler.

(ö) ve (ü) seslilerini Kosova Eyalet Bölgesi'nde kullanıyorlar. Ama, kelime başındaki (K) ve (G) harfleri itilerek, yerine (ç) harfini çekilerek kullanılıyor. Bu bakımdan bizim öküzümüz orada **"Üçüs",** köstebeğimiz, **"çöstebek"** günümüz **"cün"** gecemiz **"cece"** olmuştur. Tabii, Erzurum ilimizin kuzey kesiminde olduğu gibi: gel, yerine **"cel"**e, git yerini **"cit"**e bırakmıştır.

Bizim çöpümüz, onların **çüp** sepetindedir.

Bizim övdüğümüzü onlar da **ögerlar.**

Bizim sövdüğümüze onlar da **sügerlar.**

Çünkü bizim gördüğümüzü onlar da **cürürlar.**

Kosova-Prizren ağzında, bizim kelimelerimizin uzun vokallerini duyamazsınız. Bir Prizren Türkü büyük yerine **bük,** saat yerine **sat,** lahana yerine **lâna,** tohum yerine **tom,** nohut yerine **nut** diyerek ağzını kapar.

Bu konuda **neka** (ne kadar) örnek istenirse, **oka** (o kadar) örnek verilebilir. Ama şimdilik **buka** (bu kadar)

örnekle yetinmeli, biraz da devrik cümle alışkanlığı üzerinde durmalıyız.

Yugoslavya Türkü, fiili, daima cümlenin başına çekerek ağzını açıyor.

Kurmişlar bi ev o midanlıkta: (O meydanlıkta bir ev kurmuşlar)

Donar kurdun kuyrugi soukta: (Kurdun kuyruğu soğukta donar)

Nice celdin bu havada: (Bu havada nasıl geldin?)

Yersık bu çocogi sabaylen meze yerine: (Bu çocuğu, sabahleyin meze yerine yeriz)

Koyşiler çagırdiler bu akşam onlara cidam: (Komşular bu akşam onlara gitmemi istediler).

Bunda celdik epimis süleşma: (Buraya hepimiz konuşmaya geldik!)

Haşladınis sis çaylari a onlar bagdaş oturmişlar karşıdan bakaylar: (Siz çayları demlediniz, onlar ise karşıdan bağdaş kurmuş bakıyorlar!) gibi...

Yugoslavya Türklerinin Priştine'de çıkardıkları ÇEVREN DERGİSİ'nde, FATMACIKLA YUSUFCUK isimli bir masal okudum. Bu masalı çocukluk yıllarımda, sevgili anamdan BALABANLA BALACAN adıyla en az yüz defa dinlemişimdir. Yüreğimi yakan, uykularımı bölen bir masaldı. Âzeri Türkçesinde Bala: çocuk demektir. Balaban erkek çocuk ismidir. Balacan da kız çocuğu ismi. Küçükken hep yer yatağında yatardım. Babam, geceleri eve bazan çok geç gelirdi. Belirli bir saatten sonra elektrikler kesilince, anam gaz lâmbasını yakar, örgüsünü örerek babamı beklerdi.

Ben, yatağımı hep anamın yanına serdirirdim. Geceyi, onun masallarıyla yarılardım. Anamın sesi güzeldi. Bazı masalları türküleriyle söylerdi. Onun Âzeri ağzıyla anlattığı masallardan ikisini hiç unutmadım: **BEBEK ve BALABANLA BALACAN!** Bebek masalında kartallar, benim yüreğimi parçalardılar. Balabanla Balacan masalında, ormanların karanlığında kaybolur, yetim kalırdım. Yorganımı başıma çekerdim. Yüzümü anamdan saklardım. Sessiz sedasız ağlardım. Anam ağladığımı bilirdi. Bilmemezlikten gelirdi. Anlatmaya devam ederdi. Ne garib tesadüf! Kırk yıl sonra, Yugoslavya'nın Çevren Dergisi'nden Balaban'la Balacan'ı, Fatmacıkla Yusufcuk olarak kucakladım; aldım size getirdim:

"Bir varmış, bir yokmuş. Bir kasabada, bir adamın Fatma adında bir kızı, Yusuf adında da bir çocuğu varmış. Çocuklar beş altı yaşlarını doldurunca anaları ülmiş. Babaları da komşi kıziyle evlenmiş. Çok fakir olduklarından ütüri, babaları sık sık üce (üvey) analarına sorar.

–Kariciğim bu büyle citmez... Her cün un alim... Her cün un kalmadi deysın. Bu ne? Büle olmaz vallai...

–Yusufçikle Fatmacik çok yeylar adamım. Onun için unlar harcoli. Onlari kaybetmek lazım. Başka çıkış yoli yok zaten demiş karisi.

Çocuklarını ormanda kaybedeceğine süz veriçen.

Bütün konuşmaları dinleyen Yusufçik, kardeşi Fatmacığa koşup hepsini anlatır. Ertesi saba, babalari Fatmacıkle Yusufçigi çağırır ve der:

– Çocuklarım benim! Bugün ormana cıdeceksık. Odun toplayacaksık. Hazırlanın!

Fatmacikle Yusufçik hazırlanırçen yanlarına bir çese çül da alırlar. Evlarından ormana kadar cittıklari yollarda hep çül serpmişler. Ormana varınca babaları:

–Çocuklarım! Siz burada biraz istirat edin. Ben, odun toplayıncaya kadar dinlenın! der.

–Baba, bizden kaçma! Bizi yalnız bırakma, der Fatmacikla Yusufçik.

– Yoook, yook merak etmeyın çocuklarım benim. Babanız sizden kaçar mi? Ben sizleri yalnız bırakır mıyım hiç?

Fatmacikle Yusufçik akşam oluncaya kadar, babalarını ormanda beklamişlar. Babalarının celmadığını cürünce, ormana çelırçen yollarda serptikleri çüllerin izleriyle eve kadar celmışlar. Evlerına yetişince ne cürsünler? Üce analari ve babalari akşam yemeğinden kalkaylar. Üce analari sofrayı kaldırırçen:

– İşte bak, yarı tepsi doli! Fatmacikle Yusufçik olsaydilar bir furda bile kalmazdi.

Bunu duyan Fatmacikle Yusufçik pencere altından seslenilar:

– Burdasık! Burdasık!

– Ne dedın sen bana? Demekçi yalan sülemişsin. Çocukları kaybetmemişsın!

– Yarın daha uzaklara cütürecem, süz vermiş adam.

Ertesi cün Yusufçigin babasi erçen kalkıp çocuklarını cene oduna çagırmiş. Fatmacik evediden çül ala-

mamiş. Çül yerine çepek almiş. Ve ceçtigi yollara çepek serpmiş. Ormana yetişince babasi:

– Barada bekleyin. Ben odun topladıktan sonra celirim.

– Dün cibi kaçma babacığım. Bizi yalnız bırakma yalvarmiş çocuklar.

– Merak etmeyin çocuklarım. Babanız sizi yalnız bırakır mı?

Akşam üsti, babalarının celmiyeceğini cüren çocuklar, yoli cüsteren çepek izlariyle yola koyulurlar. Çepek izlari bir yerde kaybolunce Yusufçikla Fatmacik da yollarını kaybedırlar. Uzun uzadiye cazdıkten sonra Yusufçik susuzlanmiş. Bir kaynagi cürünce Fatmaciga:

– Fatma kardaş

– Lepe kardaş

– İçem mi burdan su? sormiş.

İçme kardaş! Domuzlar burdan su içmiş, domuz olursun!

Citmişlar citmişlar cene bir kaynağa celmişlar.

Yusufçik:

– Fatma kardaş

– Lepe kardaş

– İçen mi burdan su?

– İçme kardaş. Burdan ceyikler su içmiş, ceyik olursun!

– Ne isterse olam Fatma kardaş, içeçem. Dayana-

mayam artık, deyince kaynaktan su içmiş. Çeşmenin yakınlığında bulunan bir agaca Fatma binmiş ve ciyik sıfatına ciren kardaşını, orada cünlerce beklemiş. Bu zamanda bu çeşmeden su içen padişahın beycirleri de su içmemeye başlamışlar. Bir cün, susamiş beycirlerin zayıfladıgını cüren padişa, çeşmenin sabunla yıkanmasını emretmiş. Padişahın bu emri yerine cetırıldıktan sonra da beycirler çeşmeden su içmemışlar. Bir cün çeşmeye çendisi celen padişa, Fatmanın cülcesini çeşme üzerinde cürür. Padişa kıza, ağaçtan enmesini emredir. Fatmacık ise, dorugunda yerleştiği yüksek agaçtan bir türlü enmez. Agacın kesilmesini on asçere emir vermiş padişa. Asçerler bütün cün agaci çeşmişler. Ama bir türlü agaci düşürememişlar.

Akşam olunce agacın cüvdesının salt bir kısmını çesilmeden bırakan asçerler kışlalarına dünmişlar.

Fatmacıgi cürmeye celen ceyik Yusufçik kardaşının ağlamaktan yüzü cüzünün şıştigını cürünce:

– Ne aglaysın Fatma kıskardaş? sormiş.

– Nasıl aglamayam kardaş. Padişa agaci çeştıri. Beni bu agaçtan endirmek istey.

– Sıkılma kardaşım Fatmacık, der demez ceyik, Yusufçik dilini çıkarıp agaci yalamaya başlamış, agaçta eski kalınlığından daha çok kalınlanmış. Sabahın erçen saatleride çelen asçerler agaci cürünce şaşakalmışlar.

Cece aşıri agacın cüvdesini kalınlaştığını padişaya haber vermişler. Padişa durumu anlayınca bir cazoyu (cadı) çağırır ve durumu anlattıktan sonra:

– O kızı çeşme yakınındaçi yüksek agaçtan endirebilir misin? sormiş.

– Endırırım şefçetlim, demiş. Salt sen bana bi çrap (toprak testi), bi bakırcik, bi elek ve içi çillo un ver!

Padişadan aradıklarını aldıktan sonra cazo çeşmeye citmiş. Eleği eline tersine almiş. Unlari elege düçmeye başlamiş uni cüren Fatma:

– Koca nene! Koca nene! Elegi tersine tutaysın, bitevi unlar düçüldi, seslenmiş.

– Ne yapam be kızım cüzlerim çor, cürmeym!

Kadıncağız ekmeği yogurmak için bakırcikle suyu almış ve düçülen unlari yavaş yavaş toplamaya başlamiş. Una çok su atmiş, cene unlar dağılmış? Bunu cüren Fatma dayanamamiş:

– Koca nene! Koca nene! Bütün unlar cene dagıldi.

– Ne yapam be kızım, cürmeym. Nerdesin Ali rızası için cel yardım et.

Fatmacık ağaçtan enıp, kadıncagıza doğri ciderçen asçerler yakalarlar. Padişaya cürütürlar. Padişa Fatmacıgı cürünce onun cüzelıgıne aşik olur ve Fatmayla evlenmeye karar verir. Kirk cün kırk gece dügün yaparlar. Padişahın ilk karisi Fatmacigi kıskanmağa başlar. Bir cün da padişaya:

– Fatmacikle bucün hamama cideceksık.

– Cidın Ayçeciğim, der padişa.

Ayçe hanım Fatmacıgi hamama cütürçen, yol çenarındaçi dereye doğulturmak niyetiyle üftermiş. Derenin dibinde kalan Fatmacığın, kısa bir süre sonra dünyaya bir çocugi celi. Adını da Hüri Suliman takay.

Yusufçik bu zamanda içinde kardeşi Fatmayi aramadıgi yer kalmay. Bir cün dere çenarından ceçerçen Fatmacıgin sesini duyay. Dereya yaklaşırçen:

– Fatma kardaş nerdesin? Soray.

– Derenin dibinde kardaş. Altın tas elımde. Hüri Süliman belimde. Alanın yolunda. Derenin dibinde kardaş.

Padişanın evine hamamdan dunen Ayşe hanım Fatmanın kıyafetine cirup, hemen düşege düşer ve ceyik eti arar:

– Ben ancak kardaşımın etiyle iyleşirim, der.

O zaman da Padişa ceyigin avlanmasini ister ve emir verir. Asçerler kısa bir zaman içinde ceyigi avlarlar. Kazanlarda su kaynatılır, bıçaklar bilenir. Ceyik içi dakikalık bir izin arar, ardından da asçerlerin cidmesini ister. Paşa ceyige inanarak içi dakikalık bir zaman içinde istediği yere citmesine izin verir. Ceyik var güciyle koşmaya başlar. Ardından içi asçer de atlariyle ciderler. Ceyik Yusuf dere çenarına celerek seslenir:

– Fatma kardaş sular kaynay, biçaklar bileni. Beni çeseçekler halâl et.

– Ne yapam kardaş. Altın tas elimde. Hüri Süliman belimde. Derenin ortasında, Alanın yolundayım. Ne yapam? Halal olsun.

Yusufçugin yanında bulunan asçerler bunu duyunce Padişaye hemen haber verilar. Padişa dereye başlanmazdan ünce bir çüpegin avlanmasını ve içerisi pirinç doldurulup furuna cütürülmesini emredir. Çendisi da asçerlerle beraber derenin kıyısına cider. Fatmayi derenin dibinden çıkardıktan sonra saraya

dünerlar. O zaman kadar furunda pişirilen çüpegi da Ayşe Hanıma cütürür.

– İşte ceyik eti karicıgım. İstedıgın kadar ye.

Ayşe Hanım yatagından kalkup doyuncaya kadar çüpek eti yer. Doyduktan sonra Padişa:

– Kırk katir mi istersın, kırk satır mı karıcıgim? Sorar.

– Aman kocacağım ben yaptım sen yapma.

– Aman duman yok! Bütün bu oyinların neticesini sen üdiyeceksin.

Katırların ayaklarına bagli olan iplere Ayşe Hanımın kırk yerinden bağlarlar. Katırlara bir kamçı vurup, kari kırk parçeye bülünmüş.

Bundan sonra Padişa kırk cün, kırk gece dügun yapar. Masal eşege, biz düşege!"

Masal böyle bitiyor!

Bütün Anadolu, yatak yerine döşek kelimesini de kullanıyor.

Prizzen ninnilerinde köpeğe: ***kuto***, dayıya: ***dayo***, amcaya: ***aco***, dedeye: ***babo***, kumruya: ***gugu*** denilmesine şaşırdığımı yazmalıyım. Karadeniz bölgesinden ve Doğu Anadolu'dan tek kişinin bile bulunmadığı Kosova bölgesinde neden Karadeniz ve Doğu Anadolu şivesi? Ve Üsküp bölgesinde neden daha çok İstanbul şivesi?

Doğrusu araştırmaya değer bir konu.

Prizren ninnilerini, Karadeniz mânilerinden veya Doğu Anadolu türkülerinin güftelerinden kolaylıkla ayırmak mümkün mü dersiniz?

“Nina nina ninali
Var beşigi boyali
Yastıgi var oyali
Cocogum uyur sefali”

“Hay kara kuto havlama
Kuyruguni sallama
Kuyruguni çeserim
Mangalımi silerim.”

“Celmanın gugular celmanın
Pencereye konmanın
Gugum seni tutarım
Kanadını kırarım
Çocuguma çorba yaparım”

Nina nina ninali bebek
Elleri ayaklari kınali bebek
Yarım papuçli halalari
Telli pulli tezeleri

Hatli kuşakli dayolari
Kukali bastonli babolari
Paraman çakşirli acoları
Nina nina, nina nina
Uyu yavrum uyu nina!

Yugoslovya'da Türk halk şiirinin beşyüz yıllık bir geçmişi var. İmparatorluk devrinde kurulan ve bir kısmı günümüze kadar gelen Sinaî-Halvetî-Kadirî-

Rûfaî-Mevlevî-Bektaşî dergâhları halk şiirini besleyen gür kaynaklar olmuşlar.

Yugoslavya Türk Halk şairleri arasında: Suzî, Aşık Çelebi, Tecelli, Beharî, İshak Çelebi, Hehatî, Sa'yî Şem'î, Sucudî, Nergizî, Veysî, Azmi Dede, Nuri, Ümmî Sinan, Acize Baba, Abdurrahman Efendi, Mehmet Tahir, Âşık Ferki, Niharî, Mesihî, Âşık Nazmi, Âşık Mevzunî, Âşık Ferki, Niharî, Mesihî, Âşık Muradî, Âşık Fikrî, Âşık Fakirî, Âşık Fezaî, Âşık Kedahî, vs. gibi isimler var. Bu şairlerin şiirleri, cönklerden, eski defterlerden, meraklıların ezberlerinden ne yazık ki derlenip toparlanmamış.

Yugoslavya devriminin ilk yıllarında dinî kitaplar, eski Türkçe el yazmaları, cönkler yok edilmişler. Bir neslin ezberinden, yeni bir neslin ezberine geçen şiirler, destanlar, maniler hece ve kafiye bozukluğuyla boynu bükük kalmışlar.

Vezin ve ayak tutarsızlığına rağmen, bir yemek destanı, Yugoslavya'da yıkılan, viran olan bir cami, bir hamam, bir kervansaray, bir tekke kadar, bizim ruhumuzu, bizim özelliğimizi çerçeveliyor:

Sofra ortasında altın tabaklar
Etrafına dizilse yagli gevrekler
Bıldırcın kebabiyle taze bürekler
Taze pişmiş, üstünde duman olsun.

Tabaklar gelsin hep çifte çifte
Şekerli reçelden edelim sefte
Onun ardından da ekşili köfte
Dolma yerken gönlüm şad olsun.

Ocaklarımız tuğla taşi
Baklava yemeklerin başi
Bal helvası onun eşi
Taze pişmiş, üstünde duman olsun.

Sütlü pirinç hayat vermiş cane
Bal koyup yesem kane kane
Gülaç baklavasi, pilav, makarne
O da boğazıma kolayca revan olsun.

Koyun paçasi sirke sarımsagiyle
Kılıç balıgi kızartılmış yeptün yagiyle
Oturup başlasam on parmagile
Ben yerken gürenler hayran kalsın.

Yası kadayıf canımın cani
Tel kadıyıf gönlümün sultani
Tatar büregi pek severim ani
İçinde kıyma ile sogan olsun.

Bu fakira pilavdan mezar kazılir
Buzli hoşaf agzında kolay ezilir
Sofra kurulunca dal kılıç yarılir
Ballı lokma birbir sayılir
Güvercin kızartmasına gürenler bayılir
Bunları yedikçe karnım şişman olsun.

Kayseri Pastırması nam salmış cihane
Yumurta yağ ile pişûp girse sahane
Patlıcan musakkasına olmaz bahane
Etli bamya derdime derman olsun..

Bir zaman cihanda sag olursam
İstanbul içinde mukim olursam
Bu yemekleri hergün bulursam
İsterse altı ay ramazan olsun.

Âşık olan der ki çoktur işlerim
Tavuk dolmasını sever dişlerim
Kavurma ile de cenge başlarım
Şu yahni benimle imtihan olsun.

"ÖZYÖNETİM'DE GREV NE DEMEKTİR?"

Marksist ülkeler birbirlerini suçlama yarışındalar: İkibuçuk milyon nüfuslu Arnavutluk, sekizyüz milyon nüfuslu Çin Halk Cumhuriyetine kafa tutuyor: "Gerçek Marksizmden uzaklaşıyorsun!"

Çin Halk Cumhuriyeti, Sovyet Rusya karşısında, bir dev hiddetiyle homurdanıyor: "Gerçek Marksizmden uzaklaşıyorsun!"

Sovyet Rusya İmparatorluğu, Yugoslavya Devletine ateş püskürüyor: "Gerçek Marksizmden uzaklaşıyorsun!"

Değişen, gelişen teknoloji karşısında, milletleri Marksist ideolojinin, yüz yıl önce ortaya koyduğu katı kalıpları içinde tutmaya imkân var mı? Bütün suçlamalara rağmen, Arnavutluk, belirli bir zaman sonra, Çin Halk Cumhuriyeti'nin bugünkü durumuna kayacak; Çin Halk Cumhuriyeti, Sovyet Rusya'nın bugünkü seviyesine yükselecek; Sovyet Rusya Yugoslavya'nın bugünkü rahatlığına ulaşacak. Yugoslavya ise kendisini, zamanla Batı Avrupa ülkelerinin daha güvenli dünyasında bulacak!..

20. yüzyılda, bir taraftan kapitalist sistem, öte taraftan da Marksist sistem, kendilerine yeni baştan bir çeki-düzen vermeye çalışıyor! Gelişmeler gün gibi orta-

da: Şimdi dünyanın hangi bölgesinde 18. yüzyıl kapitalizmi hüküm sürüyor? Bütün kapitalist ülkelerde, devlet, artık iktisadî hayatın tam ortasında bağdaş kurup oturmuştur. Kapitalist ülkelerde, kayıtsız şartsız bir mülkiyet hakkı, yok artık. Devlet, vatandaşın sosyal güvenliğini sağlamak gayretinde. İşçi teşekkülleri toplu sözleşmelerle, grevlerle, ücretlerin tesbitinde büyük hak sahibi. Üretimde, tüketimde, istihdamda ve millî gelirin dağılımında devlet, kapitalist sisteme insanî değerler kazandırmış. Kapitalizmin o meşhur "Bırakın yapsınlar! Bırakın geçsinler!" safsatası, şimdi, efsaneden başka bir şey değil.

Kapitalist sistem gibi, Marksist sistem de, gelişen teknoloji karşısında kendi kendini yenilemekte, eski ve dar yatağından çıkmaya çalışmaktadır. 1917 Sovyet ihtilâlinin üzerinden, daha on yıl bile geçmeden, Lenin "Yeni bir ekonomi politikası" uygulamak mecburiyetini duymuştu.

Bugün, birçok ülkede, Marksizme rağmen, özel mülkiyet ortadan kaldırılamamıştır. Üretim araçlarına devlet tamamen el koyamamıştır. İnsanların eşitlik ilkesinden hareketle herkese eşit ücret vermek gibi bir cinayete göz yumulamamıştır. Tarımda, sınırlı dahi olsa özel mülkiyete imkân hazırlanmış, Marks'ın "Din afyondur!" görüşü rafa kaldırılmıştır.

Marksizmin, "artık değer" nazariyesine rağmen, bazı sosyalist ülkelerde, tamamen kâr esasına dayanan işletmeler kurulmuştur. Ve yine Marksist felsefeye göre, tamamen kalkması, yok olması istenilen devlet müessesesi, bütün Marksist ülkelerde müsamahasız, münakaşasız, bir büyük otorite kılığına bürünmüştür.

Yugoslavya'nın daha 1948 yılında Sovyet Rusya'nın Stalincilik politikasından koparak ÖZYÖNETİM sistemine geçmesi, yeni devlet anlayışından doğmuştur.

Stalinci teoride: *"Devlet, millî bilincin mutlak bir tezahürü olarak ortaya çıkar. Devletin, sonsuz bir gücü vardır. Devlete kayıtsız şartsız itaat lazımdır. İktisadî hayatı en iyi bir şekilde devlet düzenleyebilecektir. Bu bakımdan bütün iktisadî hareketleri en küçük ayrıntılarına kadar devlet tanzim edecektir!"*

(Devleti red eden Marksist teoriye rağmen), Stalinci teoride bir ayakkabı boyacısı, bir kabak çekirdeği satıcısı bile devlet memurudur. Ama Yugoslav teknisyenler, Stalin teorisine şiddetle karşı çıktılar. *"Devlet, ne kadar güçlenirse, batağa da o kadar gömülür. Stalin teorisiyle gerçek diyalektiğin bağdaşması mümkün değildir. Önemli olan işçilerin üretimde, yönetime katılmasıdır. Üretimde, tüketimde, yatırımlarda, fiat tesbitinde işçilerin söz hakkına sahip olması, devletin bir otorite unsuru olmaktan çıkarılması, insanların hürriyet içinde çalışmaları için tek çıkar yoldur! Ancak bu uygulama ile ülkeye ÖZ YÖNETİM gelecektir!"* dediler.

Yugoslavya, Stalinci görüşten TİTO'nun cesaretli adımıyla 1948 yılında yakasını kurtarabildi. Ve kendi özelliklerine uygun ÖZ YÖNETİM modeline DJİLAS KARDELJ ve KİDRİC gibi teorisyenlerin yorumlarıyla girdi. Başkan *Tito*, bu yakın arkadaşlarının görüşlerine daha sonra katıldı. *KARDELJ'e göre klasik demokrasi ile sosyalist demokrasi arasındaki en önemli fark devlet anlayışından doğuyordu: "Klasik demokrasi, ona göre bir devlet biçimidir. Sosyalist demokraside ise gaye devletin ortadan kaldırılmasıdır. Sosyalist demokrasi-*

de, işçiler, kendi kendilerini yöneteceklerdir. Böylece milletin nabzını kendi elinde tutan milyonlarca işçinin duyduğu huzur ve hürriyet, en güçlü bir devletin sağlayacağı faydalardan daha büyük olacaktır."

Tito, bu bakımdan Marx'ın "Devlet sosyal sınıfların baskı aracıdır" görüşünü benimsiyor ve insanın insanı yönetmesi yerine, bütün toplumun üretim araçlarına el koymasını daha uygun buluyordu. Tito: "Fabrikalar devletin değildir! Fabrikalar işçilerindir! Toprak, onu ekip, biçenlerindir!" diyordu. Böylece, Djilas, Kadelj ve Kidric üçlüsünün geliştirdiği fikirler, Başkan Tito ve Yugoslavya Komünist Partisi tarafından da benimsenince, 1953 yılından sonra Yugoslavya, Sovyet Rusya çizgisinden uzaklaşmaya başladı.

Bu ÖZ YÖNETİM UYGULAMASI, zamanla yeni boyutlar kazandı. Sistemin insan yaradılışına ve ülke ekonomisine uymayan katı tarafları, Tito'nun akılcı vasfıyla törpülenerek, budanarak daha da yumuşatıldı. 1948 Yugoslavya'sını, 1953 yılında yenileyen idareciler, 1978 Yugoslavya'sıyla da, 1953 uygulamasını çok gerilerde bıraktılar. Daha güzel, daha aydınlık, daha güvenilir ufuklara doğru açıldılar.

Marksist felsefeye rağmen bugün Yugoslavya'da kendi tarlalarında çalışan çiftçiler var. Özel mülkiyetle Marksizm nasıl bağdaşabilir? diyeceksiniz. Yugoslav idareciler, kapitalizm fobisinden çoktan kurtulmuşlar. Kendi tarlalarında işçi çalıştıran Yugoslav çiftçilerini "ağa" olarak, "sömürücü" olarak suçlamayı bir tarafa bırakmışlar.

"Çiftçiler, hem kendi ihtiyaçları için, hem de toplumun ihtiyacı için üretimde bulunmaktadırlar. Onlar, ça-

lıştırdıkları işçileri sömüremezler!" inancı, Yugoslavya ekonomisine bir canlılık kazandırmış. Bugün Yugoslavya'da tarım, elbette tamamen özel sektör elinde değil. Ama resmî kayıtlara göre millî hasılada özel sektörün payı %20 civarında. Bu miktar, sosyalist bir ülke için, küçümsenecek bir rakam sayılamaz.

Tito ve arkadaşları, bütün Yugoslavya çiftçisini devletin çiftliklerinde çalışmak mecburiyetinde bırakmamışlar. İsteyen çiftçileri kolhozlara sevketmişler, kendi özel arazisinde çiftçilik yapmak isteyen bir kısım çiftçilere ise, yüz dönüm civarında arazi ayırmışlar.

Bugün Yugoslavya'da ÖZ YÖNETİM uygulaması ile ticaret, büyük ölçüde devletin tekelinde. Ama devlet, sermayesi olan kimselere (yetmiş metrekareyi geçmemek üzere) dükkân açmak imkânları da sağlamış.

Ve bizim bir kısım gerçekten akıl almaz Marksistlerimizin savundukları *"herkese eşit ücret!"* yaygaralarını, Yugoslavya'da duymak artık mümkün değil!.. *"Eşit işe eşit ücret"* ödemeye evet; ama herkese eşit ücret çığırtkanlığına, Yugoslavya bin defa "hayır" demiş.

Üsküp Türk Tiyatrosu aktörlerinden Lütfi Seyfullah, hayretten büyüyen gözlerini, gözlerime dikerek anlatıyor:

"...Hemen hemen her yıl Türkiye'ye gidiyorum. Bir ara, mesleğimle ilgili olarak girişimlerde bulundum. Özel tiyatrolarınızı görmek istedim. Bu münasebetle bir çok sanatkâr tanıdım. Sizin özel tiyatrolarınızda ne kadar çok yoldaş var. Ama hiçbirinin dünyadan haberi yok. Akılları başlarından kırk karış yukarıda.

"Türkiye'ye sosyalizm gelirse herkes eşit olacak.

Herkese eşit ücret ödenecek. İnsanlar mutlu yaşayaşacaklar! vs." diye yumruk sallıyorlar. Onlara Yugoslavya'dan ve diğer sosyalist ülkelerden örnekler verdim. "Olmaz böyle şey!" dedim. "Bu sevdadan vazgeçin!" dedim. "Zekâları, bilgileri, kuvvetleri, kaabiliyetleri, başarıları eşit olmayan insanları tatbikatta siz nasıl eşit hale getirirsiniz?"

"Bir vasıfsız işçiyle bir ustabaşına, bir çöpçüyle bir mühendise, bir çavuşla bir generale, bir aktörle bir figürana eşit ücret ödemekle, cemiyete nasıl huzur verirsiniz?.. dedim. Dilimde tüy bitinceye kadar anlattım. Gerçeği hiçbirisine kabul ettiremedim. Kendimden örnekler verdim: Ben şimdi Üsküp Türk Tiyatrosu'nda aktörüm. Birçok oyunda başrolü oynuyorum. Her gece üç saat sahnede ter döküyorum. Devlet bana 5-6 bin dinar aylık ödüyor. Benim oynadığım temsillerde 5-10 dakika görünen figüranlar oluyor. Mesela bir oyunda bir figüran, bana bir kahve getiriyor, sonra boş fincanı alıp sahneden çıkıyor. Verdiği bütün hizmet bu. Sonra? Sonra evine gidiyor. Çoluk çocuğuyla eğleniyor. Veya bir parkta keyif çatıyor! O parkta keyif çatarken ben sahnede ter döküyorum. Şimdi sosyalist devlet, "insanlara eşit ücret" görüşüyle hareket etse, o figürana da 5-6 bin dinar aylık ödese, ben artık baş role çıkar mıyım? Haydi diyelim ki baş role çıkmak mecburiyetiyle bağlandım. Ben artık huzurlu olabilir miyim? İçimde çalışmak, başarılı olmak büyük eser vermek şevki kalır mı?

"Herkese eşit ücret!" uygulaması, insanları yontma taş devrinin barbarlığına götürür. İlmi ve güzel sanatları öldürür. Sizin yoldaşları, ben hiçbir kaba koyamıyorum doğrusu! Şaşırıp kalıyorum..."

Benim de, Yugoslavya'da en çok merak ettiğim konuların başında işçi sınıfının durumu yer alıyordu. ÖZ YÖNETİM'de, fabrikalar işçilerindi. Bu nasıl oluyordu? İşçiler hisse senetleriyle mi fabrikaların sahibiydiler? Yoksa fabrikalar, o fabrikalarda çalışan işçiler adına mı tapuda kayıtlıydılar? Esasında, işçilerin hisse senetleri yoktu. Fabrikaları yapan yaptıran devletti. Hiçbir fabrikanın tapu kaydında hiçbir işçinin malik sıfatıyla ismi geçmiyordu. Ama bütün Yugoslavya'da "fabrikalar işçilerindir!" sloganı, bir bayrak gibi dalgalanıyordu. Anladığım kadarıyla Komünist Parti, işi çok ince ve çok renkli uygulamalarla, propagandalarla rayına oturtmuştu.

ÖZ YÖNETİM gereğince, işyerleri, doğrudan doğruya işçiler tarafından idare edilecekti. Bu münasebetle işçiler, bir "işçi meclisi", bir "işçi konseyi", bir "yönetim komitesi", bir "denetim komisyonu" kuracak, bir de *müdür* seçeceklerdi.

İşçiler kendilerini yönetecek olan bu organları seçerken birer oy hakkına sahip olacaklardı. Üretim araçlarını yönetme hakkı doğrudan doğruya işçilerin elinde bulunacaktı.

İşçiler, ÖZ YÖNETİM gereğince, işyerlerini diledikleri gibi düzenleyeceklerdi. Çalışma şartlarını, çalışma saatlerini, aylık ücret miktarlarını hep kendileri ayarlayacaklardı. Anayasaya aykırı olmamak şartıyla işyerlerine ait plân ve programları kendileri çizeceklerdi. İşçi Meclisi, o işyerinde çalışan bütün işçilerin katılımlarıyla çalışacaktı. Bir işçinin işe alınmasına ve işten çıkarılmasına *İşçi Meclisi* karar verecekti. Ücretleri *İşçi Meclisi* tesbit edecekti.

İşçi Meclisi, sayıları 15 ile 100 arasında değişen *İşçi Konseyini* seçecekti. Bu konseyin süresi iki yıl olacaktı. İşçi Konseyi İşçi Meclisinin hazırladığı plânı tasdik edecek, diğer kuruluşlarla ticarî ilişkiler kuracak, kazanç dağılımını yapacak ve kendi üyeleri arasından bir *yönetim komitesiyle, bir müessese müdürü seçecekti.*

Yönetim Komitesi, İşçi Konseyi'nin kararlarını uygulayacaktı ama gerekli gördüğü konularda kendisi de doğrudan doğruya yeni kararlar alabilecekti.

Müessese müdürü, 15 kişilik işçi konseyi tarafından dört yıllık bir hizmet devresi için seçilecekti. *Ama bütün bu hizmetlerin görülmesinde, yönetim komiteleri, bir jürinin tavsiyelerine uyacaktı. Ve sakın şaşırmayınız; bu jüri, mahalli otoriteler ve Yugoslavya Komünist Partisi tarafından tesbit edilecekti.* Ve böylece fabrikalar işçilerin olacaktı.

Yugoslavya'da, bir radyo-televizyon memuru gururlanarak açıklamıştı: "Biz demişti genel müdürümüzü, kendi oylarımızla seçeriz!"

Tatbikat bana gerçekten ilgi çekici geldiği için sormuştum:

– Kendi elemanlarınızın arasından mı? Dışarıdan mı? Genel Müdür seçebilmek için kanunun koyduğu ne gibi şartlar var?

"Haaa bakın işte Genel Müdürümüzün kim olacağını önce yetkili otoriteler tesbit ederler. Sonra biz o yetkili otoritelerin öne sürdüğü genel müdür adayına oy vererek seçeriz!" demişti.

Bir başka toplantıda milletvekillerinin nasıl seçildiğini sormuştum. Herkes seçime katılabir miydi? Yoksa

bizde olduğu gibi önseçim sistemi mi vardı? Aldığım cevap aynen şöyle olmuştu:

"Vallahi bu o kadar karışık ve zor bir sistemdir ki, size ayrıntılarıyla açıklayamam. Biz ancak milletvekili listelerinin hazırlanmış halini görür oyumuzu ondan sonra kullanırız!"

– Seçime Yugoslavya Komünist Partisi'nden başka bir parti de katılabilir mi? Böyle bir parti var mı?

"Başka parti yok! Biz mahalli otoriteler tarafından hazırlanan listelere rey kullanırız!"

– Peki ya belediye başkanlığı seçimleri?

"Eskiden, Belediye Başkan adayı olarak mahalli otoriteler, sadece bir kişiyi tesbit ederlerdi. Biz de reyimizi o bir kişi için kullanırdık. Şimdi durum çok değişti. Mahalli otoriteler ve Parti, Belediye Başkanlığı için iki aday tesbit ediyor. Biz de iki adaydan istediğimize rey veriyoruz!."

Yugoslavya'da ÖZ YÖNETİM uygulamasının, bir işyerinde, işçileri dinleyerek görmeyi çok istiyordum. Beni, KALKANDELEN şehrinde, bir tekstil fabrikasına götürdüler. Fabrika, büyük ve modern bir fabrika idi. Galiba yedibin civarında işçi çalışıyordu. Büyük, temiz ve yemyeşil bahçesinde, mavi ve yeşil çamlar altında dolaşan tavus kuşları dikkatimi çekti. Bir fabrikadan ziyade bir huzur evine benziyordu. Beni fabrikaya, İsmail isimli bir Türk şoförü, fabrika müdürünün siyah bir Mersedes arabasıyla götürmüştü. İsmail'den öğrendiğime göre, fabrika müdürü iyi ve başarılı bir yöneticiydi. Ama işçi arkadaşlarının ve kendisinin böyle pırıl pırıl Mersedes arabaları yoktu.

Geniş, aydınlık ve temiz koridorlardan geçirilerek bir büyük salona alındım. Etrafta, fabrikanın dokuduğu çeşitli kumaşlar, giyindirilmiş mankenler vardı. Tarafsız bir gözle bakıldığında, bu kumaşlar, bu gömleklikler, bu kadın elbiseleri, bizim tezgahlarımızda dokunanlar kadar alımlı, zarif ve kaliteli değillerdi.

Biraz sonra, fabrika müdürü yanında bir heyet olduğu halde salona geldi. Gerçekten güleryüzlü, cana yakın bir idareciydi. Önce kendisi, uzun uzun benim mesleğimi övdü. Gazeteci veya televizyon programcısı olmak istediğini belirtti.

Sonra bana fabrikayı gezdireceklerini, bu münasebetle soracağım hususlara cevap verebileceğini söyledi. Doğrusunu isterseniz ben de, ofise yeni gelmiş bir köylü safiyeti içerisinde ve tercüman AGİM marifetiyle, fabrika müdüründen bilhassa öğrenmek istedim ve sordum:

– Fabrikanız güzel-temiz ve huzurlu bir hava içinde. Kimindir bu fabrika?

"Fabrika işçilerimizindir!"

–İşçileriniz bu fabrikadan, ayda ne kadar ücret alıyorlar?

"Asgari ücret binsekizyüz dinardır. Eski ve vasıflı işçilerimizin ücretleri daha fazladır!"

–Türkiye'de de işçilerimizin aylık asgari ücretleri, 1800 liradır. (1976 yılı için) Bizde de eski ve kalifiye işçilerimizin eline daha fazla para geçer. Bazan bu miktar 7-8 bin liraya kadar çıkar. Bizim işçilerimiz, bu ücretlerin artırılması için zaman zaman grevlere giderler. Aylarca işbaşı yapmazlar. Hatta öfkeye, tahriklere ka-

pılarak çalıştıkları fabrikaları tahrip ettikleri bile olur. Millî ekonomimiz büyük çapta zarar görür. Sonunda, işçi ve işveren, yeni bir ücrette anlaşırlar. Şimdi öğrenmek istediğim husus şu: Sizin fabrikanızda çalışan işçiler aldıkları bu binsekizyüz dinarı az bularak greve giderlerse, hatta işyerlerinde davul-zurnalar çalarak bazı makinaları tahrip ederlerse, uzlaşmak için siz nasıl bir yol seçersiniz?

Fabrika müdürünün kaşları çatıldı.

Kurbağaları ürküttüğümü anlamıştım. Beklemediğim bir sinirlilikle yumruğunu masaya vurdu:

"Ne demek grev? Öz yönetimde ne demek grev? Bu fabrikalar özel şahısların değil! Bu fabrikaları, devlet, işçilerimiz çalışsınlar, insan gibi yaşasınlar, karınlarını doyursunlar diye yaptırdı!"

– Efendim Türkiye'de de devletin, işçiler çalışsınlar diye yaptırdığı fabrikalar var. Bahsettiğim grev olayları, bizde sadece özel kişilerin fabrikalarında olmaz. Devletin kurduğu fabrikalarda da olur. Hani siz, işçi haklarına, ÖZ YÖNETİM uygulamasıyla daha büyük bir titizlikle sahip çıktığınız için öğrenmek istemiştim.

"Bizde işçiler greve gitmezler. Çünkü biz onlara, asgari ücretleri yanında birçok sosyal haklar da tanırız."

–Ne gibi sosyal haklar?

"Mesela işçilerimize sosyal konutlar kiralarız!"

– Bu gerçekten çok önemli. Acaba öğrenebilir miyim? Bütün işçilerinize ev kiralayabiliyor musunuz? Kiraladığınız lojmanlarda, işçileriniz kaç dinara oturuyorlar?

"Bütün işçilerimize lojman kiralamak kolay değil. Bu

bir plân, zaman ve imkân meselesidir. Ama kiraladığımız lojmanlar ucuzdur. İşçilerimiz lojmanlarda ikiyüz dinar karşılığında oturuyorlar!"

– Efendim ben de size kendi memleketimden bir örnek vermek istiyorum. Sivas'ta dörtbinbeşyüz işçinin çalıştığı Devlet Demiryolları Fabrikası var. Orada da bütün işçilerin lojmanı yok. Ama kaloriferli küçük lojmanlarda oturanlar, ayda sadece onyedibuçuk lira kira öderler. Üç odalı ve yine kaloriferli lojmanlarda oturan işçilerimiz ise ayda sadece otuzbeş lira kira verirler.

– Biz burada işçilerimize bir öğünü on dinardan yemek veririz."

– Türkiye'de işçilerimiz sadece bir lira karşılığında bir öğün yemek yerler. Bazı işyerlerinde bu miktar, ikibuçuk liraya çıkar. Fakat bazı işyerlerinde de yemek parasız verilir. Ayrıca toplu sözleşmeler gereğince, işçilerin her yıl iki takım elbise, ayakkabı, ikramiye, doğum, ölüm vs. hakları vardır.

Bütün bunlara rağmen, bizde işçiler, greve gitmekte, ücretlerini artırmak için fabrikalarımızı aylarca kapalı tutmaktadırlar!

Fabrika müdürü ayağa kalktı. Bana modern tekstil fabrikalarını gezdirmeye hazır olduklarını söyledi. Yeteri kadar aydınlanmıştım. Kalktık.

Büyük atölyelerde işçiler, makinaları başında arı gibi çalışıyorlardı. Duvarlarda kocaman harflerle yazılmış dövizler vardı.

"Fabrikalar işçilerindir!" "Fabrikalar işçilerindir!"

Düşünüyordum: Mahalli otoriteler ve parti karar alacak."Bu yıl, işçi ücretleri 1800 dinardır!" diyecek.

Kararı fabrika müdürüne bildirecek, müdür bu teklifi, büyük işçi meclisine getirecek. Bir kişi bile çıkıp *"ücretimiz 1801 dinar olsun!"* diyemeyecek. Ücret oya konulacak, parmaklar kalkacak, böylece işçiler kendi ücretlerini kendileri tesbit edecekler, fabrikalar işçilerin olacak.

Yıl sonunda fabrika şu kadar milyon dinar kâr sağlayacak. Mahallî otoriteler ve parti, kârın bu kadar milyon dinarını falan yatırıma ayrılmasını planlayacak bunu müdüre bildirecek. Müdür konuyu işçi konseyine getirecek. Parmaklar kalkacak, alkışlar patlayacak böylece fabrikalar işçilerin olacak.

Düşünüyordum: 1976 yılında bizim paramız, Yugoslav dinarından daha kıymetli. 100 Yugoslav Dinarı alabilmek için 90 lira vermemiz kâfi ve Yugoslavya'da hayat, kat'iyyen Türkiye'den ucuz değil. Bunu vitrinlerdeki etiketlerden anlamak kolay. Ve Türkiye'de de, övüle övüle göklere çıkarılan bu ÖZ YÖNETİM uygulamasıyla, işçi, sadece binsekizyüz dinar alıyor. Yugoslav işçisinin Türk işçisinden fazla bir kazancı yok. Hatta az kazanıyor, çok harcıyorlar.

Fabrikadan ayrılırken, bana bir şişe Yugoslav şarabı hediye ettiler. İçki içmediğim için şişeyi Yugoslavya'da bıraktım. Eğer içkiyle başım hoş olsaydı, onu büyük bir dikkatle Türkiye'ye getirirdim. Ve benim, ÖZ YÖNETİM sevdalısı bir kısım halka dönük arkadaşımla beraber mükellef bir sofra kurardım. Sonra da:

– "Yaşasın işçi-aydın dayanışması!" Yaşasın özgürlük!" Yaşasın işçi hakları!" "Kahrolsun faşizm," "Yaşasın öz yönetim!"

Diye bağırarak şerefe kadeh kaldırırdım.

BIREH! BIREH! BIREH!

Ali Rıza Yaradanakul, Sivas valisi iken bana anlatmıştı:

"... Bazı Balkan Türkleri, acılarını, üzüntülerini, "Bıreh!" ünlemiyle ifade ederler. Gençlik yıllarımdan hatırlıyorum. Bir toplantıda bir faciadan bahsediliyordu. Belki de Balkan faciası anlatılıyordu. Aramızda, yaşlı bir Balkan muhaciri de vardı. Oturduğu sandalyede, avuçlarını dizlerine yapıştırmış, gövdesinin ağırlığını kollarına vermişti; başı göğsüne düşmüştü. Anlatılan faciayı yaşıyor gibiydi. Bütün ruhuyla dinlediği olayın en ürpertici noktasında, vücudunu geriye atarak, sarsılarak inliyordu:

"Bırehhh! Bırehhh! Bırehhh!"

Bir mağara dibinden gelir gibi, ağlar gibi, bütün göğüs kafesini boşaltır gibi bir ses. "Vah!" "Eyvah!" "Aman!" "Çok yazık!" anlamına gelen bir inleme! Sonra kısa bir sessizlik. Facianın, yüreğimizi sızlatan bir başka noktasında, ihtiyar Balkanlının, konuşmayı yeniden kesen acısı:

"Bırehhh! Bırehhh! Bırehh!"

Aradan uzun yıllar geçti! Şimdi ne zaman bir Balkan Türkünü dinlesem veya aklıma ne zaman Balkan-

lar gelse, hep o Balkan muhacirini hatırlıyorum ve "Bıreh! Bıreh! Bıreh! diye göğüs geçiriyorum!" demişti.

Şimdi ben de, Yugoslavya Notları'nın sonuncusunu yazarken böyle bir başlık koymaktan kendimi alamıyorum. Ve Yugoslavya Notları'yla, ÜSKÜPTE TÜRK ESERLERİ isimli televizyon programının genel bir değerlendirmesini yaparken, zaman zaman o yaşlı Balkan Türkünün acısıyla sarsılıyorum:

–Bıreh! Bıreh! Bıreh!

Yugoslavya'ya 1976 yılının Ağustos ayında gittim. Döndükten bir ay sonra, Ankara Televizyonu'nda, ÜSKÜP'TE TÜRK ESERLERİ isimli, kırk dakikalık bir belgeli program hazırladım. Program metnini ben yazdım; sunuculuğunu ben yaptım. Program, beni şaşırtan büyük bir ilgi gördü. Tek tepki, uzun bir çığlık halinde Cumhuriyet Gazetesi'nden yükseldi.

ÜSKÜP'TE TÜRK ESERLERİ, daha yayına girmeden, Cumhuriyet Gazetesi, okurlarının dikkatini çekerek endişesini ortaya koydu:

".... Üsküp'te Türk Eserleri konulu programı, Yavuz Bülent Bâkiler hazırladı. Bu programın Yugoslavya-Türkiye ilişkisini bozmamasını diliyoruz!..."

– Bıreh! Bıreh! Bıreh!

Mareşal Fevzi Çakmak ve Mehmet Akif TV. Programlarıyla mimlenmiştim. Üsküp programında kimbilir neler söyleyecektim? Belki de milleti eğersiz atlara bindirip, ellerine palalar verip, Niyazi Yıldırım'ın:

"Budur Peygamberin övdüğü Türkler
Ya Allah! Bismillah! Allahuekber!"

nârasıyla, yeni bir Balkan seferine çıkaracaktım.(!)

Program yayınlandıktan sonra ne oldu biliyor musunuz? Yugoslavya'nın Ankara Büyük Elçisi, TRT Genel Müdürlüğü'ne geldi. Genel Müdür Karataş'a teşekkür etti. İltifatta bulundu. Benimle dostça konuştu. Programda, sadece Üsküp'teki Türk eserlerini işlediğimi, halbuki Yugoslavya'nın diğer cumhuriyetlerinde de eski Türk eserleri bulunduğunu hatırlatıp bir program daha yapmamın şart olduğunu söyledi. Ve bana büyük bir plâk hediye etti.

Şimdi ben, Yugoslavya Büyük Elçisi'nin bu ince, bu güzel, bu medenî davranışı karşısında, benim ülkemde çıkan bir gazetenin takındığı garip tavrı dikkate alarak hayıflanmakta haksız mıyım?

– Bıreh! Bıreh! Bıreh!

Bu arada, Üsküp Programının, bizim değerlerimize bağlı olan herkesi çok duygulandırdığını, beğenilen bir program olduğunu da yazmak zorundayım. İki örnek vermemi hoş görünüz:

Erzurum Radyosu Müdürü, Ankara'ya geldiğinde bana anlattı:

"... Sizin Üsküp programı Erzurum'da yayınlandıktan sonra Radyoevine yaşlı bir dadaş geldi. Programı ağlayarak seyrettiğini söyledi. Sebebini sordum. Dedi ki: Üsküp'teki o güzelim Fatih Köprüsü'nü gördüm. Köprünün tam ortasındaki eski Türkçe kitabeyi Bulgarlar Üsküp'e girdikleri zaman söküp atmışlar. O görüntü, aklıma Erzurum'daki Osmanlı yapısı eski kışlamızı getirdi. Çok iyi hatırlıyorum. Kışla kapısının üzerinde, çok güzel bir kitabe vardı. Kitabe, İmparatorluk armasıyla birlikte, büyük bir mermer üzerine işlenmişti. 27 Mayıs Devri-

mi'nden sonra, eski Türkçe olan o güzelim kitabeyi kapı üzerinden söküp atmak istediler. Fakat, kitabe mermeri büyük olduğu için, ön duvarın çökmesinden korktular. Bu defa, murçlarla, iri çekiçlerle, vura, vura, vura kitabeyi kazıdılar.

Üsküp'te Fatih Köprüsü'nün kitabesini, Bulgar gâvuru, şehri zaptedince söküp atmış. Erzurum'daki Osmanlı Kışlasının güzelim kitabesini de bizim nasipsizlerimiz kazıyarak yok ettiler. Bu düşmanlığa, bu cehalete, bu inkâra ağlamamak mümkün mü? Demek ki, ecdat yadigârı eserlerimizi yakıp-yıkmada, bir zamanlar gâvurlarla aynı kafayı taşımışız. Onlar dışarıda yıkmış, biz içerde! İşte Üsküp programını seyrederken bunları düşündüm. Hayıflandım hayıflandım ağladım!"

Bıreh! Bıreh! Bıreh!

Gönül gözü açık olan sade bir vatandaşımızın, tarihimize, sanatımıza, millî kültürümüze bağlılığını göstermesi ve yeni aydın tipimizle halkımız arasındaki uçurumu ortaya koyması bakımından olay çok önemlidir sanıyorum.

Millî Eğitim Bakanlığı Müsteşar yardımcılarından Zeki Sofuoğlu, Ankara Garı'nda kolumdan tuttu:

"...Geçen gece, televizyonda ÜSKÜP'TE TÜRK ESERLERİ programını ağlaya ağlaya seyrettim. O Harâbâti Baba Tekkesi, Kurşunlu Han, Kazancılar ve Demirciler Çarşısı, Murad Paşa Camii, Fatih Köprüsü, Evlad-ı Fâtihan mezarları, eski Türk evleri, hepsi, hepsi bana yıllardan beri yanında yöresinde büyüdüğüm, sonra kaybettiğim, derken birgün birdenbire karşılaştığım eserler gibi geldi. Ya Koca Sinan'ın Balkanlar'da yıktır-

lan, yaktırılan diğer şaheserleri? 1450'den 1750'ye kadar, dünyanın en büyük, en zengin, en medenî devleti bizdik! Nereden nereye geldik? Büyük tarihimizden, kültürümüzden, medeniyetimizden koparılan bir neslin encâmı içimi kanattı!..."

Yüreği som altından, gerçek bir Türk aydınının, dünümüze ve bugünümüze bakarken, kendi halkıyla, (ana cevheriyle) bütünleşmesinin mükemmel bir örneği!...

ÜSKÜP'TE TÜRK ESERLERİ programını video banta kaydetmiştik. Program, Ankara'dan sonra bölge televizyonlarına gönderildi. Ben, bu tesbitin silinmemesini, arşive kaldırılmasını istedim. Çünkü yeniden böyle bir program hazırlamak hem zor, hem de masraflı olabilirdi. Arşiv işlemi için sola-sağa başvururken bantın hangi bölgede olduğunu öğrenmek mümkün olmadı. Sonra, programın dönüp dolaşıp Ankara'ya geldiğini ve bantın tamamen silinip temizlendiğini büyük bir şaşkınlıkla öğrendim.

– Bıreh! Bıreh! Bıreh!

Program münasebetiyle aldığım birçok mektup arasında gönül kumaşı ipekten olan Mustafa Kayabek'in bir Harput veya Eğin türküsü kadar güzel ve duygulu destansı mektubunun yüreğimi ısıttığını söylemeliyim.

Ve Ekrem Hakkı Ayverdi'nin, dört ciltlik şaheserini, bana hediye etmek lütfunda bulunduğunu, şükran duygularımla yazmalıyım. 1230 yılından 1481 yılına kadar geçen devrede, Osmanlı mimârisinin Anadolu'daki ve Balkanlardaki örneklerini, sütun sütun, kubbe kubbe, nakış nakış inceleyen bir titiz çalışma,

2658 büyük boy kuşe sayfada, yeniden çiçek açmış... Bu nadide ciltler, 2685 Reşat Altınıyla süslü bir hazine gibi geldi bana.

Struga'da, Kalkandelen'de, Üsküp'te yapılan şiir festivallerini, Hisar Dergisi'ndeki sohbetlerde yeri geldikçe anlattığım oldu. Dostlarım, Yugoslavya'da gördüklerimi, duyduklarımı mutlaka yazmamı istediler. Böylece, Mehmet Çınarlı'yla benim aramda tam bir sene süren bir kovalamaca başladı.

Yukarıda da belirttiğim gibi, Yugoslavya'ya 1976 yılının Ağustos ayında gitttim. Eylül ortasında yurda döndüm.

Mehmet Çınarlı, 1976 yılının hemen her ayını: "Yugoslavya'da gördüklerini yaz!" demekle geçirdi. Her karşılaşmamızda, her telefon konuşmamızda, bıkmadan, usanmadan beni yazmaya zorladı:

"Ne zaman yazacaksın? Niçin yazmıyorsun? İlk yazını önümüzdeki sayıya yetiştiremez misin?"

Tam bir yıl süren ciddi ve ısrarlı bir takip!

1977 yılında, kalemimi isteksizce çıkardım. Masaya somurtarak oturdum.

Ah benim daima utanç duyduğum ihmalkârlığım. Ah benim zavallı dağınıklığım! Ah benim bir sayfa yazmaktansa, bir gün noksansız okumayı tercih eden mizacım! *"Her taraftan yıkılıp viran olan"* yüreğim! Sizlere, benden de bin defa

bıreh! bıreh! bıreh!

Çınarlı'nın ısrarı ve teşviki olmasaydı, Yugoslavya Notları yazılmayacaktı. Kendisine teşekkür ediyorum.

Yazılar, şiirler, hikâyeler, her ayın en geç onbeşinde HİSAR Dergisi'ne teslim edilir. Yugoslavya Notları, Hisar'ın 1978 cildinin her sayısında yer aldı. Ama benim yazılarımın, zamanında dergiye teslim edildiği görülmemiştir. Aylık yazıları, birçok defa, Hisar idarehanesine oturup, gecenin saat ikisine kadar yazarak veya Çınarlı'nın Sayıştay'daki odasına kapanarak bitirmişimdir. Rüzgara karşı yürürcesine, bir atlı önünden kaçarcasına yazmışımdır. Bu bakımdan, yazılarımdaki hatalar için okuyuculardan özür diliyorum.

Yugoslavya Notları, televizyon programından daha çok ilgi gördü:

Edebiyat profesörlerimiz, ilim, fikir, sanat ve siyaset yazarlarımız yazılarıyla, mektuplarıyla, konuşmalarıyla hep elimden tuttular. Bazı yüksek okullarda, Yugoslavya Notları'nın yüksek sesle okunduğunu öğrendim.

Yurd içinden ve yurd dışından gelen okuyucu mektupları, bana cesaret verdi. Ankara Aydınlar Ocağı'nın isteği üzerine, Yugoslavya Notlarını, iki buçuk saatlik bir sohbet toplantısında özetledim.

Benim kanaatlerimi paylaşan bazı siyasîlerimizin, (Yugoslavya Türkleriyle bir kültür alışverişinde bulunmak için) HİSAR'ın bazı sayılarını, yazılarımın altını çizerek Kültür Bakanımıza sundukları müjdesini de aldım. Bu arada, 1978 Struga Şiir Akşamları Festivaline, Dışişleri Bakanlığımızın tekrar beni göndermek istediğine, Kültür Bakanlığı Müsteşarlığının karşı çıkmasını ve yerime Arif Damar'la, Hasan İzzettin Dinamo'yu tavsiye etmesini de çok tabii karşıladım.

1976 Struga Festivaline katılmama, dolayısıyla Yugoslavya Notları'nı yazmama imkân sağlayan Kültür

Bakanı sayın Rıfkı Danışman'a ve Bakanlık Müsteşarı Prof. Sayın Emin Bilgiç'e bu vesileyle minnettarlığımı ifade ediyorum.

Yahya Kemal, AZİZ İSTANBUL isimli eserinde, önemli bir konuya parmak basıyor! Yahya Kemal; *"... Türk doğmuş olmak, Türk ismi taşımak kâfi değildir. Türk gibi düşünmek lâzımdır!"* diyor.

Yugoslavya'da uzun süre kalmadım. Yugoslavya'yı ve Yugosavya Türklüğünü bütün yönleriyle tanıyamadım. Ama yirmi gün içinde gördüklerimi bir *"Türk gibi düşünerek"* kaleme aldım. Ve olaylara elbette milliyet fikrinden kurtulamayarak baktım. Yazıların, varsa sevabı da, günahı da bu kaynaktan doğmaktadır.

Bir İstanbul dergisi: *"... Yugoslavya'ya çok giden gelen oldu. Fakat hiç birisi, bize Yavuz Bülent Bâkiler'in yazdıklarını duyurmadı. Bu bakımdan Bâkiler'e teşekkür borçluyuz..."* diyordu. Gerçekten de Struga Şiir Akşamları Festivali'ne onbeş yıldan beri katılan Marksist şairlerimiz ve yazarlarımız Yugoslavya Türklüğü hakkında tek bir satır yazamadılar, belki gönül verdikleri yabancı bir devletin politikası gereğince böyle davrandılar, belki de "Türk gibi düşünemedikleri" için elleri boş döndüler.

Âzeri olduğunu tahmin ettiğim Halil Erenoğlu isimli solcu bir emekli albayın mektubunu, bütün Marksistlerimize, bütün solcularımıza örnek olması dileğiyle burada özetliyorum:

"HİSAR'daki yazılarınızı, derin bir beğeni ile izliyorum. Düşünen ve duyan Türk'ün çağdaş acılarını yansıtıyorsunuz. Milli varlığımızın hem içte hem de dışta boy

hedefi olduğu şu devirde bir hisar direnişi gösteren yazılarınızdan dolayı sizi, yürekten kutlarım. Çarmıha gerilmiş ırkımızın, çivi yarasının acılarını duyan kaç kişi var?

Ben solcuyum. Türkiye'nin bilimsel bir sıkıdan geçmesine yürekten taraftarım. Ancak, bizi yaralı bulup, tam fırsatıdır diye ilâcımıza zehir bulaştırmak isteyen ilerici yaratıkları da çok iyi biliyorum.

Hangi ideolojik yapıda olursa olsun, kendini hiyanet etmeyecek kadar Türk saymayan kişiden, bu ülkeye ne hayır gelir?

Sevgili Bâkiler kardaş, Türk doğduk, Türk yaşamasını bilmeliyiz. Türk tarzı yaşamayı, elbette bize yabancılar öğretmeyecek. Sizi sevinçle okuyorum. Türkiye'den sorumlu olduğuna inanan aklı başında bir insan var diye mutlu oluyorum.

Priştine'li ihtiyar kadının Sultan Murad Türbesi'ndeki sözlerinden gözümüz yaşarmıyorsa, bizi de Alp Arslan'ın ve Fatih'in yetimi yapmağa uğraşanlara ne diyebiliriz?"

Em. Albay Halil Erenoğlu'nun bu çok güzel, bu çok mânidar mektubuna, Yugoslavya'ya, Bulgaristan'a Azerbeycan'a, Türkistan'a giden sosyalist yazarlarımızın cevap vermelerini ne kadar çok isterdim.

İki şair arkadaşım, Yugoslavya Notları'ndan duygulanarak iki güzel şiir yazdılar. Gönlümü kanatlandıran bu şiirleri de yazılarımın kan kardeşi olarak gördüğüm için buraya alıyorum. önce YAHYA AKENGİN'in şiiri:

SUSMUŞ KOÇAKLAMALAR

–Yavuz Bülent Bâkiler'e
Yugoslavya Notları'ndan ilhamla–

Kosova'da bir padişah türbesine düşen göz yaşı;
Duru kalmış bir damlası Vardar'ın.
Kalbi parçalanmış bir Osmanlı haritası
Gözü akınlarda yetmişlik türbedârın.

Hasret ki, yol açar diye güzel yarınlara
Horlanır tarihimiz, çiğnenir destanlar.
Selâm ulaşmasın diye dedelerden torunlara
Namı yasaklanır Murad Hüdavendigâr'ın...

Kalleşine bile anıt dikmiş eloğlu
Balkanlar şimdi hep Miloş dolu
Şu bizim diyarın sefiline bakın,
Susmuş kocaklamalar, meydan onların.

Mayadağ'dan ak topuklu kızlar ineli
Yanar tüter Rumeli'nin türküleri
Sıla parası değil, sıla hasreti
Soldurmuş güllerini Kosova'da bahârın...

Tarih satırlarına düşen bir damla göz yaşı
Duru kalmış bir damlası Vardar'ın
Vatan ufuklarında yarınların telâşı
Tanrım, bulanmasın suyu yine ırmakların.

SEFA SALİH KAPLAN'ın şiiri ise RUMELİ AĞITI ismini taşıyor:

Bir Rumeli Türküsü kanat çırptı gümüş vazolarda
Sımsıcak bir dua yıkıldı ellerime
Burma bıyıklı ağıtlar dizginledi zamanı
Kana batmış toynaklarda yeşil bir gül dillendi
Sessizlik keklikleri makaslarken gökleri
Bir ezan yağmuruyla tâ can evimden yandım
Ve yumdum gözlerimi İstanbul'da
Üsküp'te, Kalkandelen'de uyandım...

Dediler ki şimdi cânım Üsküp
Göğsündeki karanfillere küsüp
Dört kilit asmış yüreğinin dört odasına.
Beşinci kilit, erimiş öfkesinden, yasından
Sabah-akşam bakarak Vardar Ovası'na
"Gitsem gerek!" der suların arkasından.
Yaralı ceylanlar gibi dönerek yuvasına
Selâm bekler İstanbul'dan, Buhara'dan...
Sonra başını çevirip dünya haritasına
Ezan sesi duyulunca Ayasofya'dan
Alaca Câmii bakmadan alacasına
Çekip gidecek buralardan
Bin yıllık hasret, Ortaasya'sına

Ötelerde hanlar, câmiler, şadırvanlar...
Fatih Köprüsü gülümser beride
Vardar Ovası'nı titreten rüzgâr
Dalgalandırır gönülleri de.
İsmine Estergon derler
Bir yârim var Rumeli'de...
Ağlayın yıldızlarım ağlayın
Artık bizim değil Rumeli'nin güzelleri de!...

Yürekler dövülür Demirciler Çarşısı'nda
Sesi Ötüken'den Ergenekon'dan gelir.
Şimşekler parçalanır göklerde gece gündüz
Şimşeklere gem vuracak zaman gelir,
Harâbâti Baba'dan, Burmalı Câmii'den
Avuçlar dolusu ezan gelir.
Hünkâr Otağı'nın halıları
Isparta'dan, İsfahan'dan, Buhara'dan gelir...
Evlâd-ı Fâtihân'ı ararsın dört köşede
Karşına acı, yeşil bir orman gelir
Dillendirmek için yetimlerini
Kosova'ya Sultan Murad Han gelir...

Yüreğinde
Türkistan davulları gümbürdeyen bir şair
Dokuz kez dizler yeri, Sultan Murad otağında
Dokuz kurşun saplanır bağrına Şar Dağları'nın
Bir tesbih uzanır Kosova'dan Malazgird'e
Bir tesbih çekilir Taşkent'ten Belgrad'a
Dokuz damla gözyaşı dökülür akşamlara
Kaşı kara, bahtı kara Alişim o eski plâkta
Ve burada, dayamış sırtını Kosova gecelerine
Yavuz Bülent Bâkiler tarihe ağlamakta...

Rumeli topraklarını, Falih Rıfkı Atay kadar güzel anlatmayı ne kadar çok isterdim. O'nun GEZEREK GÖRDÜKLERİM isimli eserinden aldığım şu cümleler, kaç yıldanberi yüreğimi sızlatıyor.

"... Eski Türk şarkılarının aksettiği ve çarıklarının çürüdüğü dağlar, işte şu ufuk çizgilerinin arkasında Manastır, Eyüp kadar Türk olarak alıştığımız Manastır,

ötede Kosova, Üsküp, başımın içini Osmanlı haritasının sert dalgaları karıştırıyor. Bu hatıralar imparatorluk kartalının kopmuş kanat parçaları, dökülmüş etleri, yolunmuş derisi, artık hayat verilmesi mümkün olmayan ceset parçalarıdır.

Makedonya dağlarının eriyen karlarının serin ve genç suları, bu gönül acısını anlamadan akıyor. Kimbilir nereye, Adriyatik'e mi, Akdeniz'e mi, bizde bir damla tuzu kalmayan imparatorluk denizlerinden hangisine?

Genç çocuklar, bu sular gibi, o kadar yeni, o kadar tasasız, eski dağlara, yeni yağan karlardan doğuyor.

Her adımda, bir kalp kırığı bırakıyorum.

Florina artık Türk değildir. Şuradan buradan, bir Türk evinin bir duvar parçası, bir kerpiç penceresi, kirli çamaşırlar gibi sarkıyor. Arap harfli florina, badana edilerek Rumcası yazılmış. Yeni yazının çerçevesi altında, eski yazının badanası, akmış bir kan gibi kurumuştur.

Rumeli'yi unutalım."

– Bıreh! Bıreh! Bıreh!

Rumeli'yi unutalım! Rumeli'yi unutalım! Rumeli'yi unutalım!

En az elli yıldan beri bize dinletilen bir büyük plakta, gramofon iğnesi, hep aynı cızırtılı noktaya takılarak beynimizi törpüleyen emrini tekrarlıyor:

"Rumeli'yi unutalım, Kırım'ı unutalım, Kıbrıs'ı unutalım, Kerkük'ü unutalım, Azerbaycan'ı unutalım! Türkistan'ı unutalım!..."

Rumeli'yi nasıl unutabiliriz?

Tarihimizin beşyüzyıllık aydınlık bir dönemini hangi el silebilir? Kanımıza iliğimize işleyen Rumeli Türkülerini hangi dil susturabilir? Anadolu'nun bağrından koparak Rumeli topraklarına yerleştirdiğimiz, sonra bütün gönül kapılarımızı yüzlerine kapadığımız milyonlarca Balkan Türkünün öksüzlüğüne, hangi idrak, hangi insaf kayıtsız kalabilir?

Rumeli Türkleri'nin mezar taşlarında bile, Bayrağımızın ay-yıldızı, papatya papatya açılırken, gözlerimizi onlardan nasıl kaçırabiliriz?

O güzelim Rumeli Türküleri'ni söyleye söyleye Rumeli'yi nasıl unutabiliriz?

Nur yüzlü kadınların seccadelerine düşen gözyaşlarından, Padişah türbelerinde Allah'a açılan avuçlardan, Evlâd-ı Fatihan neslinin haklı sitemlerinden rahatımız bozulmasın diye mi Edirne'den ötesine kalın bir perde çekeceğiz?

Rumeli'yi unutmak, kendimizi inkâra çalışmaktır. Bu, yeni aydın tipimizin, uçurumu lâfla doldurma gayretidir.

Anadolu'da hür ve müstakil yaşamak için Rumeli'yi unutamayız! Bugün, sokaklarımızı, okullarımızı, evlerimizi, kana boğan anarşi, Anadolu'yu Balkanlar'a benzetme çırpınışından başka nedir ki?

Balkanlar'da neden yenildik? Rumeli'den nasıl çekildik? Koskoca bir imparatorluğu nasıl dağıttık?

Bu soruların cevabını bilmeden, öğrenmeden Anadolu'da yaşayamayız. Anadolu'da kalamayız.

Şimdi Rumeli Türkleri, uzak topraklarda bir atar

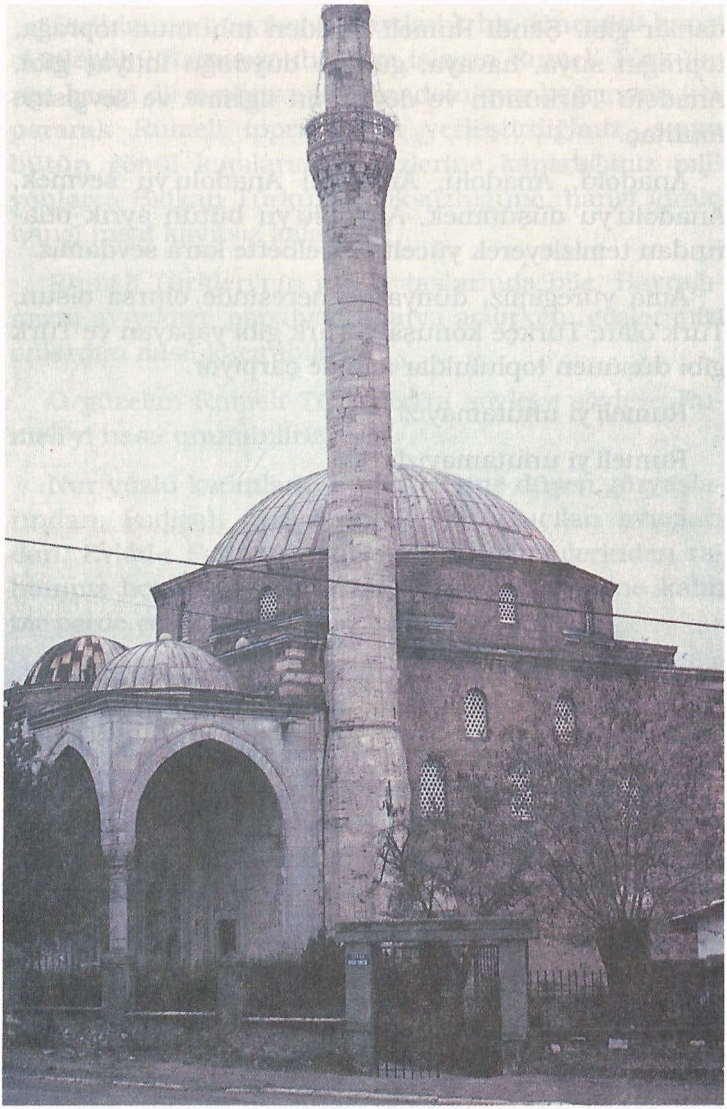
damar gibi. Şimdi Rumeli Türkleri tohumun toprağa, toprağın suya, havaya, güneşe duyduğu ihtiyaç gibi, Anadolu Türkünün ve devletinin ilgisine ve sevgisine muhtaç.

Anadolu, Anadolu, Anadolu! Anadolu'yu sevmek, Anadolu'yu düşünmek, Anadolu'yu bütün ayrık otlarından temizleyerek yüceltmek elbette kara sevdamız.

Ama yüreğimiz, dünyanın neresinde olursa olsun, Türk olan, Türkçe konuşan, Türk gibi yaşayan ve Türk gibi düşünen topluluklar için de çarpıyor.

Rumeli'yi unutamayız!

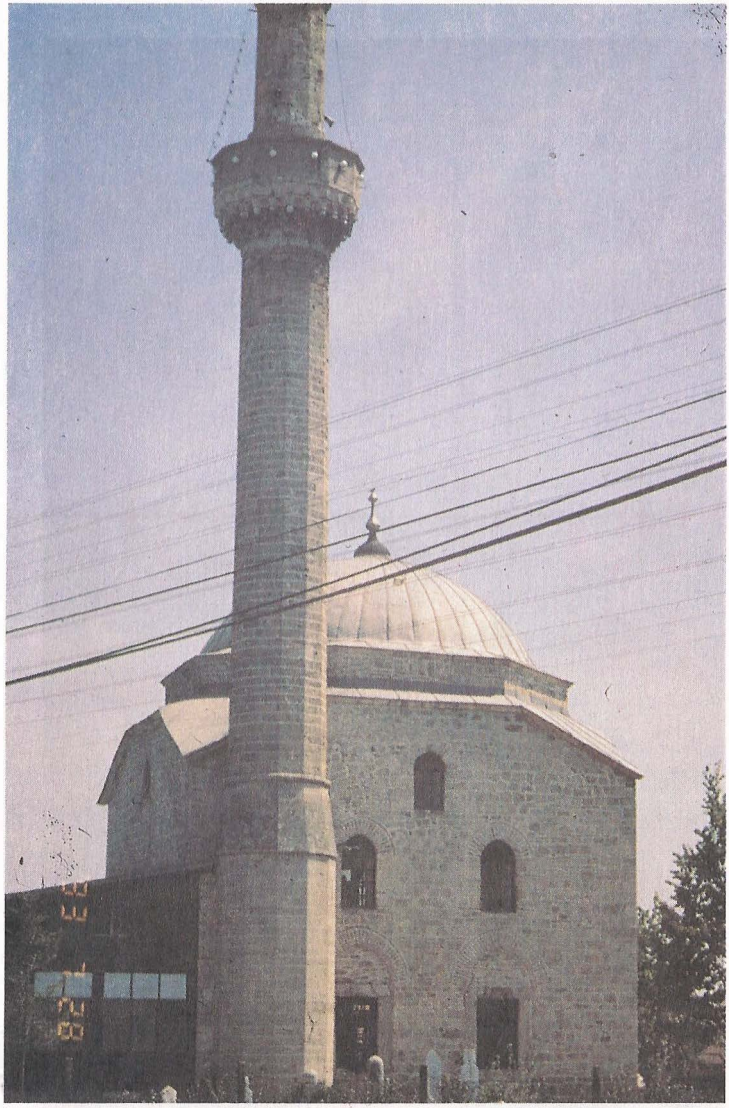
Rumeli'yi unutamayız!



Mustafa Paşa Camii, 1592-Üsküp



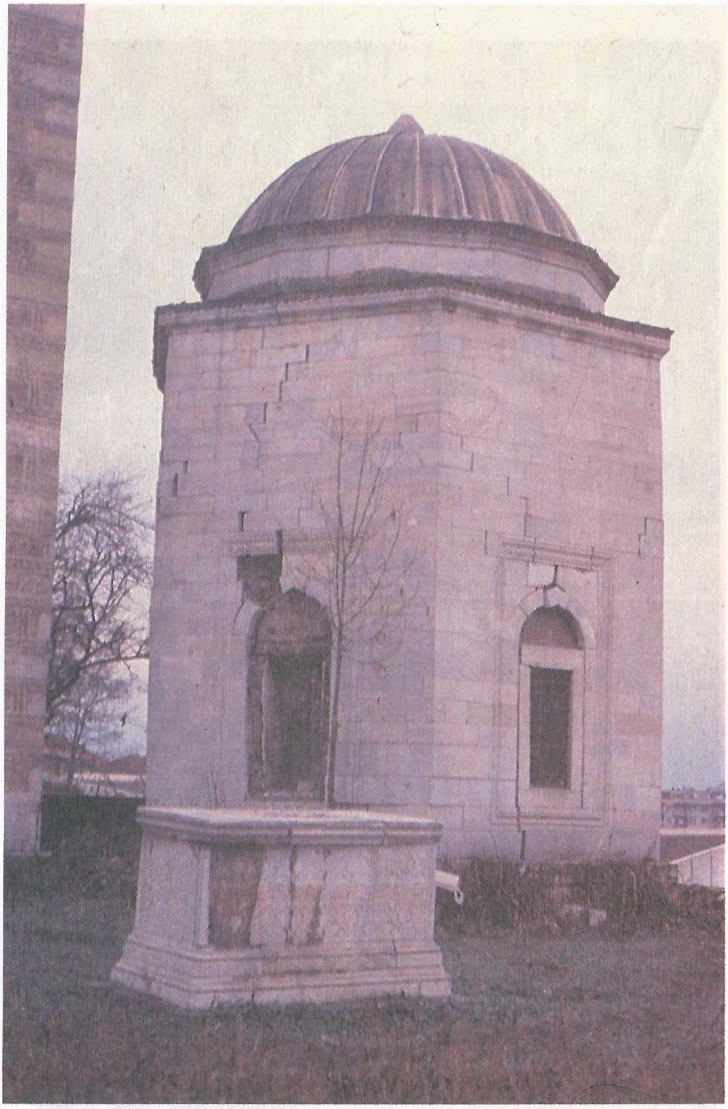
Sokullu Mehmet Paşa-Drina Köprüsü, H. 979-Vişegrad



Üsküp-Saray



Gazi Hüsrev Camii, 19. yy.dan bir görünüm



Mustafa Paşa Türbesi ve Ümmi Hatun'a ait Sanduka,
H. 925, M. 1519-20-Üsküp



Mostar Köprüsü: Hilâl'in Mostar'ı kucaklaması



Manastır, Bedesten, 18. yy.



Kuyumcular Çarşısında bir dükkan-Saraybosna



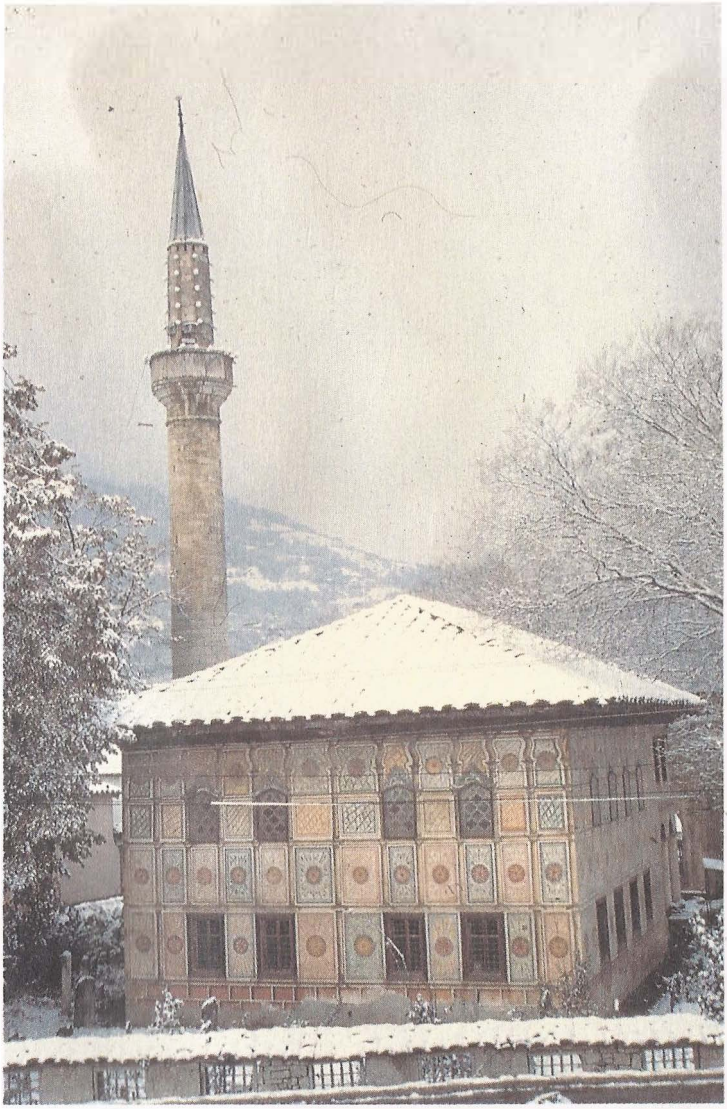
Saraybosna, Şehir Haziresi, 1914'te çekilmiş, Balkan Savaşından sonraki durum



Taş Han, 16. yy.-Şumnu



Harabâtı Baba Bektaşi Tekkesi Şadırvan yapısı, 1778-Kalkandelen



Kalkandelen Alaca Camii

"*Üsküp'ten Kosova'ya* cidden bir şaheser. Hem okuyorum, hem de "gençliğe ve münevver kesime verilen bu hazin mesajı kaç kişi anlamıştır?" diye düşünüyor ve üzülüyorum.

Şiir ötesi bir üslûpla kaleme alınmış ve her cümlesinden millî heyecan fışkıran ikazlardan faydalanmış büyük bir kütlenin, memlekette kıyametler koparması lâzımdı. Bilmem ki, bizim tarihî ve millî hassasiyetimize ne oldu?"

Samiha Ayverdi

"*Üsküp'ten Kosova'ya*, Seyahat hâtıra türünün usta örneklerinden biri. Kitapta, millî kültürümüzle yoğrulmuş, renkli ve zengin duygularla örülü bir üslûp hâkim. Sosyal tenkitlerin yanısıra, şair ve hikâyecilere mahsus ince dikkatlerin ve tasvirlerin yer aldığı eser, kaybettiğimiz Rumeli'de silinmemiş Türk izlerini hafızalarımıza yazmakta."

Sevinç Çokum

"Mene göre, her Türk, *Üsküp'ten Kosova'ya* kitabını oxumalıdır. Amma, onu oxuduxdan sonra, ağlamayan Türk'e de men Türk demerem."

Prof. Bahtiyar Vahabzade (Bakü)

"*Üsküp'ten Kosova'ya*, bir nevi seyahatnamedir. Ancak duygulu, renkli, akıcı, güçlü müşahedelerle dolu bir seyahatname. Ben, seyahat intibaları mahiyetini taşıyan bir çalışmanın yüksek bir fikrî ve edebî eser hususiyeti taşıdığına ender şahit oluyorum."

Prof. Dr. Aydın Taneri

"*Üsküp'ten Kosova'ya*, yaşayan Türkçe'nin âbidelerindendir."

Prof. Dr. Sadık Kemal Tural

ISBN 975-389-206-3